

**МИРЗО УЛУҒБЕК НОМИДАГИ ЎЗБЕКИСТОН МИЛЛИЙ
УНИВЕРСИТЕТИ ҲУЗУРИДАГИ ИЛМИЙ ДАРАЖАЛАР БЕРУВЧИ
DSc.03/25.08.2021.Fil.01.16 РАҚАМЛИ ИЛМИЙ КЕНГАШ**

ЎЗБЕК ТИЛИ, АДАБИЁТИ ВА ФОЛЬКЛОРИ ИНСТИТУТИ

ОТАЖАНОВА МАНЗУРА ОМАНБОВНА

ҲОЗИРГИ ЎЗБЕК НАСРИДА МИФОЛОГИЗМ

10.00.02 – Ўзбек адабиёти

**ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ ДОКТОРИ (DSc) ДИССЕРТАЦИЯСИ
АВТОРЕФЕРАТИ**

Тошкент – 2022

Докторлик (DSc) диссертацияси автореферати мундарижаси

Contents of the abstract of doctoral dissertation (DSc)

Оглавление автореферата докторской (DSc) диссертации

Отажанова Манзура Оманбоевна Ҳозирги ўзбек насрида мифологизм	3
Atajanova Manzura Amanbayevna Mythologism in modern Uzbek prose	37
Отажанова Манзура Оманбоевна Мифологизм в современной узбекской прозе	67
Эълон қилинган ишлар рўйхати Список опубликованных работ List of published works	72

**МИРЗО УЛУҒБЕК НОМИДАГИ ЎЗБЕКИСТОН МИЛЛИЙ
УНИВЕРСИТЕТИ ҲУЗУРИДАГИ ИЛМИЙ ДАРАЖАЛАР БЕРУВЧИ
DSc.03/25.08.2021.Fil.01.16 РАҚАМЛИ ИЛМИЙ КЕНГАШ**

ЎЗБЕК ТИЛИ, АДАБИЁТИ ВА ФОЛЬКЛОРИ ИНСТИТУТИ

ОТАЖАНОВА МАНЗУРА ОМАНБОВНА

ҲОЗИРГИ ЎЗБЕК НАСРИДА МИФОЛОГИЗМ

10.00.02 – Ўзбек адабиёти

**ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ ДОКТОРИ (DSc) ДИССЕРТАЦИЯСИ
АВТОРЕФЕРАТИ**

Тошкент – 2022

Докторлик (DSc) диссертацияси мавзуси Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссиясида B2017.2.DSc/Fil.73 рақам билан рўйхатга олинган.

Диссертация Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси Ўзбек тили, адабиёти ва фольклори институтида бажарилган.

Диссертация автореферати уч тилда (ўзбек, инглиз, рус (резюме) Илмий кенгаш веб-саҳифаси (nuu.uz) ҳамда «ZiyoNet» Ахборот-таълим порталида (www.ziynet.uz) манзилларига жойлаштирилган.

Илмий маслаҳатчи:

Каримов Наним Фотиҳович
филология фанлари доктори,
профессор, академик

Расмий оппонентлар:

Раҳмонов Насимхон Асқарович
филология фанлари доктори, профессор

Якубов Ислон Аҳмеджанович
филология фанлари доктори, профессор

Муродов Ғайрат Некович
филология фанлари доктори, профессор

Етакчи ташкилот:

ЎЗР ФА Алишер Навоий номидаги
давлат адабиёт музейи

Диссертация ҳимояси Мирзо Улугбек номидаги Ўзбекистон Миллий университети ҳузуридаги илмий даражалар берувчи DSc.03/25.08.2021.Fil.01.16 рақамли Илмий кенгашнинг 2022 йил «15» март соат 10⁰⁰ даги мажлисида бўлиб ўтади. (Манзил: 100174, Тошкент, Олмасор тумани, Университет кўчаси, 4 уй. Тел.: (99871) 246-54-17; fax: (99871) 246-02-24.; e-mail: nauka@nuu.uz.)

Диссертация билан Мирзо Улугбек номидаги Ўзбекистон Миллий университетининг Ахборот-ресурс марказида танишиш мумкин (19 рақами билан рўйхатга олинган). Манзил: 100174, Тошкент, Олмасор тумани, Университет кўчаси, 4 уй. Тел.: (99871) 246-54-17; fax: (99871) 246-02-24.

Диссертация автореферати 2022 йил «15» март да тарқатилди.
(2022 йил феврал даги 2 рақамли веб-сайт баёжнмаси).

Х.У. Болтабоев
Илмий даражалар берувчи илмий кенгаш
раиси, филол. ф. д., профессор

Ж.Х. Маҳмудов
Илмий даражалар берувчи илмий кенгаш
аъзои, филол. ф. н.

М.М. Курбонова
Илмий даражалар берувчи илмий кенгаш
кошидаги Илмий семинар раиси,
филол. ф. д., профессор

КИРИШ (Докторлик диссертацияси аннотацияси)

Мавзунинг долзарблиги ва зарурати. Жаҳон адабиётшунослигида мифологизмларнинг бадиий матн структурасидаги функционал-семантик хусусиятлари ва мифопоэтика назариясига оид тадқиқотлар кўлами кенгайиб бормоқда. Натижада мифологик архетипларнинг бадиий контекстдаги талқинлари ҳамда миф трансформациясининг поэтик тафаккур ривожига таъсирини ўрганишга доир янги илмий-назарий концепциялар шаклланди. Бинобарин, мифологик тасаввурлар ҳамда мифик тафаккур мезонлари асосида яратилган бадиий асарларни таҳлил қилишга доир замонавий тадқиқотларда мифологема, мифопоэтика, мифологизм, иккиламчи мифологизм, неомифологизм, мифореставрация, демифологизация, ремифологизация каби ҳодисаларнинг моҳияти ойдинлаштирилди. Адабиётда роман-миф, миф-ҳикоя каби номлар билан атаб келинаётган бадиий асарларнинг жанрий мансубиятини белгилашга қаратилган илмий концепциялар илгари сурилди. Бу эса ҳозирги ўзбек насридаги мифологизмларнинг турли-туман кўринишлари ва бадиий типларини илмий тавсифлаш, бадиий матн таркибидаги мифологик сюжет, мотив ва образларнинг поэтик трансформациясига хос хусусиятларни ойдинлаштириш учун назарий асос бўлиб хизмат қилади.

Дунё адабиётшунослигининг миф диффузияси ва поэтик трансформацияси масалаларини тадқиқ этишга доир янги илмий тадқиқотлари натижасида жаҳон адабиётида миф ва мифологизмлардан фойдаланиш анъанасининг қуйидаги етакчи тамойиллари аниқланди: 1) ёзувчининг ўзига хос мифологемалар тизимини яратиши; 2) қаҳрамон руҳиятининг бадиий таҳлили мураккаб мифо-синкретик тафаккур тарзи асосига қурилиши; 3) халқ оғзаки бадиий ижодида сақланиб қолган мифологик тасаввурлар асосида халқнинг қадимги мифик сюжетлар тизимини тиклашга интилиш; 4) муайян мифологик образлар ва мотивларни бадиий асар сюжет-композицион қурилмасига олиб кириш орқали реалистик тасвир кўламини кенгайтириш. Ана шу назарий қарашлар ҳозирги ўзбек насридаги мифологизмларнинг асосий типлари, поэтик вазифалари ва бадиий тафаккур тараққиётида тутган ўрнини ёритишнинг устувор илмий концепцияси ҳисобланади. Зеро, ўзбек адабиётидаги мифологизмларни яхлит тизим сифатида ўрганиб, адиблар бадиий маҳорати ва ёзма насрнинг тадрижий ривожини белгиловчи етакчи тамойилларни аниқлаш адабий жараён ривожининг қонуниятларини очиш имконини беради.

Миф қадимги одамларнинг олам ҳақидаги энг қадимги тасаввурлари йиғиндиси бўлиб, халқ оғзаки ижоди, маросимий қадриятлар ва санъатнинг келиб чиқишида муҳим аҳамият касб этган. Оламдаги моддий воқеликни англашнинг архаик шаклларида бири ҳисобланган мифология кейинчалик халқ оғзаки бадиий ижоди орқали ёзма адабиётнинг юзага келиши, ривожланиши ва бадиий эволюциясида ҳам муҳим роль ўйнаган. Жумладан, ҳозирги ўзбек адабиётида ҳам кўплаб мифологик образлар ва миф сюжетларининг поэтик трансформацияси асосида яратилган асарлар

кўпчиликини ташкил этади. Ҳозирги ўзбек насрида яратилаётган асарлар таҳлили шуни кўрсатадики, ёзувчининг бадиий идрок этилган воқеликни тасвирлаш усулида оламни мифологик англаш асосига қурилган универсал архетипик моделлар, образ ва мотивлардан фойдаланишга интилиш ҳамда бадиий асарнинг мифологик подтекст асосига қурилиши полифонизмни келтириб чиқарувчи асосий омилга айланиб бораётганлиги кузатилади. Мифопоэтик анъанадан фойдаланиш эса, ўз навбатида, асарда тасвирланаётган воқелик баёнида реалистик талқин билан рамзий-метафорик, мифологик-символистик ифодаларнинг уйғун ҳолда берилишига ҳамда хронотоп йўналиши ва тасвирланган бадиий олам замирига архаик тафаккурга хос мифик қарашлар ва тасаввурларнинг сингдириб юборилишига олиб келмоқда. Замонавий ўзбек насрининг бундай ўзига хослигини тадқиқ этиш бадиий адабиётнинг туб моҳиятини ёшлар орасида кенг кўламда тарғиб этишда муҳим аҳамиятга эга. Зеро, «адабиёт халқнинг юраги, элнинг маънавияти кўзгуси. Бугунги мураккаб замонда одамлар қалбига йўл топиш, уларни эзгу мақсадларга илҳомлантиришда адабиётнинг таъсирчан кучидан фойдаланиш керак»¹. Ўзбек адабиётида асар бадиий структураси қадимий миф асосига қурилиши, мифологик сюжетнинг қаҳрамон руҳий ҳолатини тасвирлаш мезони вазифасида келиши, замон ва макон талқинининг мифопоэтик модель асосига қурилиши, мифологик образ моҳиятининг қаҳрамон тимсолига сингдирилиши каби турли-туман мифологизм типларини тадқиқ этиш ўзбек адабиётшунослигини янги илмий-назарий хулосалар билан бойитишга хизмат қилади.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги ПФ-4947-сон «Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича ҳаракатлар стратегияси тўғрисида», 2016 йил 13 майдаги ПФ-4797-сон «Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти университетини ташкил этиш тўғрисида» фармонлари, 2017 йил 17 февралдаги ПҚ-2789-сон «Фанлар академияси фаолияти, илмий тадқиқот ишларини ташкил этиш, бошқариш ва молиялаштиришни янада такомиллаштириш чора тадбирлари тўғрисида», 2017 йил 13 сентябрдаги ПҚ-3271-сон «Китоб маҳсулотларини нашр этиш ва тарқатиш тизимини ривожлантириш, китоб мутолааси ва китобхонлик маданиятини ошириш ҳамда тарғиб қилиш бўйича комплекс чора тадбирлар дастури тўғрисида», 2018 йил 5 апрелдаги ПҚ-3652-сон «Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси фаолиятини янада такомиллаштириш тўғрисида»ги қарорлари ҳамда Президентимиз томонидан илгари сурилган «Ёшларимиз маънавиятини юксалтириш ва уларнинг бўш вақтини мазмунли ташкил этиш» бўйича бешта муҳим ташаббус (2019 йил 19 март) ҳамда мазкур фаолиятга тегишли бошқа меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатларда белгиланган вазифаларни амалга оширишга ушбу диссертация тадқиқоти муайян даражада хизмат қилади.

¹ Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий боғида барпо этилган Адиблар хиёбонининг очилишида сўзлаган нутқи / Халқ сўзи. – Тошкент, 2020, 21 май, №106 (7608).

Тадқиқотнинг республика фан ва технологиялари ривожланишининг устувор йўналишларига мослиги. Диссертация Ўзбекистон Республикаси фан ва технологиялар ривожланишининг I. «Ахборотлашган жамият ва демократик давлатни ижтимоий, ҳуқуқий, иқтисодий, маданий, маънавий-маърифий ривожлантиришда инновацион ғоялар тизимини шакллантириш» устувор йўналишига мувофиқ бажарилган.

Диссертациянинг мавзуси бўйича хорижий илмий тадқиқотлар шарҳи.² Жаҳон адабиётшунослигида, фольклоршунослигида, хусусан, туркий халқлар мифологиясини ўрганиш борасидаги илмий изланишлар жаҳоннинг етакчи илмий марказлари ва олий таълим муассасалари, жумладан, University of Humboldt, Universität Bonn (Germany), Cambridge University (Great Britain), University of California, University of Indiana, University of Michigan, University of Texas (AQSH), İstanbul Üniversitesi, Ankara Üniversitesi, Bilkent Üniversitesi (Туркия), Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutu, Bakı Dövlət Universiteti, Bakı Slavyan Universiteti (Ozarbayjon), Київський національний університет (Украина), Москва давлат университети (Россия), шунингдек, Ўзбек тили, адабиёти ва фольклори институти, Ўзбекистон Миллий университети ҳамда Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти университети (Ўзбекистон)да илмий амалий тадқиқотлар олиб борилмоқда.

Ҳозирги ўзбек насрида мифологизмлар мавзуси доирасидаги жаҳон адабиётшунослиги ва фольклоршунослигида олиб борилган тадқиқотлар асосида қуйидаги илмий умумлашма натижаларга келинган: жаҳон адабиётидаги неомифологизмларни таҳлил қилиш орқали бадиий асарнинг мифопоэтик қурилишини белгиловчи етакчи семантик моделлар (мифологемалар, рамзий-мифологик образлар, мифик сюжет ва мотивлар ва ҳ.к.) тадқиқ қилинган, (Universität Humboldt, Universität Bonn, University of California), қиёсий-тарихий метод асосида олиб борилган тадқиқот натижасида мифологизмларнинг манбалари қадимги туркийларнинг мифологик қарашлари ва архаик эпик сюжетларига бориб тақалиши, бинобарин, миф сюжетлари, образ ва мотивларининг бадиий асар сюжет-композицион тўқимасига сингдириб юборилиши натижасида юзага келган «мифологик наср типи»нинг ўзига хослигини кўрсатадиган белгилари аниқланган (Bilkent Üniversitesi, Туркия); миф ва мифологизмларнинг табиати, бадиий асар сюжети ва композициясидаги ўзига хос ўрни ўрганилган (Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutu, Ozarbayjon); мифологизмларнинг шаклий-мазмуний янгиланиши, насрий асарлардаги модернистик изланишлар илмий асосланган (Bakı Dövlət Universiteti, Ozarbayjon); фольклор аънаналарининг давом эттирилиши назарий хулосаланган (Київський національний університет, Украина); ижодкор ижодий индивидуаллиги ҳамда унинг сўз санъати хазинасига қўшган улуши юзасидан илмий хулосалар чиқарилган, ижодкор услуги, эпик

² Диссертация мавзуси бўйича хорижий илмий-тадқиқотлар шарҳи www.ut.ac.ir, www.st-andrews.ac.uk, www.cam.ac.uk, www.universiteitleyden.nl, www.ankara.edu.tr, www.avrasya.istanbul.edu.tr, www.mosgu.ru, www.anrt.tj, www.rtsu.tj ва бошқа манбалар асосида амалга оширилди.

анъаналар, мифологизм, адабий таъсир, анъана ва ўзига хослик масалалари, адабий-бадий синтез муаммолари илмий-назарий жиҳатдан тадқиқ қилинган (Москва давлат университети, Россия); жаҳон адабиётидаги мифологизмлар асосига қурилган асарларни таҳлил қилиш орқали мифологиядан ижодий фойдаланиш анъанаси бадий тафаккурнинг янгиланишига асос берувчи муҳим эстетик воситалардан бири эканлиги илмий-назарий жиҳатдан ўрганилган (University of Indiana, University of Michigan, University of Texas); бадий матн поэтикасида мифологизмнинг ўрни (Ўзбекистон Миллий университети); ҳозирги ўзбек насрининг етакчи намояндалари асарларида қўлланилган асотирий элементларнинг мифопоэтик таҳлили асосида ижодкор бадий нияти ва ижодий концепциясининг ўзига хослиги тадқиқ этилган (Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти университети). Шунингдек, ҳозирги ўзбек насридаги мифологизмларнинг манбалари қадимги туркий халқларнинг мифологик қарашлари ва архаик эпик сюжетларига бориб тақалиши ҳамда миф сюжетлари, образ ва мотивларининг бадий асар сюжет-композицион тўқимасига сингдириб юборилиши натижасида юзага келган бадий мифологизм ва унинг ўзига хос хусусиятлари (Х.Дўстмуҳаммад, Н.Эшонкул, Ш.Бўтаев, И.Султон, У.Ҳамдам, Н.Норматов асарлари тадқиқи мисолида) шаклий-услубий янгиланишлари каби йўналишларда тадқиқотлар олиб бориш билан бирга Ўзбекистон Миллий университети, Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти университети, ЎзР ФА Ўзбек тили, адабиёти ва фольклори институти (Ўзбекистон)да ушбу масалалар моҳиятини ўрганиш борасида тадқиқотлар яратилган.

Дунё адабиётшунослигида миф ва ёзма адабиёт муносабати масаласининг қуйидаги устувор йўналишлари бўйича тадқиқотлар олиб борилмоқда: миф ва унинг бадий адабиёт тараққиётида тутган ўрнини белгилаш, ёзма адабиётдаги мифологизмларнинг типологияси, семантик табиати ва таснифини ўрганиш, мифологик сюжет, мотив ва образларнинг бадий контекстдаги поэтик трансформацияси қонуниятларини очиш, бадий адабиётдаги демифологизация ва ремифологизация ҳодисасини тадқиқ этиш, мифологемалардан фойдаланишда ижодкор бадий маҳоратини аниқлаш.

Муаммонинг ўрганилганлик даражаси. Жаҳон адабиётшунослигида мифологиянинг ёзма насрга таъсири, мифологизм ва неомифологик тасвир усулининг адабий концепцияга айланишини К.Г.Юнг³, К.Хюбнер⁴, Р.Барт⁵ чуқур тадқиқ этишган.

Рус адабиётшунослигида мифологиянинг XX аср адабиёти бадий тизимида тутган ўрни, миф ва ёзма наср масалалари Ю.Лотман, Е.Мелетинский, В.Е.Хализев, А.С.Козлов, А.И.Журавлева, Е.Н.Корниловлар

³ Юнг К.Г. Душа и миф. Шесть архетипов. Пер. с англ. – Киев: Порт-Рояль-Совершенство, 1997.

⁴ Хюбнер К. Истина мифа. Пер. с нем. – М.: Республика, 1996.

⁵ Барт Р. Мифология. – М.: Издательство им. Сабашниковых, 1996.

томонидан ўрганилган.⁶ Кейинги йилларда В.Н.Топоров, Г.Левинтон, Т.Г.Велисова, С.Ю.Неклюдов каби олимларнинг ёзма адабиётдаги «мифологизм» ва «неомифологизм»ларнинг поэтик функциялари таҳлиliga доир асарлари чоп этирилди.⁷

Туркий халқлар адабиётидаги мифологизмлар махсус тадқиқ этилган бўлмаса-да, П.Мирзаахмедованинг атоқли қирғиз адиби Чингиз Айтматов ижодий мероси таҳлиliga бағишланган илмий ишларида миллий эпик анъаналарнинг ёзувчи асарларидаги талқини, шу жумладан, қадимги миф сюжетларидан ижодий фойдаланиш масаласига ҳам эътибор қаратилган.⁸ Д.Н.Низомиддиновнинг рус, ўзбек ва грузин романларини мифопоэтик жиҳатдан қиёсий ўрганишга доир тадқиқотлари⁹ ҳам мифологизмларни ўрганишда муҳим илмий қимматга эга.

Мустақиллик даври қозоқ романчилигининг тараққиёт тенденцияларини ўрганган адабиётшунос олима С.М.Алтибаеванинг тадқиқотларида қозоқ ёзма бадиий насрининг мифопоэтикаси, насрий асарларда неомифологизм, романларнинг мифопоэтик хусусиятлари ва бадиий асардаги мифо-фольклорий инфраструктура ва мотивлар тизимининг поэтик функциялари хусусида янги илмий қарашлари илгари сурилган¹⁰. Шунингдек, Г.Б.Шаинованинг номзодлик диссертациясида қозоқ ёзувчиси Р.Сейсенбаевнинг «Сўнги қор», «Шайтон салтанати», «Мурдалар барханлар аро дайиди» романлари ҳамда «Агар яшашни хоҳласанг» трилогиясидаги мифологизмлар таҳлиliga тортилган.¹¹

⁶ Лотман Ю., Минц З., Мелетинский Е. Литература и миф // Мифы народов мира. Энциклопедия в 2 т. – М.: Олимп, 1997. – Т2. – С.62-67; Мелетинский Е.М. Поэтика мифа. – М.: Наука, 1976; Шу муаллиф: От мифа к литературе. – М.: РГГУ, 2000; Хализев В.Е. Мифология XIX-XX веков и литература // Вестник МГУ. – М., 2002. – №3. – С.7-14; Козлов А.С. Мифологическая критика / Краткий словарь литературоведческих терминов зарубежного литературоведения. – СПб., 1996. – С.238-240; Журавлева А.И. Новое мифотворчество и литературоцентристская эпоха русской культуры // Вестник МГУ. – М., 2003. – №6. – С.32-38; Корнилова Е.Н. Мифологическое сознание и мифопоэтика западноевропейского романтизма. – М.: Наследие, 2001. – С.447.

⁷ Топоров В.Н. Неомифологизм в русской литературе XX в. – Trento: Vevzlin, 1990; Яна ўша. Миф. Ритуал. Символ. Образ: исследования в области мифопоэтического. – М.: Прогресс-Культура, 1995; Велисова Т.Г. Миф как метаязык литературы XX века (новая волна ремифологизации в немецкой литературе 70-80-х гг.) / Изменяющийся языковой мир. – Пермь: Изд-во Перм. гос. унта, 2001; Неклюдов С.Ю. Структура и функция мифа / Мифы и мифология в современной России. – М.: АИРО-XX, 2000. – С.17-38.

⁸ Мирза-Ахмедова П.М. Национальная эпическая традиция в творчестве Чингиза Айтматова. – Ташкент: Фан, 1980.

⁹ Низамиддинов Д.Н. Мифологическая культура. – М.: Гелиос, 1993; Шу муаллиф. Философско-мифологический роман XX века (на материале русской, узбекской и грузинской литературы): Автореф. дисс. ... д-ра филол. наук. – М., 1994.

¹⁰ Алтибаева С.М. Мифологизм как важный компонент современного художественного мышления / Фольклорные традиции и литературный процесс. – Алматы: Қазақ университеті, 2007. – С.97-104; Шу муаллиф. Особенности мифопоэтики современного казахского романа // Вестник Международного казахско-турецкого университета им. Х.А.Яссавий. – Туркистан, 2007. – №2 (60). – С.31-38; Шу муаллиф. Основные тенденции развития казахской прозы периода независимости: Автореф. дисс. ... д-ра филол. наук. – Алматы, 2010.

¹¹ Шаинова Г.Б. Мифологизм Р.Сейсенбаева: Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. – Алматы, 2008.

Ўзбек адабиётшунослигида мифология ва унинг ёзма адабиётдаги бадиий талқинлари яхлит илмий муаммо сифатида ҳозирга қадар махсус тадқиқ этилмаган. Бунинг сабаби, бизнингча, ёзма адабиёт матнида қўлланилган мифологик образлар ва қадимги мифик сюжетлар адабиётшуносликда фольклоризм сифатида баҳоланиб келинганлигидир. Аммо «фольклоризм» ва «мифологизм» тушунчалари айри-айри ҳодисаларни ифодаловчи атамалар бўлгани учун бадиий асар таркибидаги мифологемалар алоҳида ўрганилиши мақсадга мувофиқдир.

Қайд қилиш жоизки, миф ва унинг ёзма адабиётга таъсири, хусусан, ўзбек мумтоз адабиётидаги мифологик образлар ва қадимий асотир сюжетларининг поэтик ифодаси масаласи Н.Маллаев, М.Саидов, Ғ.Акрамов, М.Жўраев, Т.Хўжаев, Т.Матёкубова, М.Нарзикулова томонидан ўрганилган.¹²

Мифологиянинг XX аср ўзбек адабиёти тараққиётида тутган ўрни масаласи монографик жиҳатдан ўрганилмаган бўлса-да, муайян мифологик сюжетлар ва анъанавий мифик образларнинг бадиий матнда қўлланилишига доир фикр, мулоҳазалар билдирилган.¹³ Фольклоршуносликдаги руҳий-тахлил мактаби тарафдорларининг миф ва туш айна бир нарсадир, деган назариясига асосланган Ж.Эшонқулов жаҳон адабиётининг Ф.Кафка, У.Фолькнер, Т.Манн, Ч.Айтматов сингари йирик намояндалари ҳамда Шукур Холмирзаев, Назар Эшонқул, Хуршид Дўстмуҳаммад каби ўзбек адибларининг асарларидаги мифологик тасаввурлар талқинининг рамзий моҳият касб этишини очиб берган.¹⁴

Муаммонинг ўрганилиши тарихи юзасидан юқорида келтирилган қисқача маълумотлардан ҳам кўриниб турибдики, мифологизм бугунги жаҳон адабиётининг ўзига хос поэтик қиёфасини белгиловчи устувор тамойиллардан бири даражасига кўтарилган бўлса-да, бу бадиий-эстетик ҳодиса ҳозирга қадар ўзбек адабиёти материаллари асосида махсус тадқиқ

¹² Маллаев Н. Алишер Навоий ва халқ ижодиёти. – Тошкент: Ўқитувчи, 1974. – Б.90-137; Саидов М. Туркий халқлар мифологиясининг ёзма адабиётга таъсири масаласига доир // Адабиёт кўзгуси. – Тошкент, 1996. – 2-сон. – Б.141-145; Акрамов Ғ. Миф ва ёзма адабиёт муносабатига доир // Ўзбек тили ва адабиёти. – Тошкент, 1996. – 2-сон. – Б.60-66; 4-сон. – Б.70-74; 5-сон. – Б.56-58; 6-сон. – Б.53-57; Жўраев М. Миф ва унинг Алишер Навоий ижодиётидаги ўрни / «Алишер Навоий ижоди ва маънавий тараққиёт масалалари» мавзуидаги Республика илмий-назарий конференцияси материаллари. – Навоий, 2001. – Б.52-54; Жўраев М., Нарзикулова М. Миф, фольклор ва адабиёт. – Тошкент: Ўзбекистон миллий кутубхонаси нашриёти, 2006; Нарзикулова М. «Сабъаи сайёр» достонида фольклоризмлар ва ўзбек фольклорида Баҳром сюжетининг талқини: Филол. фан. номз. ... дисс. автореф. – Тошкент, 2006; Хўжаев Т.Р. Мифик образ ва ёзма адабиёт // Адабий мерос. – Тошкент, 1991. – 2-сон. – Б.63-68; Шу муаллиф. XV аср биринчи ярми ўзбек адабиёти ва фольклор: Филол. фан. номз. ... дисс. автореф. – Тошкент, 1996; Матёкубова Т.Р. Огаҳий шеъриятида анъанавий образлар талқини: Филол. фан. номз. ... дисс. автореф. – Тошкент, 2001.

¹³ Қаранг: Жўраев М. Мифларнинг ёзма адабиётга муносабати // Ўзбек тили ва адабиёти. – Тошкент, 1980. – 6-сон. – Б.41-45; Болтабоев Ҳ. Адабиётшунослик энциклопедияси. – Тошкент: Мумтоз сўз, 2015. – Б.542; Д.Қуронов, З.Мамажонов, М.Шералиева. Адабиётшунослик луғати. – Тошкент: Академнашр, 2010. – Б.38.

¹⁴ Эшонқул Ж. Миф ва роман // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. – Тошкент, 1997. – №17 (3402). – Б.3; Шу муаллиф. Фольклор: образ ва талқин. – Қарши: Насаф, 1999; Шу муаллиф. Кафка ва биз // Ёшлик. – Тошкент, 2004. – 2-сон. – Б.8-10; Шу муаллиф. Эпик тафаккур тадрижи. – Тошкент: Фан, 2006; Шу муаллиф. Миф ва бадиий тафаккур. – Тошкент: Фан, 2019.

этилган эмас. Миф элементларидан ёзма адабиётда фойдаланиш анъанасининг юзага келиш тарихи, мумтоз адабиётда мифология, XX аср ўзбек адабиётининг бадиий кўламида мифологиянинг ўрни, ёзма насрнинг мифопоэтикаси, адабиётда мифологизм ва неомифологизмлар масалалари ҳам ўрганилмаган.

Тадқиқотнинг диссертация бажарилган илмий тадқиқот муассасасининг илмий тадқиқот ишлари режалари билан боғлиқлиги. Диссертация ЎзР ФА Ўзбек тили, адабиёти ва фольклори институтининг илмий-тадқиқот ишлари режаларига мувофиқ Ф1-ФА-инновация 2012-1-8 рақамли «Ўзбек халқ ижоди ёдгорликлари» 100 жылдигини нашрга тайёрлаш ва уни текстологик ўрганиш масалалари» (2012-2016 йй.), ОТ-Ф1-77 «Ўзбек адабиёти дурдоналари» (2017-2020 йй.) лойиҳалари доирасида бажарилган.

Тадқиқотнинг мақсади мифологиянинг ҳозирги ўзбек насри бадиий контекстидаги ўзига хос трансформацияси ва семантик вазифаларини ёритиш орқали мифологизмларнинг поэтик табиати ҳамда бадиий тафаккур тадрижида тутган ўрнини очиб беришдан иборатдир.

Тадқиқотнинг вазифалари:

жаҳон адабиётшунослигининг энг янги назарий концепцияларига суянган ҳолда «мифопоэтика», «мифологизм», «неомифологизм» тушунчаларининг назарий талқинларини ойдинлаштириш;

мифологизмнинг моҳиятини очиб бериш ва унинг «мифологик образ», «архетип», «мифопоэтик модел» каби адабий категориялар билан тизимли алоқаларини далиллаш;

ҳозирги ўзбек насридаги мифологизмларнинг манбалари, фольклор ва ёзма адабиётнинг ўзаро муносабатида мифнинг тутган ўрнини ёритиш;

мифнинг бадиий асар матнидаги поэтик вазифалари ва адиб бадиий ниятини рўёбга чиқаришдаги аҳамиятини тадқиқ этиш;

ҳозирги ўзбек ҳикоячилигидаги мифологема, рамзий-мифологик образ, мифик сюжет ва мотив каби етакчи семантик моделларни аниқлаш;

неомифологизмларнинг ўзбек қиссаларидаги асосий типларини аниқлаш ҳамда ижодкорнинг воқеликни мифологик кодлар воситасида бадиий идрок этишдаги ўзига хос маҳоратини очиб бериш;

роман бадиий контекстидаги мифологик поливариантлик, мифик макон ва замон талқини, борлиқ олами мифологик англашнинг бадиий тафаккур мезони сифатида намоён бўлиши ҳамда мифологемаларнинг асар сюжет қурилишида параллел мотивлар ва тимсолий образлар тизимини юзага келтиришини тадқиқ этиш.

Тадқиқотнинг объекти сифатида Ўткир Ҳошимов, Хуршид Дўстмуҳаммад, Назар Эшонкул, Исажон Султон, Нодир Норматов, Асад Дилмурод, Улуғбек Ҳамдам ва бошқа адибларнинг асосан, мифологизмлар талқин қилинган асарлари танлаб олинган, шунингдек, ўзбек адибларининг мифологизмлардан фойдаланишдаги ижодий ўзига хослигини кўрсатиш мақсадида Ч.Айтматов, Т.Пўлатов асарлари қиёсий манба сифатида таҳлилга жалб этилган.

Тадқиқотнинг предметини мифологик тасаввурлар ва образлар генезиси, мифологик архетипларнинг ҳозирги ёзма адабиётдаги поэтик трансформацияси, демифологизация ва ремифологизация назарияси, мифологемаларнинг асосий типлари ва семантик функциялари, мифологик насрнинг ўзига хос табиати, мифологиянинг ҳозирги ўзбек насри ривожда тутган ўрни каби масалалар ташкил этади.

Тадқиқотнинг усуллари. Диссертацияда қиёсий-тарихий, аналитик, тавсифий, қиёсий-типологик, қиёсий-тарихий, бадиий таҳлил, структур-семиотик, руҳий таҳлил усулларига асосланган ҳолда илмий тадқиқот ишлари олиб борилган.

Тадқиқотнинг илмий янгилиги қуйидагилардан иборат:

мифларнинг ёзма наср бадиий контекстидаги поэтик ўрни ва мифологизмларнинг бадиий матн структурасини ўрганиш асосида ҳозирги ўзбек адабиётидаги мифологик сюжет, мотив ва образларнинг ўсиш-ўзгариш хусусиятлари очиб берилган;

ҳозирги ўзбек насрида воқеликни мифларга хос идрок этиш ва уни бадиий гавдалантиришда мифопоэтик архетиплардан фойдаланиш анъанаси аниқланган ва унинг тадрижи кўрсатилган;

бадиий мифологизмнинг ҳозирги насрдаги энг янги ва фаол талқинларидан бири «миф ижодкорлиги» бадиий идрок этилган воқеликни мифик тафаккур мезонлари асосида рамзий-метафорик тасвирлаш ёки «муаллиф неомифологизми» бўлиб, унинг ўзбек адабиётида «миф-ҳикоя» жанри шаклланишига асос бўлганлиги очиб берилган;

неомифологизмларнинг поэтик тафаккур янгиланишига асос берувчи муҳим эстетик воситалар сифатида қўлланилишида муштарак ҳисобланган универсал мифологемаларни қўллаш ҳамда архаик мифологияга оид сюжет, образ ва метафорик атрибутлар асосида «мифосхема»ни яратиш усули бадиий-эстетик тафаккур таракқиёти учун асос-моҳият касб этиши очиб берилган;

ўзбек романларининг бадиий контексти ва сюжет-композицион қурилишида муҳим семантик функция бажарувчи мифологизмлар архаик инонч-эътиқодларга алоқадор мифологик архетиплар диффузияси, мифологик сюжет ва мотивлар стилизацияси, жаҳон халқлари мифологияси элементларининг трансформацияси каби типлардан иборатлиги очиб берилган.

Тадқиқотнинг амалий натижалари қуйидагилардан иборат:

миф ва ёзма адабиёт муносабати муаммосининг ўзбек адабиётшунослигида ўрганилиши масаласи тарихий-қиёсий жиҳатдан тадқиқ этилган ҳамда ҳозирги ўзбек насрининг мифопоэтик табиатини илмий жиҳатдан ўрганишнинг асосий тамойиллари белгиланган;

ҳозирги ўзбек насридаги мифологик сюжетлар, образлар ва миф элементлари иштирок этган асарлар адиб поэтик маҳорати нуқтаи назаридан таҳлилга тортилган ва мифологизмларнинг асосий типлари аниқланган;

бадий асар матнидаги мифологизмларнинг халқ оғзаки поэтик ижодидаги талқинлари аниқланган ҳамда мифопоэтик элементларнинг бадий эволюцияси жараёнига доир илмий хулосалар аниқланган;

ўзбек адибларининг мифологизмлардан фойдаланишдаги ўзига хос бадий маҳорати ёритиб берилган.

Тадқиқот натижаларининг ишончлилиги муаммонинг аниқ қўйилгани, чиқарилган хулосаларнинг тавсифлаш, қиёслаш, руҳий таҳлил каби усуллар билан асослангани, мифологизмларни ўрганишда ўзбек адабиётшунослиги ва фольклоршунослигининг турли даврларига оид манбаларига таянилгани сингари жиҳатлари билан белгиланади.

Тадқиқот натижаларининг илмий ва амалий аҳамияти.

Ҳозирги ўзбек насридаги мифологизмларнинг поэтик табиати ва талқинларини фундаментал тадқиқ этишга бағишланган мазкур диссертация ишининг назарий хулосалари мифология ва ёзма адабиётнинг ижодий муносабатлари масаласини ўзбек мумтоз адабиёти, XX аср адабиёти ва ҳозирги ўзбек адабиётининг барча жанрлари материаллари асосида кенг қўламда тадқиқ этиш учун йўл очади.

Тадқиқотдан чиқарилган илмий хулосалар, ишда келтирилган далиллар, назарий фикр-мулоҳазалардан олий ўқув юртларида ҳозирги ўзбек адабиёти фани бўйича махсус курслар ўтишда ва маърузалар ўқишда, академик лицей ва коллежларда адабиёт фанидан дарс машғулотлари олиб боришда, ҳозирги ўзбек адабиётидан ўқув қўлланмалари, дарслик ва мажмуалар яратишда кенг фойдаланиш мумкин.

Тадқиқот натижаларининг жорий қилиниши. Ҳозирги ўзбек насрида мифологизмларнинг поэтик вазифаларини тадқиқ этиш бўйича олинган илмий натижалар асосида:

диссертантнинг ҳозирги ўзбек насрида мифологизмларнинг бадий асар композициясида тутган ўрни, бадий асар матнидаги мифологизмнинг халқ оғзаки поэтик ижодидаги талқинлари аниқланиб, мифопоэтик элементларнинг бадий эволюцияси жараёнига доир илмий хулосаларидан 2007-2011 йилларда бажарилган ФА-Ф8-032 рақамли 15 жилдлик «Ўзбек фольклори ва адабиёти тарихи» мавзусидаги фундаментал лойиҳада фойдаланилган (ЎзР Фанлар академиясининг 2020 йил 23 сентябрдаги 3/1255-1972-сон маълумотномаси). Натижада мифларнинг ўзбек адабиёти бадий контекстида тутган ўрни, ижодкорларнинг мифологик сюжет ва мотивлардан фойдаланишдаги ўзига хос маҳорати, насрий асарлар сюжет-композицион қурилишида мифологизмларнинг функционал-семантик хусусиятлари ҳақидаги назарий қарашларни мустаҳкамлашга эришилган;

диссертациянинг ҳозирги ўзбек насридаги мифологизмларнинг манбалари қадимги туркийларнинг мифологик қарашлари ва архаик эпик сюжетларига бориб тақалиши ҳамда ўзбек насридаги неомифологизмларни ўрганиш орқали бадий асарнинг мифопоэтик қурилишини белгиловчи етакчи семантик моделлар аниқланганлигига оид назарий хулосаларидан 2012-2016 йилларда бажарилган ФА-Ф1-ГО40 рақамли «Ўзбек адабиётшунослиги қиёсий адабиётшунослик аспектида: таъсир ва типология»

мавзусидаги фундаментал лойиҳада фойдаланилган (ЎзР Фанлар академиясининг 2020 йил 23 сентябрдаги 3/1255-1972-сон маълумотномаси). Натижада лойиҳа насрий асарлардаги миф сюжетлари, образ ва мотивларининг бадиий асар сюжет-композицион тўқимасига сингдириб юборилиши натижасида юзага келган ўзига хослиги ҳақидаги илмий-назарий материаллар билан бойитилган;

диссертациянинг мифнинг дунё халқлари, шу жумладан, Марказий Осиё туркий халқлари насридаги поэтик трансформацияси ҳамда мифологизмларнинг жаҳон адабиётшунослигидаги илмий-назарий талқинларига доир материаллари ва хулосаларидан ЎзР ФА Қорақалпоғистон бўлими Гуманитар тадқиқотлар институтида бажарилган «Қорақалпоқ фольклори ва адабиёти жанрларининг назарий масалаларини тадқиқ этиш» (2012-2016) мавзусидаги фундаментал лойиҳада фойдаланилган (ЎзР ФА Қорақалпоғистон бўлимининг 2020 йил 29 сентябрдаги 17.01/99-сон маълумотномаси). Илмий натижаларнинг амалиётга татбиқ этилиши миф ва унинг бадиий адабиёт таракқиётида тутган ўрнини белгилаш, ёзма адабиётдаги мифологизмларнинг типологияси, семантик табиати ва таснифига доир янги илмий қарашларни аниқлаш имконини берган;

ҳозирги ўзбек насридаги мифологизмлар табиати ва талқини, мифологизмларнинг адабий эҳтиёжга айланиши қонуниятлари, ҳикоя, қисса ва романлардаги мифик образ ва сюжетлар таҳлилига доир илмий мақолалардаги фактик материаллар ва назарий хулосаларидан 2018-2020 йиллар мобайнида Туркиянинг Карабук университети Адабиёт факультетидаги «Турк тили ва адабиёти» бўлими талабаларига TED323 «O‘zbek edebiyati», TED303 «Halk edebiyati» фанларидан маърузалар ўтишда фойдаланилган (Туркия давлати Карабук университети Адабиёт факультети Турк тили ва адабиёти бўлимининг 2020 йил 5 октябрдаги маълумотномаси). Натижада Назар Эшонкул, Исажон Султон, Асад Дилмурод каби ёзувчилар асарларидаги неомифологизмлар табиати, бадиий асар матнидаги мифологемалар, рамзий-мифологик образлар, мифик сюжет ва мотивларнинг халқ оғзаки ижодидаги манбалари хусусида талабаларга маълумот берилган;

Туркиянинг Ankara Hacı Bayram Veli университети Адабиёт факультети Қардош Турк тиллари ва адабиёти бўлимида ўзбек адабиётидан маърузалар ўтишда фойдаланилган (Ankara Hacı Bayram Veli университети адабиёт факультетининг 2020 йил 3 ноябрдаги маълумотномаси). Натижада «Ҳозирги ўзбек насрида мифологизм» (2020) номли монографиясидан неомифологизмлар табиати, бадиий асар матнидаги мифологемалар, рамзий-мифологик образлар, мифик сюжет ва мотивларнинг халқ оғзаки ижодидаги манбалари хусусида талабаларга кенг кўламли маълумот берилган;

ўзбек адабиётидаги мифологик тасаввурларнинг поэтик трансформацияси ва миф сюжетларининг стилизациясида ижодкор бадиий маҳорати таҳлилига доир илмий умумлашмаларидан Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси томонидан ташкил этилган ёш ижодкорларнинг маҳоратини ўстириш мақсадида ўтказилган адабий суҳбатларида фойдаланилган (Ўзбекистон Республикаси Ёзувчилар уюшмасининг 2020 йил 12 ноябрдаги

01-03-05/955-сон маълумотномаси). Натижада ёш ижодкорларга қадимги мифологик тасаввурлар асосида архетипларнинг бадиий асар контекстидаги талқинларига доир янги маълумотлар берилган;

диссертациянинг ҳозирги ўзбек насридаги мифологизмларнинг манбалари, қадимги туркийларнинг мифологик қарашлари ва архаик эпик сюжетларига бориб тақалиши ҳамда мифологизмларнинг бадиий асар композициясида тутган ўрнига доир хулосаларидан Навоий давлат педагогика институтида бажарилган Ф1-ХТ-0-19919 «Ўзбек мифологияси ва унинг бадиий тафаккур тараққиётидаги ўрни» фундаментал илмий лойиҳасида фойдаланилган (Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг 2020 йил 23 ноябрдаги 89.03-4889-сон маълумотномаси). Натижада ўзбек адабиёти тараққиётида муҳим роль ўйнаган миф ва мифологик сюжетларнинг бадиий асарда ўзига хос талқинлари ҳамда мифологиянинг ёзма адабиётнинг шаклланишига кўрсатган таъсири оидинлаштирилган.

Тадқиқот натижаларининг апробацияси. Тадқиқот натижалари 13 та илмий-амалий анжуманда, шу жумладан, 4 таси халқаро ва 9 та республика конференциясида апробациядан ўтказилган.

Тадқиқот натижаларининг эълон қилиниши. Диссертация мавзуси бўйича 1 монография, 42 та илмий иш нашр этилган, шулардан Ўзбекистон Республикаси Олий аттестация комиссиясининг докторлик диссертациялари асосий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрларда 26 та мақола, 15 таси республика ҳамда 11 таси хорижий журналларда эълон қилинган.

Диссертациянинг тузилиши ва ҳажми. Диссертация кириш, 4 та боб, хулоса ва фойдаланилган адабиётлар рўйхатидан ташкил топган 255 саҳифадан иборат.

ДИССЕРТАЦИЯНИНГ АСОСИЙ МАЗМУНИ

Кириш қисмида тадқиқот мавзусининг долзарблиги ва зарурати асосланган, диссертация ишининг мақсади ва вазифалари, объекти ва предмети баён қилинган, республика фан ва технологиялари ривожланишининг устувор йўналишларига мослиги кўрсатилган, тадқиқотнинг илмий янгилиги ва амалий натижалари баён қилинган, олинган натижаларнинг илмий ва амалий аҳамияти очиб берилган, тадқиқот натижаларининг амалиётга жорий қилиниши, апробацияси, тадқиқотнинг тузилиши ва ҳажми кўрсатилган.

Диссертациянинг биринчи боби «**Миф ва унинг ёзма адабиётда тутган ўрни**» деб номланган бўлиб, унинг илк фаслида «**Миф ва мифологизмнинг илмий-назарий талқинлари**» таҳлил қилинган.

Кейинги йилларда жаҳон, шу жумладан, рус ва туркий халқлар адабиётшунослигида миф ва унинг ёзма адабиётга муносабати, хусусан, насрий асарлардаги мифологизмларнинг поэтик функциялари масаласига

доир жиддий тадқиқотлар юзага келди.¹⁵ Е.М.Мелетинский мифологик тафаккурнинг ўзига хос бадий эврилишлари акс эттирилган Т.Маннинг «Сехрли тоғ», Ж.Жойснинг «Улисс» асарлари таҳлили асосида XX аср жаҳон романчилигида мифологизациянинг қуйидаги типлари мавжудлигини тавсифлайди: а) насронийликкача бўлган давр архаик мифларга апологетик ёндашув; б) инсон табиатининг ёввойилашувини одам ва олам ҳақидаги мифологик тасаввурлар контекстида ифодалаш; в) мифни бадий идрок этиш усулларининг синтези; г) қадимги юнон мифологиясининг насрдаги поэтик стилизацияси.¹⁶

Адабиётшуносликда мифопоэтик ёндашув адабий асарда қадимги мифларнинг изларини топиш, унда қадим мифларга хос мотивлар, архетиплар қай тарзда трансформацияланган ҳолда акс этганини кўрсатиб беришни мақсад қилади. Мифологизмларнинг ўзига хос хусусиятларини тавсифлашда мифологик талқинлар қадимги одамларнинг олам ҳақидаги энг кўхна ишонч-эътиқодларини ўзида ифода этган архаик мифнинг айнан ўзи эмас, балки замонавий санъат билан шуғулланувчи ижодкорлар фантазияси ва ҳаёлотда реинкарнациялашган – қайта жонлантирилиб, бугунги даврнинг ижтимоий-маънавий қиёфасини акс эттириш воситасига айланган кўринишлари бўлиб, уларнинг барчаси «мифологизм» атамаси остида умумлаштирилади.

Мифологизмнинг илк талқинлари XX аср инглиз адабиётида даставвал Ж.Жойснинг «Улисс» (1922), Д.Г.Лоренснинг «Қанотли илон» (1926), Ж.Р.Толкиннинг «Узук эгаси» (1954-1955) каби асарларида ўз ифодасини топган бўлса, кейинчалик К.Вольф («Медея», 1996), М.Гавран («Юдифь», 2001) ва бошқа ёзувчилар ижодида мифологизмдан фойдаланиш анъанаси янги поғонага кўтарилди.

Бадий ижодда мифологияга мурожаат қилиш анъанасининг кучайишига сабаб оламни мифологик англаш усули ижодкорга қаҳрамон ички дунёсини руҳий-эмоционал таҳлил қилишда катта имкониятлар яратиши билан боғлиқдир. Архаик мифларда оламнинг пайдо бўлиши хаос (йўқлик)дан космос (борлик, олам)нинг вужудга келиши тарзида изоҳлангани каби ёзувчи ҳам ўз қаҳрамонининг янги мазмун, моҳият ва ички гармонияга эга бўлган «ўз» оламини яратишда мифопоэтик архетип¹⁷ га мурожаат қилади.

¹⁵ Неклюдов С.Ю. Структура и функция мифа / Мифы и мифология в современной России. – М.: АИРО-XX, 2000. – С.1-29; Шафранская Э.Ф. Мифопоэтика прозы Тимура Пулатова: национальные образы мира. – М.: Едиториал УРСС, 2005. – С.160; Шу муаллиф. Мифопоэтика иноэтнокультурного текста в русской прозе XX-XXI вв.: Автореф. дисс. ... д-ра филол. наук. – Волгоград, 2008. – С.24; Шу муаллиф. Архетипы, мифологемы, символы в художественной картине мира писателя. – Астрахань, 2010. – С.289.

¹⁶ Мелетинский Е.М. Мифологизм в романе XX века (от литературы к мифу). – М.: Российский гуманитарный университет, 2001. – С.130-131, 140-141.

¹⁷ Архетип – (юнон. Arche-ибтидо ва typos – намуна (илкобраз)) атамасини Афлотун томонидан муомалага киритилган. Кейинчалик К.Г.Юнг ушбу атамани замонавий илмий талқин этади. Архетип деганда инсон тафаккури, ижодий тасаввурига хос бўлган тургун «схема»лар, конструкциялар, қолиплар тушунилиб, уларнинг излари энг қадимги даврлардан бошлаб то ҳозирги адабиётгача кўриш мумкин. Архетип конструкциялар ва схемалардан ўзига хос «сюжет ва

Ушбу бобнинг иккинчи фасли «**Бадий матн контекстида мифнинг семантик функциялари**» деб номланган. Бугунги кунда мифологик тасаввурлар, мифик сюжет, мотив ва образларнинг аксарияти ўзининг анъанавий қадимий архетипик ҳолатини йўқотган бўлиб, санъатнинг турли шаклларида, урф-одат маросимлар таркибидаги ритуалларда, айниқса, бадий адабиётдаги мифологизмлар тарзида яшашда давом этмоқда. Миф ва унинг поэтик трансформацияси натижасида юзага келган мифологизмлар бадий адабиётда сюжетни шакллантирувчи унсур ёки воқелик тасвирининг этномаданий контекстини яратиш воситаси бўлиши билан бир қаторда ижодкор тафаккури, унинг олам манзараси ва одам руҳиятининг барча қатламларини идрок этишига ҳам асос беради.

Мифларнинг бадий матн структурасидан тобора мустаҳкам ўрин ола бораётганлигининг сабаби адибларда инсоннинг онг ости олами кечинмаларини янада теранроқ тасвирлашга имкон берувчи мифопоэтика қонунияти ҳамда моҳиятини англашга бўлган интилиш ва эҳтиёжнинг кучайганлиги билан изоҳланади. Чунки ёзувчи халқ оғзаки бадий ижоди орқали сақланиб қолган анъанавий мифологик сюжетлар ва образлардан самарали фойдалангани ҳолда ўзи яратаётган асарда тасвирланган воқеликни мифологик тасаввур моделлари асосида баён қилиб, янгича адабий концепцияни илгари суришга ҳаракат қилади.¹⁸

Жаҳон адабиётида бадий мифологизм усулининг димифологизация, ремифологизация ва мифологизация сингари шаклларида фойдаланилиши ҳолати К.Вольфнинг «Медея», Ж.Жойснинг «Улисс», Д.Г.Лоренснинг «Қанотли илон», Ж.Р.Толкиннинг «Узук ҳукмдори» каби асарларида, шунингдек, атоқли адиб Чингиз Айтматов ижодида яққол кузатилади¹⁹.

Ч.Айтматовнинг «Асрга татиғулик кун» романидаги манкурт ўғил афсонаси, Раймали оқин ва Бегимой ҳақидаги ривоят, «Оқ кема» қиссасидаги Шохдор она буғу ривояти ёки «Соҳил бўйлаб чопаётган олапар» қиссасидаги сув парилари, шамоллар эгаси ҳақидаги афсоналар мифологик сюжет стилизацияси намунаси ҳисобланади.²⁰ Адиб халқ афсоналарини ижодий қайта ишлаб, ривожлантириб ўз асарларининг руҳига ва бадий шаклига моҳирона сингдириб юборадик, бунда биз тамомила ижодкорнинг оригинал асари билан юзлашамиз. «Асрга татиғулик кун»да «Найман она ва манкурт», «Сариўзақдаги қатл», «Раймали оға ва Бегимой» ҳақидаги ривоятлар асар композициясига, қаҳрамонлари ҳаётига, образлар моҳиятига моҳирона

сюжет ҳолатлари» жамғармаси ҳосил бўладики, улар асардан асрга, даврдан даврга кўчиб юради. (Қаранг: Боров Ю. Эстетика. Теория литературы: Энциклопедический словарь терминов. – М.: Издательство Астрель, 2003, – С.45-47; Теоретико-литературные итоги XX века. Том 2. Художественный текст и контекст культуры. – М.: Наука, 2003. – С.284-319; Д.Қуронов, З.Мамажонов, М.Шералиева. Адабиётшунослик луғати. – Тошкент: Академнашр, 2010. – Б.38; Болтабоев Х. Адабиётшунослик энциклопедияси. – Тошкент: Мумтоз сўз, 2015. – Б.542.)

¹⁸ Мелетинский Е.М. Поэтика мифа. 3-е изд. – М.: Восточная литература, 2000. – С.10.

¹⁹ Қаранг: Мирза-Ахмедова П.М. Национальная эпическая традиция в творчестве Ч.Айтматова. – Тошкент: Фан, 1980. – С.92.

²⁰ Қаранг: Медриш Д. Фольклорная традиция в творчестве Айтматова / Литература и фольклор. – Волгоград, 1990. – С.158.

сингдириб юборилган. Афсона роман ғояси моҳиятини ичдан нурлантириб туради.

Адиб Т.Пўлатов ўз асарларида рамзий ташбеҳларга, афсона ва ривоятларга жуда кўп мурожаат қилганлигини кўрамиз, айниқса, «Тарозий тошбақаси» романида сюжет линиясидаги реал ва ғайри реал воқеа-ҳодисаларни бир-биридан ажратиб бўлмай қолади. Аксинча, иккаласи қоришиб муаллиф тасаввурининг ўзига хос ажиб бир реаллиги вужудга келади. Адиб борлиқни интуитив кузатиши асосида мукаррам яратилган янги қирраларини, ҳақиқатларини кашф қилади. Асарларида фантастика ва реалликни омухта тасвирлайди ҳамда афсона, ривоятлар асосида инсоннинг маънавий-руҳий оламини ёритади. Инсон, табиат ва жамият бирлигини рамзлар қатига сингдиради. Шунинг учун ҳам асарларида воқеалар оқими сокинлашиб, қаҳрамонларнинг фикр-мушоҳадалардаги фаоллиги бош ўринга чиқади.

«Тарозий тошбақаси» романида афсона, ривоят ва рамзий тасвир асосига замонавий муаммолар сингдирилган. Мифологизациялашган наслнинг ёрқин намунаси бўла оладиган ушбу асарда метаморфоза, яъни бир кўринишдан бошқа шаклга эврилиш мотивининг тошбақа тимсолий образи билан боғлиқ талқинидан тортиб мифологик макон ва замон ифодасининг асар бадиий структурасига айланганлигини ҳам кўриш мумкин.

Халқ орасида кенг тарқалган анъанавий миф моҳияти Т.Пўлатовнинг «Тарозий тошбақаси» асари сюжетини шакллантирувчи бадиий восита ролини ўтаган. Анъанавий мифни турли ракурсларда талқин қилиш ёзувчига одамзод ҳаётининг моҳияти, хаос ва космос кучларининг гирдобига тушиб қолган шахс руҳиятидаги эврилишлар, ўзининг хатти-ҳаракатлари билан яқинлари ҳаётга кириб бораётган кишининг бурч ва масъулият ҳақидаги кечинмалари, гуноҳ ва савоб, эзгулик ва ёвузлик, яхшилик ва ёмонлик каби фалсафий муаммоларни ечишга ҳаракат қилган.

Ўзбек халқ мифологик афсоналарининг аксарияти қарғиш, дуо, худога илтижо ёки бошқа сабабларга кўра одамнинг у ёки бу жониворга айланиши мотиви асосига қурилган. Бировнинг ҳақини еган тарозибоннинг тошбақага айланиши, кўли эгри нонвойнинг филга эврилиши, онасининг намозини бузганлиги туфайли қуш (бойўғли)га эврилган бойнинг ўғли, ноаҳил ака-укаларнинг кўрсичқонга айланиб қолиши, оёғидан боғлаб қўйилган чақимчи кишининг арқонни узиб сакраб-сакраб қочиб кетаётганида тўсатдан чумчуқ бўлиб қолиши, ишқ оташида куявериш адо бўлган ошиқнинг парвонага айланиши, шунингдек, одамнинг ўсимлик (дарахт)га эврилиши акс эттирилган мотивлар архаик образ эволюциясининг маҳсули ҳисобланади.

Хуллас, XX аср адабиёти мифологияга янги муносабатни шакллантирди. Мифологияни тушунишда, уни талқин қилишда янги назарияни яратган психоаналитикларнинг инсон ва ижод жараёнлари ҳақидаги қарашлари мифологияни адабиёт ва санъатга яқинлаштирди.

Тадқиқотнинг «**Бадиий мифологизм ва унинг ўзига хос хусусиятлари**» номли иккинчи бобининг дастлабки фаслида «**Ҳозирги ўзбек ҳикоялари структурасида мифологизмлар ўрни**» ўрганилган.

Маълумки, ёзма адабиёт билан миф муносабатининг ҳикоя жанрида қай даражада акс этишини ўрганиш асосида ёзувчининг мифологик образлар ва архетипларни бадиий идрок этишдаги ўзига хослигини аниқлаш ҳамда мифологизмларнинг ҳикоя жанри структурасидаги семантик эволюцияси қонуниятларини белгилаш ҳозирги замон жаҳон адабиётшунослигининг долзарб масалаларидан биридир.²¹

Мифологизм адабий асар поэтикасига айланиши учун ёзувчи воқеликнинг мифологик хусусиятини ҳис этиши, идрок қилиши, дунёни мифологик кўз билан кўра билиши ҳам керак бўлади. Ана шунда мифологизм воқеликнинг моҳиятига кўчади, уни ҳаракатлантиради, унга мифик кўлам бағишлаб, миф тимсоллар тилига айланади. Ана шундагина мифологизм ифода қуролига, ёзувчининг бадиият, поэтик қуролига айланади. Воқеликнинг мифологик моҳиятини англамасдан туриб мифни адабиётга, умуман, санъатга олиб кириш – эртак яратишга ўхшаб қолади, бу ҳолатда мифологизм тимсолий ифода касб этмайди. Воқеликни акс эттира олмайди.

Мифологизм XX аср адабиётининг энг характерли ҳодисаси, энг таъсирли адабий приёми бўлишининг асосий сабаби воқеликнинг мифологик моҳиятини кўра билиш, яъни, «оламни мифологик идрок этишда»дир.²²

Томас Манн, Жойс, Кафка каби адиблар ўз асарларида мифологизмни адабий унсурга, тасвир воситасига, бадиий тимсолга айлантиргани сабаби ҳам шу: улар ўзлари тасвирлаётган воқеликнинг макро оламини, унинг мифологик кенглигини, мифологик тилини, ифода этиш шаклини топа олдилар».²³

Ўзбек насрида, жумладан, мумтоз насрий асарларда мифологик сюжетлардан ижодий қайта ишлаш воситасида фойдаланиш анъанасининг тарихи анча узоқ бўлиб, унинг илк кўринишлари Носируддин Бурҳонуддин Рабғузийнинг «Қисаси Рабғузий» асарида учрайди. Мазкур ёдгорликда космогоник, календарь, ҳайвонот ва наботот, инсон фаолияти ва кашфиёти, этнографик каби миф турларига дуч келамиз.²⁴

Ана шу тарзда ўзбек мумтоз насрида мифологик сюжетлар, мотив ва образлардан ижодий фойдаланиш ўзига хос анъанага айланди. Бу анъана XX аср ўзбек адабиётида ҳам фаол давом эттирилганлигини Асқад Мухторнинг «Чинор» романидаги «чинор» мифологемаси, Одил Ёқубовнинг «Кўҳна дунё» романидаги оламнинг яратилиши тўғрисидаги космогоник миф талқини, Ўткир Ҳошимов асарларидаги халқ

²¹ Прошина Е.Г. Романтическая концепция мифа и ее отражение в малой прозе Фридриха де ла Мотт Фуке: Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. – Нижний Новгород, 2004. – С.22; Шинкарова Н.В. Мифопоэтика рассказов А.А. Кондратьева: сквозные архетипические мотивы и образы: сборники «Белый козел», «Улыбка Ашеры»: Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. – Ульяновск, 2008. – С.24; Мехтиев В.Г. Миф в поэтической системе зарубежного рассказа (малая проза Камала Абдуллы) // Вестник Дальневосточного государственного университета. – Владивосток, 2013. – №5. – С.69-79; Мачавариани Н.В. Мифопоэтика ранних рассказов Т.Н.Толстой // Вопросы русской литературы. – М., 2016. – №1-3. – С.83-96.

²² Шу манба. – Б.295.

²³ Шу манба. – Б.298.

²⁴ Шукурова З. Рабғузий ва фольклор – Тошкент: Tamaddun, 2015. – Б.198.

қарашларининг бадий ифодаси ва бошқа кўплаб мисолларда таҳлил қилиш мумкин. Истиқлол даври адабиётида эса анъанавий мифологик сюжет ва мотивларни ижодий қайта ишлашда ўзига хос трансформация жараёни юз берди: яъни ёзувчилар ўз бадий ниятини амалга ошириш учун тасвирланаётган воқелик талқини ёки қахрамон руҳиятининг бадий таҳлилини мифологик тасаввурлар призмасидан ўтказишнинг ўзига хос намунасини яратдилар. Айниқса, Х.Дўстмуҳаммад, Н.Эшонқул, Н.Норматов, А.Дилмурод, И.Султон, Ш.Бўтаев, Улуғбек Ҳамдам каби адибларнинг кейинги йилларда яратган ҳикояларида мифопоэтик талқиннинг турли-туман кўринишлари, хусусан, мифологема ва мифоструктурадан фойдаланиш, эзгулик ва ёвузлик кураши билан боғлиқ дуалистик мифларга асосланган тасвир усули, мифологик архетиплар ва образларга хос сифатларни персонажлар руҳияти талқинига сингдириш ва бошқа усуллар кўзга ташланиши ўзбек адабиётида ҳам мифологик йўналиш янгилашиш жараёнини бошдан кечираётганлигидан далолат беради. Мифологик сюжетни ижодий қайта ишлаш асосида давр руҳияти ва муаммоларини бадий акс эттиришнинг энг ёрқин мисолларидан бири Асад Дилмуроднинг «Аланқува» ҳикоясидир.

Ёзувчининг мазкур ҳикоясига туркий ва мўғул халқлари орасида ғоят кенг тарқалган генеологик мифлардан бири – Дибун Баён вафот этганидан кейин унинг жуфти ҳалоли Аланқуванинг илоҳий нур тарзида зоҳир бўлган мавжудотдан ҳомила топиши ҳамда Қаён ва Элхон наслидан бўлган Бўзанжархоннинг дунёга келиши тўғрисидаги қадимий миф сюжети асос бўлган.²⁵ Ёзувчи руҳий изтироб исканжасида турган қахрамон ҳолати тасвиридаги драматизмни кучайтириш асосида унинг хаёлида кечган ўй-фикрлар баёнига ўтади. Гап нимадалигини билишга қизиққан ўқувчини тасвирланаётган тарихий даврнинг алғов-далғовли оламига олиб кирган адиб Аланқуванинг эслаши – хотирлаши сифатида салтанатда юз берган қалтис вазиятга сабаб бўлган воқеани ҳикоя қилишга ўтади.

Бу ҳикоя сюжетида сингдириб юборилган Бузунжар сулоласининг келиб чиқиши тўғрисидаги генеологик миф Рашидиддиннинг «Жоме ат таворих», Мирзо Улуғбекнинг «Тўрт улус тарихи», Шарафиддин Али Яздийнинг «Зафарнома», Мирзо Ҳайдарнинг «Тарихи Рашидий», Абулғозийнинг «Шажараи турк» каби асарларида нақл қилинган.²⁶

Бузунжар сулоласининг келиб чиқиши тўғрисидаги генеологик миф ва унинг Асад Дилмуроднинг «Аланқува» ҳикоясидаги бадий талқинидаги асосий сюжет элементи қахрамоннинг ғайриоддий туғилиши мотивидир. Маълумки, эпик қахрамоннинг ғариодатий дунёга келиши жаҳон халқлари эпоси ва эртакларининг анъанавий мотивларидан бири бўлиб,²⁷ қадимги

²⁵ Асад Дилмурод. Оқ аждар сайёраси (қиссалар ва ҳикоялар). – Тошкент: Ўзбекистон, 2012. – Б.217 (бундан кейин ушбу манбадан олинган мисоллар саҳифаси қавс ичида бериб борилади).

²⁶ Мирзо Улуғбек. Тўрт улус тарихи (форс тилидан Бўрибой Аҳмедов, Наим Норқулов ва Маҳмуд Ҳасанийлар таржимаси.). – Тошкент: Чўлпон, 1994. – Б.41-42; Абулғозий. Шажараи турк. – Тошкент: Чўлпон, 1990. – Б.44-45.

²⁷ Мингажетдинов М. Х. Мотив чудесного рождения героя в башкирских богатырских сказках /

мифларда унинг бўри, буғу, айиқ каби жониворлар билан боғлиқ тотемистик, нарса-ҳодисалар, олов, нур, тош, сувдан ҳомила топиш билан боғлиқ анимистик талқинлари мавжуд бўлган.

Аланқува ҳақидаги мифнинг Асад Дилмурод ҳикоясидаги талқинида эврилишнинг занжирли типи ўз ифодасини топган бўлиб, самовий мавжудотнинг ўз кўринишини ўзгартириши «нур → ёғду қуюни → йигит → лочин» кетма-кетлигида кечганлигини кўрамиз. Эврилиш мотивининг мифологик асослари одам ўлгандан кейин унинг жони турли нарса-ҳодиса, ўсимлик ёки жонивор кўринишида яшашда давом этиши, яъни реинкарнация ҳақидаги қадим тасаввурларга боғланади.²⁸ Ёзувчи одам жонининг қуш шаклида намоён бўлиши тўғрисидаги қадимги анимистик мотивни қўллаш орқали Аланқува ҳузурига келган самовий ҳилқатнинг мўъжизавийлигини янада кучайтириб тасвирлаш орқали бадий талқинга ўзига хос жозибаторлик бахш этган.

Бугунги ёзма насрда мифологик сюжет ва образлардан самарали фойдаланиш, қадимий асотирлар, архаик маросим ва ишонч-эътиқодларнинг бадий стилизацияси, жаҳон халқлари мифларининг миллий-поэтик интерпретацияси, мифологик ҳамда бадий тафаккурнинг синкретизми айниқса кўп учрайди. Дунё халқлари адабиётида миф ва ёзма наср жанрларининг ўзаро контаминацияси, яъни ўзаро чатишиб-қўшилиб кетиши натижасида жанрларнинг янгича шакллари яратишга интилиш ҳоллари ҳам мавжуд. Масалан, Томас Манн томонидан яратилган «Юсуф ва унинг акалари» асари ўз моҳиятига кўра «роман-миф» эканлиги мутахассислар тарафидан эътироф этилган бўлса,²⁹ қозоқ адиби А.Алтайнинг «Олтой новелласи» асарининг жанри муаллиф томонидан «роман-миф» деб белгиланган.³⁰

Ҳозирги жаҳон насрида олам ва одам моҳиятини бадий идрок этишнинг мифоритуал, мифоэкзистенциаль, мифоархетипик, мифолингвистик ва мифопоэтик усуллари кенг қўлланилмоқда. Айниқса, воқеликни мифоэкзистенциаль моделлаштириш натижасида инсон моҳиятида мужассамлашган энг нозик ҳилқатларни идрок этиш имкони юзага келди. Бунда миф миллий бадий тафаккурнинг асоси ва ажралмас таркибий қисми сифатида қайта талқин қилинаётганлиги эътиборлидир. Шунинг учун ҳам адабиётшуносликда «роман-миф», «миф-ҳикоя» каби жанрий янгиланишлар юзага кела бошлаганлиги ҳодисасини адибларнинг мифологик

Эпические жанры устного народного творчества. – Уфа, 1969. – С.57-74; Филочкина А.В. Мотив чудесного рождения героини в древнеиндийском эпосе // Вестник СПбГУ. Сер.13. – СПб, 2010. – Вып.4. – С.92-98; Данилова А. Н. Чудесное рождение богатырки как архаический мотив в якутских олонхо о женщинах-богатырках // Филологические науки. Вопросы теории и практики. – Тамбов, 2016. – №11(65). – Ч.3. – С.30-33.

²⁸ Жўраев М. Ўзбек мифологиясида Ҳубби образи // Ўзбек тили ва адабиёти. – Тошкент, 2003. – 2-сон. – Б.14-21.

²⁹ Манн Т. Иосиф и его братья. В 2-х т. – М., 1991. Т.1. – С.3-26.

³⁰ Бу ҳақда қаранг: Алтыбаева С.М. Актуальные вопросы мифопоэтического анализа // Вестник Казахского национального университета им. аль-Фараби. Серия филологическая. – Алматы, 2008. – №1 (109). – С.23-26.

моделлаштириш орқали бадий тафаккурни миллий идентификациялаш борасидаги изланишлари сифатида талқин қилиниши лозим.

Бугунги ўзбек насрида бўй кўрсатаётган ижодий изланишлар натижасида ўзига хос мифопоэтик ҳодиса сифатида вужудга келган миф-ҳикоя жанри ҳам мифологик ва бадий тафаккурнинг муайян даражадаги синкретик ҳосиласи ҳисобланади. Бунда оламни идрок этишнинг энг қадимий-архаик қатламига хос хусусиятлар, яъни борлиқдаги нарса-ҳодисаларни мифологик кодлар воситасида ифодалаш анъанаси билан воқеликни бадий талқин этиш усулининг ўзаро чатишиб, бирлашиб кетганлиги кузатилади. Бундай синкретизм бадий асарнинг сюжет қурилишигагина тааллуқли бўлмай, балки персонажлар талқини ва инсон концепциясининг ифодасида ҳам намоён бўлади. Адиб ўз бадий ниятини ифодалашда кўхна миф моҳияти, фабулати ёки унинг муайян сюжет унсурларига мурожаат қилар экан, бунда қўйилган масалалар умуминсоний муаммолар кесимида талқин қилинади. Хусусан, Назар Эшонқулнинг «Сибизға воласи» миф-ҳикоясининг қаҳрамони оддий сартарош бўлса-да, унинг кўнгил кенгликларига сиғмай, най навосига айланган дарди бир инсон онги-шууринигина эмас, балки бутун бир жамиятни ўйлантираётган муаммолар сирасига киради.

Ўзбек адабиётида мифологик тасаввурлар ёки миф сюжетлари, анъанавий асотирий мотивлар асосида асар яратиш тажрибаси мавжуд бўлса-да, бевосита жанрий мансубияти «миф-ҳикоя» тарзида белгиланган асарнинг пайдо бўлиши мифология ва бадий тафаккур синкретизми ўзининг янгиланиш жараёнини бошдан кечираётганлигининг яққол далилидир.

Назар Эшонқулнинг «Сибизға воласи» миф-ҳикоясининг³¹ яратилишига нафақат ўзбек, балки Шарқнинг кўпгина халқлари фольклорида ғоят кенг тарқалган оғзаки насрий асарлардан бири – шохли Искандар ҳақидаги машҳур афсоналар сюжети асос бўлган.

«Сибизға воласи» миф-ҳикояси қаҳрамони ўз моҳиятига кўра адабий қаҳрамон доирасига сиғмайдиган, яъни ўзининг моҳият-эътиборига кўра миф қаҳрамонларига хос сифатларни мужассамлаштирганлиги билан ажралиб туради. Чунки қадимги мифларнинг қаҳрамони демиург, яъни яратувчи-қаҳрамон хаоснинг космосга айланиши, йўқликдан борлиқнинг вужудга келиши, оламдаги мавжудликнинг пайдо бўлишини таъминлаган асотирий персонаж сифатида намоён бўлган. Шу тариқа у борлиқ оламнинг мавжуд ҳолатини вужудга келтирган ва қадимги жамиятдаги тартиботларни ўрнатган, деб қаралади. «Сибизға воласи» миф-ҳикояси қаҳрамони сартарош ҳам ўз дардини ўсимликка ўтказиш орқали демиургга хос хусусиятни ифода этади.

Демак, ҳозирги адабий жараёнда мифологизмлардан фойдаланиш усули устувор бадий анъанага айланиши натижасида ўзбек насрида сюжет структураси тўлалигача миф асосига қурилиши ёки мифик сюжетларнинг семантик трансформациясига асосланган миф-ҳикоя жанри юзага келди.

³¹ Назар Эшонқул. Сибизға воласи // Ёшлик. 2012. 5-сон. – Б. 30-42.

Иккинчи бобнинг иккинчи фасли «Халқ қарашлари ва инонч-эътиқодларнинг мифопоэтик талқини» деб номланган.

Ҳозирги замон жаҳон адабиётида бўлгани сингари, ҳозирги ўзбек насрининг ўзига хос тараққиётини белгилайдиган муҳим тамойиллардан бири ҳам фольклор ва ёзма адабиёт ўртасидаги жанрлараро муносабатларнинг янги аснода бўй кўрсатиши бўлиб, бунда фольклор поэтикаси бадиий асар структурасини шакллантирувчи композицион асос вазифасини бажарибгина қолмай, балки халқ ижодига хос бадиий тасвир воситалари ва эпик сюжетлар арсенали асарга беқиёс миллий-этнографик колорит ҳам бахш этиши кузатилмоқда. Бу ҳолат оламни идрок этишнинг энг кўҳна шаклларида бири ҳисобланган мифологик тасаввурлар тизими ва миф сюжетларининг бадиий контекстдаги ўзига хос ифодасида, айниқса, яққол кўзга ташланади. Бадиий адабиётнинг мифологиядан озикланиши, бошқача қилиб айтганда, адибларнинг ижодий жараёнда асотирий концепцияларга таяниши ҳозирги замон поэтик тафаккурининг миллий ўзига хослигини кўрсатувчи устувор жиҳатларидан бири эканлиги кўпгина тадқиқотчилар томонидан эътироф этилган.³²

Миф нафақат борлиқ олам ва воқеликни асотирий тимсоллар воситасида ифода этишнинг ёрқин намунаси, балки кенг қамровли фалсафий-ахлоқий потенциални ўзида жамлаган номоддий маданий мерос тизими бўлганлиги учун ҳатто энг замонавий муаммоларни ҳам шартли-рамзий шаклларда ифодалашга имкон берувчи маданий феномен ҳисобланади. Бунда муаллиф мифологик кодларнинг рамзий-шартли талқини воситасида тасвирланаётган воқелик замиридаги ижтимоий-маънавий муаммолар ҳамда қаҳрамон руҳиятининг мураккаб қатламларини бадиий таҳлил қила олади. Айни ҳолатни ёзувчи Исажон Султоннинг «Боғи Эрам» ҳикоясида ҳам кўрамыз.

Ёзувчи ўзбек фольклорида қаҳрамоннинг «ўзга олам»га сафари тўғрисидаги мифологик тасаввурлардан ижодий фойдаланишда «арик» деталдан самарали фойдаланган. Бу ўринда қўлланилган «арик» архитепи қадимги мифологияда «ўз» ва «ўзга» оламларни бирлаштириб турувчи асотирий восита, бошқача қилиб айтганда, инсонлар яшайдиган дунё билан мифологик кучлар макони ҳисобланган «ўзга олам» ўртасидаги чегара вазифасини ўтаган. Шунинг учун ҳам ҳикоя қаҳрамони ариқдан ҳатлаши билан «ўзга олам»га ўтиб қолади ва унинг кўз ўнгида «Қопқалари тилладан, тутқичлари биллурдан бўлган бир боғ», яъни Эрам боғи намоён бўлади. Ёзувчи бу ғаройиб боғнинг қаҳрамон хаёлотига намоён этилиши орқали қадимий мифологик тасаввурдан шартли-рамзий фон сифатида

³² Мелетинский Е.М. Поэтика мифа. 3-е изд. – М.: Восточная литература, 2000. – С.407; Ибрагимов М.И. Миф в татарской литературе XX века: проблемы поэтики. – Казань: Gumanitaria, 2003. – С.34-45; Садыков Х.Н. Мифологические модели в структуре художественного текста / Академик З. Ахметов және руханият мәселелері. – Алматы, 2003. – С.191-198; Зайнуллина И.Н. Миф в русской прозе конца XX – начала XXI веков: Автореф. дисс... канд. филол. наук. – Казань, 2004. – С.12-14; Рытова Т.А., Щипкова Е.А. Проблема исследования мифологизма и сюжета мифа как элемента сюжетной структуры в русской прозе конца XX – начала XXI в. // Вестник Томского государственного университета. 2012. Филология. №4 (20). – Томск, 2012. – С.115-128.

фойдаланади ҳамда экологик ҳалокатлар туфайли атроф-муҳит ўзининг бирламчи гўзаллигидан кун сайин мосуво бўлиб бораётганлигидан дили хун бўлган бугунги давр кишисининг руҳий кечинмаларини ўзига хос тарзда ифодалайди. Бунда макон ва замонларнинг мураккаб комбинацияси орқали миф билан реал воқелик, ҳаёлий уйдирма билан ҳаётий ҳақиқат синтези юзага келганлиги кузатилади.

Шарқ халқлари фольклори ва мифологиясини яхши билган Исажон Султон «Боғи Эрам» ҳикоясида қаҳрамон кўз ўнгида намоён бўлган ғаройиб гўша тасвирини баён этар экан, архаик мифологиядаги қуш ва «ҳаёт дарахти» жуфтлиги ассоциациясини саклашга ҳаракат қилган.³³

Исажон Султон «ҳаёт дарахти» тўғрисидаги мифлар, анимистик эътиқодлар, яъни жоннинг танадан бошқа жойда мавжуд бўла олиши тўғрисидаги эътиқодий қарашларни ўз ҳикоясига маҳорат билан сингдира билган. У ҳаёт дарахти тўғрисидаги космогоник миф ҳамда одам жонининг танадан бошқа жойда мавжуд бўлиши ҳақидаги аниматик мифология воситасида ҳаётнинг моҳияти – гўзалликка интилиб яшашдан иборатдир, деган ғояни илгари суради.

Тадқиқотнинг учинчи боби «**Ҳозирги ўзбек насрида неомифологизмлар**» деб номланган бўлиб, унинг илк фасли «**Архаик сюжет ва образларнинг неомифологик талқини**»га бағишланган.

Ҳозирги замон жаҳон адабиётида мифологик тафаккур усули, мифик сюжет ва образлардан фойдаланиб ижод қилиш анъанаси «мифологизм»,³⁴ «замонавий мифологик наср»,³⁵ «мифологик антропология»,³⁶ «мифологик моделлаштириш», «номлар мифологияси», «неомифологик наср»,³⁷ «неомифологик адабиёт», «мифоцентриқ адабиёт», «мифоген адабиёт»³⁸ каби атамалар остида ўрганилиб келинмоқда. Ёзма адабиётдаги бу йўналиш XX аср сўз санъати ривожига муҳим роль ўйнаган «неомифологик онг» билан боғлиқ.

Неомифологик асар (роман-миф, миф-ҳикоя) тушунчаси ёзма адабиёт учун хос тушунча бўлиб, у қадим инсоният яратган мифлар, мифологик образлар, сюжет ва мотивлар асосида юзага келади. Муайян ижодкор томонидан яратилган субъектив миф ёки мифологик тафаккур асосида шаклланган бадиий асар қурилмаси, мифологик образ, мифологемалар иштироки, сюжет ва мотивлари неомифни яъни мифнинг янгича кўринишини

³³ Шахнович М. И. Первобытная мифология и философия. – Л.: Наука, 1971. – С.154-155.

³⁴ Мелетинский, Е.М. Поэтика мифа / Е.М. Мелетинский. – М.: Издательская фирма Восточная литература РАН, 2000. – С.290-296.

³⁵ Бу ҳақда қаранг: Козолупенко Д.П. Миф на гранях культуры (системный и междисциплинарный анализ мифа в его различных аспектах: естественнонаучная, психологическая, культурно-поэтическая, философская и социальная грани мифа как комплексного явления культуры). – М.: КАНОН+, 2005; Козолупенко Д.П. Мифопоэтическое мировосприятие. – М.: КАНОН+, 2009.

³⁶ Савельева В.В. Художественная антропология. – Алматы, 1999. – С.23-24.

³⁷ Маковский М.М. Сравнительный словарь мифологической символики в индоевропейских языках. – М., 1996. – С.34.

³⁸ Хализев В.Е. Мифология XIX-XX веков и литература // Вестник МГУ. – Вып.9. – №3. – М., 2002. – С.7.

ташқил этади. Шу нуқтаи назардан олиб қаралса, XX аср ижодкорлари яратган неомифологик асарлар мазмун-моҳиятан қадимий мифларга янги талқин бериш демакдир. Демак, ижодкорнинг мифларга янги руҳ ва маъно юклаши неомифологизмни яратади. Ф.Кафканинг «Жараён», «Қалъа», Т.Маннинг «Сехрли тоғ», Ж.Жойснинг «Улисс», М.Булгаковнинг «Уста ва Маргарита», А.Платоновнинг «Чевенгур», «Котлован», Г.Г.Маркеснинг «Юз йил ёлғизликда», А.Камюнинг «Вабо», У.Фолкнернинг «Ҳикоя», Ч.Айтматовнинг «Кунда» каби асарлари неомифологик наср намунаси.³⁹

Неомифологик асарларда мифлар сюжети, мифологик қаҳрамонлар баъзан очиқ-ошқора муайян, аниқ бир халқ мифига ишора бериб турса, баъзида эса яширин ҳолатда келади. Неомифологик асарнинг иккинчи шаклида эса ёзувчининг дунё халқлари мифологиясидан фойдаланганини мантикий тафаккур орқалигина англаб етиш мумкин. Неомифологик роман жанрида мифлардан фойдаланишнинг жуда кенг имкониятлари туғилади.

Омон Мухтор ижодий мероси намунаси бўлган «Ффу», Улуғбек Ҳамдам қаламига мансуб «Исён ва итоат», Исажон Султоннинг «Боқий дарбадар», «Озод» романларида ҳам мифологик тасаввур имкониятларининг ишга солинганлиги, бадий ўзлаштирилганлигининг гувоҳи бўлиш мумкин. Шунингдек, Ўткир Ҳошимов, Назар Эшонқул, Шойим Бўтаев, Асад Дилмурод каби адибларнинг асарларида ҳам мифологизм ўзига хос тарзда бадий талқин қилинган.

Қадимги мифларнинг ўзбек адабиёти бадий контекстидаги поэтик талқини Ўткир Ҳошимовнинг «Дунёнинг ишлари» асаридаги Илҳоқ ва Исҳоқ ҳақидаги афсона аслида зоонимик миф бўлиб⁴⁰, асарнинг композицион қурилишида сюжетни шакллантирувчи структурал компонент сифатида қўлланилган. Бу мифнинг ўзбек фольклоридagi намунасида «соқ-соқ» ёки «тул хотиннинг ўғли» деб аталадиган бир қуш номининг келиб чиқиши сабаблари ишда батафсил изоҳланган.⁴¹

Ўзининг бадий ниятини амалга оширишда ўзбек фольклори анъаналари, шу жумладан, мифологиядан ҳам самарали фойдаланган Ў.Ҳошимов қушга айланган ака-укалар тўғрисидаги эпик сюжетга ижодий ёндашган. Мифнинг асардаги бадий талқинида персонажлар номи Илҳоқ ва Исҳоқ деб ўзгартирилган. Адибнинг мифни интерпретация қилишдаги яна бир ўзига хослиги қушга айланишдан аввал бемехр ака-уканинг кўзлари сўқир қилинишидир.

Ўзбек адабиётида неомифологик образнинг классик намунаси Х.Дўстмуҳаммаднинг «Жажман» ҳикоясида кузатилади. Г.Сатторова, М.Кўчқоровалар жажман («Жажман» ҳикояси ва «Бозор» романи) образи борасида яхши фикр-мулоҳазаларни баён этишган.⁴² Ҳикоядаги маҳлуқ

³⁹ Миронов А.В. Жанровый инвариант и типология неомифологического романа XX века // Вестник Пятигорского государственного университета. – Пятигорск, 2010. – №3. – С.230-232.

⁴⁰ Ҳошимов Ў. Дунёнинг ишлари. Қисса ва ҳикоялар. – Тошкент: Адабиёт ва санъат, 1982. – Б.111.

⁴¹ Базарова Д.Х. История формирования и развития зоологической терминологии узбекского языка. – Тошкент: Фан, 1979. – С.19.

⁴² Сатторова Г. Миллий характер ва бадий талқин. – Тошкент: Фан, 2007; Кўчқорова М. Истиклол

образи инсон қалбида яширин ёвузликни ифодалайди. Бу ёвузлик кўпинча яширин ва сезилмайдиган кўринишда бўлади ва шу жиҳати билан «соя» архетипини эслатади.⁴³ «Соя» архетипи инсоннинг тўла англамаган ёвузлик қобилиятини ошқор қилгани каби ҳикоядаги махлуқ образи ҳам инсонларнинг ҳақиқий юзини фож килиш учун ишлатиладиган образ ҳисобланади. Асар охирида ушбу махлуқ аслида инсонларнинг қиёфаси ва характер хусусиятини ўзида намоён этиши маълум бўлади, аммо ушбу тугал хулоса ҳикоя хулосасида очик тарзда ифодаланмаган, фикрни тушуниб етиш ўқувчининг ўзига қолдирилган. Махлуқ жудаям очкўз ва эпчил бўлиб, узоқ муддат давомида савдогарлардан қочиб, уларнинг озиқ-овқатларини ямламай ютиш билан шуғулланади. Бу орада Ахриман ва Ахурамазда ўртасида кураш жараёни тасвирланади. Ҳикоя сўнгида жажман қўлга туширилади ва ўлдирилади, аммо жажманнинг ўлими нохушликка олиб келади – шу заҳоти унданда каттароқ бўлган яна бир жажман дунёга келади. Ҳикоя Зардуштийлик дини асоси бўлган яхшилик ва ёмонлик ўртасидаги курашни тасвирлар экан, бу курашда қатнашган ҳар қандай инсон бевосита ёмонликка хизмат қилишига ишора қилади. Жажманнинг очкўзлиги учун ўлдираётган оломон ҳам аслида ўзининг очкўзлиги, озиқ-овқатларини ҳаддан ортик севганлиги учун ушбу жиноятга қўл ураётган эди. Аммо бу ёвузлик бошқа янада каттароқ ёвузлик учун туртки бўлиб хизмат қилди. Асар сўнгидаги хулосавий воқеани эса «Соя»(эго)нинг «шахс(персона)» босими остида «хуруж қилиши» жараёнига қиёслаш мумкин. Кишилар ўзининг шайтоний хулқ-атворини яхшилиги ниқоби остида яшириб келаётгани махлуқнинг қайта туғилиши орқали очиб берилган. Диссертацияда Хуршид Дўстмуҳаммаднинг жажман мифологик образини яратишда дунё халқлари мифологиясида мавжуд бўлган мифологик образларга таянганлиги атрофлича тадқиқ этилди.

Шунингдек, ушбу фаслда Назар Эшонқулнинг «Ажр», Исажон Султоннинг «Манзил», «Озор», «Ҳазинабон» ҳикояларидаги неомифологизмлар ҳам таҳлилга тортилган.

Учинчи бобнинг иккинчи фасли **«Ҳозирги ўзбек қиссаларида неомифологизмлар семантикаси»** деб номланган.

Мифологиянинг бадий адабиётга изчил таъсир кўрсатиб келиши ва ижодкорлар мифга қайта-қайта мурожаат қилишларининг сабаби шундаки, миф олами англаш, идрок этиш ва тушунишнинг дастлабки модели ҳисобланади. Шунинг учун ҳам ижодкор ўзининг бадий оламини доимий янгилаш, бадий-эстетик тафаккурнинг турли қатламларида мудроқ ҳолда сақланиб келаётган янгича талқинларга ҳаёт бахш этиш ва бадий таҳлил кўламини кенгайтириш мақсадида мифдан кенг фойдаланади.

Ўзбек адабиётида, хусусан, насрда ҳам қадим аждодларимиз ижодий даҳосининг архаик қатламида шаклланиб, асрлар давомида санъатнинг турли

даври ҳикоя ва қиссаларида бадий-эстетик янгиланиш / Бадий сўз ва руҳият манзаралари. – Тошкент: Мухаррир, 2011.

⁴³ Юнг К. Г. Душа и миф. Шесть архетипов. Пер. с англ. – Киев: Порт-Рояль-Совершенство, 1997. – С.384.

жанрлари, халқ оғзаки ижоди ҳамда онг ости ҳисларимизда сақланиб келаётган мифология арсеналидан ижодий фойдаланиш ўзига хос анъана тусини олган. Бунда миф структурасига хос асосий белгилар сақлаб қолингани ҳолда асар сюжетига асос бўлган ҳаётий воқелик ва замонавий муаммолар бадий акс этирилади. Бошқача қилиб айтганда, ижодкор бадий тафаккурида воқеликнинг мифологизацияланиши жараёни юз беради.

Исажон Султоннинг «Онаизорим» қиссасида мифологик образлар ҳам мавжуд бўлиб, «Уйларнинг омонот томларини кўчириб, хас-хашакларини учириб, тик қадли теракларни чўрт узиб юборадиган мана шу қувватли шамоллар катида дев учиб келишарди»⁴⁴. Адиб мифологик образ ҳисобланган дев орқали ёш, ҳамма нарсага ишонувчан, ўз хаёллари билан яшайдиган қизалоқнинг руҳий ҳолатини очиб берган.

Исажон Султоннинг бу қиссасида ҳам Хизр узун яшил тўн кийган ҳолатда тасвирланади. Халқ орасида жуда бойиб кетган кишига нисбатан «у Хизрга дуч келган» дейилса, камбағал ночор кишиларга нисбатан «Хизрнинг лаънатини олган, шунча ҳаракат қилса ҳам, бири икки бўлмайди», дейилади. Ёзувчи асарида халқ оғзаки ижодида мавжуд Хизр образини қайта жонлантиради.⁴⁵

Қиссада Хизр жайрон боласига ёрдам беради, ўша ердан пайдо бўлган булоқ эса Жайронбулоқ номи билан аталади, кейинчалик ўша жой Жарабулоқ номи билан аталадиган бўлган. Қиссада саҳрода кутилмаганда чолнинг пайдо бўлиши ва қопқонга тушган тулкини озод қилиб кўздан ғойиб бўлиши мотиви халқимизнинг Хизр билан алоқадор мифологик мотивларидан бўлиб, мазкур мотив аждодлар култи билан боғлиқ ҳолда майдонга келган. Ёзувчи бу мифологик мотивни воқеаларнинг ривожланиши ва бадий ғоя ифодасини таъминлашга хизмат қилдирган.

«Ҳазрати Хизр изидан» қиссасида адиб халқ орасида юриб, улардан Хизр ҳақидаги ҳикоя ва ривоятларни тинглаб, уларни бадийлаштирган. Қиссада қўлланган фольклор унсурларининг барчаси асар композицияси ва сюжети учун муҳим омил бўлиб хизмат қилган.

Қиссада адиб ретроспектив сюжет асосида ўтмиш-ҳозир-келажак ходисотини бир ҳалқада бирлаштиради. Инсон асрлар давомида турли синов имтиҳонга рўбарў келиб, саодат ё ҳалокатга эришган. Асарда микро оламдан макро дунёгача содир бўлган тилсимлар қамраб олинади. Кўкдаги кушлар, денгиздаги балиқлар, ўрмондаги тулки, айиқлар ҳаётидаги тартиботда сайёрадаги сир-асрорга ишора этилади. Ана шуларнинг барчаси неомифологизм қадимги мифологик архетиплар, асотирий сюжет ва образларга алоқадорликнинг XX аср бадий тафаккурининг ўзига хос поэтик ифода шакллари билан бири эканлигини кўрсатади.

Диссертациянинг тўртинчи боби «**Ҳозирги ўзбек романларининг мифопоэтик хусусиятлари**» деб аталган. Унинг «**Мифологик тафаккур ва**

⁴⁴ Султон Исажон. Асарлар. Романлар ва қиссалар. 2 жилд. – Тошкент: Ғафур Ғулом НМИУ, 2017. – Б.300.

⁴⁵ Султон Исажон. Асарлар. Ҳикоялар. 1 жилд. – Тошкент: Ғафур Ғулом НМИУ, 2017. – Б.154.

ёзувчи бадий маҳорати» номли илк фаслида ўзбек романлари матнидаги мифологизмлар таҳлилга тортилган.

Ҳозирги ўзбек романларида фольклор анъаналари, шу жумладан, мифология арсеналининг акс этиши ўзига хос тарзда намоён бўлиши кузатилади. Хусусан, Омон Мухторнинг «Афлотун» романидаги «кудук» детали асарнинг бадий жиҳатдан тўлақонли чиқишини таъминлаган. Маълумки, эпик қаҳрамоннинг кудукқа тушиш мотиви халқ эртакларида, шунингдек, мусулмон Шарқда кенг тарқалган Юсуф қиссасида баён этилган. Шу боис бу мотив асар қаҳрамони ҳаётидаги сирли воқеалар ечимини излашда ўқувчига ёрдам беради. Адиб ўз қаҳрамонини кудук тубидаги дарча орқали ўзга оламга олиб ўтиш учун ер ости дунёси тўғрисидаги анъанавий мифологик мотивлардан бири – кудукқа тушиш мотивидан фойдаланган. Фольклоршунос У.Сатторов қайд этишича, «мифологияда кудук ер ости оламига ўтиш воситаси деб талқин қилингани боис, кудук суви билан ер остидаги оби ҳаёт ўртасида алоқадорлик, рамзий боғланиш борлиги ҳақидаги қарашлар келиб чиққан»⁴⁶.

Омон Мухтор романнинг бошқа бир жойида анъанавий туш мотивига мурожаат этиш орқали психологизмни янада чуқурлаштиради: «Тушимда оқ кийган ниҳоятда кўркам, улуғвор бир аёл менинг ёнимга келди. У менга, Сукрот, учинчи куни сенинг жанозанг ўқилади, – деди»⁴⁷. Ёзувчи Сукрот тушларини тасвирлашда халқимизнинг туш билан боғлиқ анъанавий инончларига, жумладан, кароматли тушлар тўғрисидаги тасаввурларга асосланган. Туш билан боғлиқ худди шундай бадий талқинлар Асад Дилмуроднинг «Маҳмуд Торобий» тарихий романида ҳам учрайди.⁴⁸

Ўтиб кетган кишилар арвоҳи тушга кириши ва турли кирдикорлар гирдобига ботган қаҳрамонни бундай ёмон ишлар оқибатидан огоҳ қилиши Ш.Бўтаевнинг «Кўрғонланган ой» романида сюжет асосий ҳалқаларидан бири вазифасида келган. Асарда жонзодлар билан боғлиқ мифологик қарашлар ўз ифодасини топган бўлиб, бургут ва оқ бўқанлар роман сюжет чизиғида ҳаракатланувчи қаҳрамонлар характерини ёритишнинг ўзига хос воситаларидан бири сифатида юзага чиқади.

Исажон Султоннинг «Боқий дарбадар» романида миф элементлари асар замирида, уларнинг мазмунидан сезилиб туради. Адиб бу асарини постмодернизмга хос шакл асосида ёзса-да, унда шарқона қараш, шарқона маънавий рух, шарқона эстетик ифода акс эттирилган. Асарда дарбадарлик замирига инсониятнинг ҳаёт йўлидаги хатоликлари, таназзуллари яширинган. Романда инсониятнинг ўз эътиқодидан воз кечиши бу билан ўз Тангриларидан воз кечишлари, унга ва унинг яратикларига қарши боришлари тасвирланади. Асарда келтирилган ривоят ва кейинги воқеалар бир-бирига

⁴⁶ Сатторов У. Ўзбек халқ топонимик ривоятлари: Филол. фан. номз. ... дисс. – Тошкент, 1999. – Б.82.

⁴⁷ Мухтор Омон. Афлотун. – Тошкент: Маънавият, 1998. – Б.5.

⁴⁸ Асад Дилмурод. Маҳмуд Торобий. – Тошкент: Шарқ НМАК, 1998. – Б.135.

чамбарчас боғлиқ. Туркий халқларда паррандаларга кўплаб хусусиятлар сингдирилган ёки рамзий восита сифатида қаралган.⁴⁹

Адибнинг асарда қўллаган ҳар бир ривояти роман композициясининг қайсидир жиҳатини тўлдириш вазифаларини бажарган. Ёзувчининг «Бобо Тошбақа» мақбараси талқини ҳам асар композицияси учун худди шундай вазифани ўтаган.

Романда қўлланган ҳеч кимга зарари тегмайдиган тошбақа ниманинг рамзи? Тошбақа дастлаб ўзининг қисматини ортмоқлаб юрган кишига қиёс қилинади. Киши тақдирига битилганидан қутула олмайди. У қаерда яшашидан қатъи назар қисмати унинг орқасидан эргашиб юраверади. Тошбақа ҳам бир қараганда шундай кишиларга ўхшатилади. Иккинчи томондан у гуноҳкор одам рамзи бўлиб, балки у қиёматда гуноҳларини шундай ортмоқлаб юрар. Тошбақа ривоятларга кўра донишманд жонзот ҳисобланган. Шунга кўра уни орқасига илмларини ортмоқлаб олган донишмандга қиёс қиламиз. Аммо у илмларидан фойда топмайдиган, ғоят узок умр кўрадиган имилловчи жонзот. Бу ривоятда келтирилган тошбақа тимсоли – катта билим салоҳиятига эга бўлган профессор Зиё рамзидир. Профессор Зиё жуда кучли олим, билимли шахс, аммо унинг илмидан ҳеч ким баҳра ололмайди. Тошбақа профессор Зиё яратган янги инсон рамзи ҳам бўла олади, чунки профессор яратган, ўзининг кимлигини билмайдиган одам – мақсадсиз инсон. Тошбақа ҳам шундай, яъни бировга фойдаси ҳам, зиёни ҳам тегмайдиган, манзили аниқ бўлмаган жонзот ҳисобланади.⁵⁰

Роман бадиий контексти қатор анъанавий тимсоллар, «Қуръони карим» оятлари асосида шаклланган ҳикматлар, азиз авлиёлар тўғрисидаги ривоятлар, қаҳрамонлик дostonларидаги Гиркўк ва Бойчибор сингари эпик тулпорлар, енгилмас арслон ва садоқатли ит ҳақидаги мифологик тасаввурлар, тошбақа ва чаён хусусидаги масаллар шарҳи билан зийнатланган. Романда майсазору гуллар, барча жонзотлар бамисоли миф қаҳрамонлари сингари тилга киради, илоҳий ҳилқат сифатида намоён бўлади. Муртад қавм эса абадий жисмоний ва руҳий азобга гирифтор этилиб, етти қават ер қаърига улоқтирилади. Роман воқеалари нореал ҳаётда кечади. Лекин уларда инсон қисматининг муҳим ҳолатлари ва маънавий дунёсининг асл моҳияти очиб берилади.

Бугунги ўзбек романчилигимиздаги янги йўналиш ва оқимларнинг, метод ва усулларнинг юз кўрсатаётганлиги бугунги ўзбек романчилиги Шарқ ва Ғарб адабиёти анъаналарининг синтезлашган ифодаси бўлиб, унинг бадиий контекстида мифологизмлар муҳим ўрин тутди.

Тўртинчи бобнинг иккинчи фасли «**Мифик сюжет ва роман композицион қурилиши**» деб номланган.

Ҳозирги ўзбек насрида яратилаётган асарлар таҳлили натижасида, ёзувчининг бадиий идрок этилган воқеликни тасвирлаш усулида оламни мифологик англаш асосига қурилган универсал архетипик моделлар, образ

⁴⁹ Қаюмов О. Ўзбек фольклорида пари образи: Филол. фан. номз. ... дисс. автореф. – Тошкент, 1999. – Б.13.

⁵⁰ Султон Исажон. Озод. Роман ва ҳикоялар. – Тошкент: Sharq НМАК, 2012. – Б.169.

ва мотивлардан фойдаланишга интилиш ҳамда бадий асарнинг мифологик подтекст асосига қурилиши полифонизмни келтириб чиқарувчи асосий омилга айланиб бораётганлиги кузатилади. Мифопоэтик анъанадан фойдаланиш эса ўз навбатида, асарда тасвирланаётган воқелик баёнида реалистик талқин билан рамзий-метафорик, мифологик-символистик ифодаларнинг уйғун ҳолда берилишига ҳамда хронотоп йўналиши ва тасвирланган бадий олам замирига архаик тафаккурга хос мифик қарашлар ва тасаввурларнинг сингдириб юборилишига олиб келмоқда.

Замонавий ўзбек романларининг энг муҳим кашфиётларидан бири бу инсон руҳий-маънавий оламини яратиш бўлди. Романнавислар қаҳрамонларнинг мақсад-интилиши, руҳияти, характери, умуман, маънавий оламини акс эттириш борасида миллий адабий-тарихий ва жаҳон адабиёти тажрибаларидан фойдаландилар. Адиблар қаҳрамон тасвирида қўлланилган поэтик усуллар, тажрибалар сирларини ўрганиш асосида мукамал образ яратиш йўлида изландилар. Хуршид Дўстмуҳаммаднинг «Бозор», Назар Эшонқулнинг «Гўр ўғли ёхуд ҳаёт суви», Асад Дилмуроднинг «Фано даштидаги қуш», Улуғбек Ҳамдамнинг «Мувозанат», «Сабо ва Самандар», «Исён ва итоат», «Наъматак», Исажон Султоннинг «Боқий дарбадар», «Озод» каби асарлари қаҳрамонларининг муваффақиятида адабий анъаналарга издошликнинг ўрни бекиёсдир. Истиклол даври романчилигида образнинг Ғарб адабий қаҳрамонларига яқинлик, ўхшашлик касб этиши ёзувчининг эстетик идеали билан ҳам боғлиқ. Глобаллашув даври ижтимоий ўзгаришлари, тараққиёти кўпчилик ўзбек ёзувчиларининг эстетик идеалига ўзгариш, янгиланиш олиб кирди.

Асар сюжетини мифологик тафаккур асосига қуриш ўзбек романчилигида кенг тарқалиб ва такомиллашиб бораётган усуллардандир. Мифология унсурларининг фольклордаги талқинлари ва миллий, маданий, маиший, тарихий, сиёсий воқеалар асосидаги ижтимоий реализмни идентификациялаш асосида органик синтез ҳолати юзага келди. Миллий романчиликда намоён бўлган ушбу тарздаги ёндашувда Ғарб модернизми босиб ўтган ифода йўсинларидан борилаётганлигини сезиш қийин эмас. Зеро, «ушбу ўзига хос маданий-тарихий ҳолат такрорланиб турувчи архетипларнинг модернистик изланишлари ва миллий ўзига хосликнинг романтик моҳияти билан ўзгариб турадиган органик синтез, тарихийлик ва мифологизм элементлари, ижтимоий реализм ва ҳақиқий фольклорнинг ўзаро боғлиқлиги ва интерпретациясини таъминлайди»⁵¹.

Миллий менталитетга хос хусусиятлар, халқнинг ишонч-этиқоди билан боғлиқ мифологик қарашлар реалистик услубда яратилган асарларда қаҳрамонлар характери, руҳиятини бадий далиллаш, воқеалар ривожини таъминлаш, ғоявий асосни мустаҳкамлаш мақсадига хизмат қилган бўлса, модернистик характердаги романларда ноанъанавий шаклий-услубий изланишларга йўл очди. Хусусан, ўзбек романларида туркий халқларнинг

⁵¹ Мелетинский Е.М. Поэтика мифа. – М.: Наука, 1976. – С.365.

бўри тотемига оид мифологик қарашлари уйғунлаштирилган ҳолатлар учрайди. П.Қодировнинг «Она лочин видоси» ҳамда М.Алининг «Улуғ салтанат» романларига бўри билан боғлиқ афсона қистирма эпизод тариқасида киритилган. «Фано даштидаги қуш»да Эна Кўкбўри асар сюжетида муҳим ўрин тутиб, китобхон кўз ўнгида бош қаҳрамон хаёллари орқали гавдаланади. Туркий халқлар мифологиясида бўри тотеми авлодлар давомийлигининг сақлаб қолинишида боискор; меҳрибон, оққўнгил, саховатли; эзгулик тарафдори; буюк ишларга даъваткор ва ҳомий куч сифатида тасвирланади. Ушбу романларда ҳам халқ мифологиясининг ана шу жиҳатлари устуворлик қилади.

Замонавий ўзбек романчилиги бадиий тафаккур тараққиётида адабий таъсирнинг ўрни беқиёсдир. Жаҳон адабиёти, санъати ва эстетикаси ютуқларидан ижодий ўрганиш натижасида ўзбек адабиётида хилма-хил услуб ва шаклдаги янгича изланишлар юзага келди. О.Мухтор, Х.Дўстмуҳаммад, А.Дилмурод, Н.Эшонкул, У.Ҳамдам каби ўзбек адабиётининг таниқли намояндалари ижодий камолотга эришишда Ф.Кафка, А.Камю, Ж.Жойс каби жаҳонга машҳур кўплаб адиблар ютуқларидан ижодий баҳраманд бўлдилар.

Ана шундай таъсирнинг ўзига хос ва ҳаётбахш қирралари Н.Эшонкул ижодида кузатилади. Унинг «Гўр ўғли ёхуд ҳаёт суви» романида сюжет қурилиши, хронотопи, композицияси, образлар олами билан бир қаторда ёзувчининг ғоявий-бадиий ифода тарзида Франс Кафка ижодий кашфиётларига яқинлик сезилади. Ушбу яқинликнинг айрим қирралари тўғрисида адабиётшуносликда муайян қарашлар мавжуд⁵². Франс Кафка ва Назар Эшонқулни макон, замон, дунёқарашдаги фарқлар чегаралаб туради, албатта. Аммо ижтимоий таҳдидлар оқибатидаги инсон фожиасига муносабатнинг муштараклиги адиблар ижодини қиёсий-типологик назардан ўтказишга имкон беради. Бу қаҳрамонларни чорасизлик, адолатни қарор топтиришнинг иложсизлиги ва ана шу жараёндаги кечмишлари яқинлаштиради.

Роман сюжетида асос бўлган воқеаларда халқ ишонч-эътиқоди, оғзаки ижод намуналарига хос белгиларнинг кузатилиши, асар бадиий тўқимасида фольклор унсурлари, мотивларидан фойдаланиш, қаҳрамонлар табиатига хос характерли хусусиятларни ёзма адабиётга кўчириш, поэтик тил ва эпик ифода имкониятларини янада кенгайтиришда озикланиш каби белги сифатлар истиқлол даври насрида намоён бўлган муҳим жиҳатлардандир.

Асарда Яқин ва Ўрта Шарқ халқлари орасида кенг тарқалган халқ оғзаки ижоди ёдгорлиги, қаҳрамонлик эпоси «Гўрўғли» достони ҳақида гап бўлмаса ҳам дostonдаги моҳият бор.

«Гўр ўғли» романи бош қаҳрамони Н. имони бутлиги, ҳақиқат ва адолатга интилиши, омонсиз курашга отланишида халқ поэтик даҳосидан

⁵² Солижонов Й. Йил хирмони, ҳосил сифати // Шарқ юлдузи. – Тошкент, 2013. – № 3. – Б.124; Якубов И. Мустақиллик даври ўзбек романлари поэтикаси: Филол. фан. д-ри (DSc) ... дисс. автореф. – Тошкент, 2018. – Б.71.

озикланган. Н. ўзининг тириклигини, мавжудлигини, ўзининг «мен»и борлигини исбот қилиб беролмаган лаҳадга ўхшаш жамиятда яшайди. Инсон маънавий камолотига изн бермаган жамият танқид қилинади. Н. ғайриинсоний воқелик олдида ожиз қолади. Бошқачароқ айтганда, этнос анъанавий дostonлардаги каби ўз халоскорини улғайтирмайди. Оғир ва машъум шароит уни ўз гирдобига тортиб кетади.

Романда ўлик дунёдан тирик оламнинг яралиши, яъни архаик мифология талқинича хаос (йўқлик) бағридан космос(борлик)нинг вужудга келиши) ҳақидаги мифологик асос жамият ҳодисалари воқелигига кўчирилган экан, ўз моҳиятини тубдан ўзгартиради. Яъни демифологизация воситасида қадимий миф моҳиятида кузатилган бирламчи космоснинг пайдо бўлишини изоҳлашдан иборат семантик функция ўрнини табиат ва жамият қонунларига хос уйғунликнинг йўқолиши оқибатида рўй бериши мумкин бўлган ҳолатдан инсониятни огоҳ қилиш мақсади эгаллайди.

Қадимий юнон мифологик қаҳрамони Сизиф образини антик юнон ёзувчилари Ҳомернинг «Илиада» ҳамда Овидийнинг «Қаҳрамон аёллар» дostonлари асосида баён этилган. Сизиф нима сабабдан жазолангани ҳақидаги саволга қадим юнон афсоналари жавоб беради. Сизиф ҳақидаги афсоналар кўп вариантлидир. Аммо бу афсоналарнинг бадиий ҳақиқати ягона. Хуллас, Сизиф тошни думалатиб, чўққига олиб чиқиш жазосига дучор бўлган маҳкум образидир.

Сизиф ҳақидаги юнон афсоналарида унинг ҳийлакорлик, ёлғончилик, маккорлик, каззоблик, қайсарлик, исёнкорлик каби ўнлаб салбий сифатлари, қиёфалари кўрсатилади. Аммо Хуршид Дўстмуҳаммад Сизифни ҳаёти бесамар соврилаётган қаҳрамон сифатида эмас, балки донишманд сифатида тасвирлашни маъқул кўради. Чунки унинг характерида Коринф шахрини бунёд этиш, мамлакат хазинасини бойитиш, одамларни вабодан қутқариш, уларга шодлик улашиш, исрофгарчиликларга барҳам бериш, ҳар қандай мушкулотни ақл-тафаккур кучи ҳамда яқин маҳрамлири маслаҳати билан оқилона ҳал этиш, меҳнату машаққатдан чўчимаслик каби қатъият ва кучли ирода мужассам. Бу хислатларнинг барчаси Сизифни донишманд дейишга асос беради. Романнинг номланиши ҳам образнинг юқори тарзда поэтик идрок этилиши билан изоҳланади. «Донишманд Сизиф» асарида ҳам Сизифнинг тақдири мифда тасвирланган тақдир билан айнан бир хил, аммо ушбу ҳолатга бўлган қараш икки хил. Асарда Сизиф бебурд, маънисиз деб ҳисобланган ишидан мазмун ва маъно топа олади. Сизиф қилаётган ишини маънога эга, деб ҳисоблаши охир оқибатда йўқликка соврилиш ҳақидаги ўй-хаёлларни енгилга ёрдам беради. Натижада маъно маъносизликни енгади. Шундай экан, ушбу архетипик символ нафақат ҳаётдаги бесамарликни енгади, балки ундаги маъно-мазмунни, унинг қадр-қимматини англаштига ҳам хизмат қилади. Ушбу символ кишини бир муддат ўйга толдириб, бутун бошли ҳаёти ва ундаги керакли ва кераксиз жиҳатлар, қийматли ва қийматсиз хатти-ҳаракатлар ҳақида фикр юритишга туртки беради.

Асарда мифологик қаҳрамон Асоп образи ҳам мавжуд бўлиб, у чол қора қайиқда, қора тобутда Сизифнинг кўзига бир неча бор кўринади. Тобут – ўлим рамзини, Сизиф – гуноҳкор банда, Харсангтош – жазо, қисмат тимсолини ифодалаган. Хуршид Дўстмуҳаммад Сизифи харсангтош билан гаплашиб қалбига йўл топади. Йиллар ўтиб Сизиф қариб, оёқ-қўллари тошдек қотиб кетади. Тош эса емирилиб адо бўлади. Бундай рамзий ифода орқали муаллиф ҳаёт машаққатларига фақатгина инсон чидай олиши мумкин эканлиги ҳақидаги ҳаётий фалсафани таъкидлаб кўрсатади.

УМУМИЙ ХУЛОСАЛАР

1. Мифология – аждодларимизнинг архаик тасаввурларини ўзида мужассамлаштирган эътиқодий инончлар силсиласининг сўз (ҳикоя қилиб бериш), хатти-ҳаракат (маросим ва магик ритуалларда намойиш этиш) ва тасвирлаш (моддий маданият ёдгорликлари, қоятош чизгилари, терракота ва қадимги амалий санъат намуналарида) воситасида оммалашиб келган ва жаҳон халқлари поэтик тафаккури, шу жумладан, бадиий адабиёти ривожига катта ҳисса қўшган ўзига хос тарихий-маданий жараёнлар маҳсули ҳисобланади.

2. Жаҳон адабиётида миф сюжетлари, мотив ва образларининг поэтик трансформацияси замирига қурилган асарларни яратиш тамойили ХХ асрнинг охириги чорагида модерн адабиётининг бадиий эволюцияси натижасида ўзининг янги босқичига кўтарилди. Бунда ёзувчининг ўзи мансуб бўлган халқ фольклорига, мифологик қатламга хос мифологемалар тизимини яратиши, қаҳрамон руҳиятини бадиий таҳлил қилишда диний-мифологик қарашларни поэтик синтез қилиш усулидан фойдаланиши, халқ оғзаки бадиий ижодида сақланиб қолган архетиплардан фойдаланган ҳолда мифологик тасаввурлар комплексини ижод қилиши, бадиий асар сюжетининг миф моҳияти ёки мазмуни асосига қурилиши, бошқа халқлар бадиий маданиятига мансуб иноэтник мифологемаларни истифода этиш каби тамойиллар етакчилик қилмоқда.

3. Мифопоэтика бадиий асар поэтикасининг таркибий қисми бўлиб, бадиий мифологизм, неомифологизм, мифологема, архетип, мифологик сюжетлар стилизацияси, демифологизация, ремифологизация каби тушунчаларни ўз ичига олади. Жаҳон адабиётида ижодкорнинг асотирий сюжет, мотив ва образларни мифологема сифатида бадиий ўзлаштириши, мифопоэтик модель асосига қурилган сюжет-композицион структурани яратиши ҳамда анъанавий архетиплар трансформациясининг турли-туман ракурслардаги ифода қилиниши ҳолатлари кузатилади.

4. Ижодкорлар томонидан қадимги мифологик тасаввур тизимига мансуб элементлардан фойдаланишдаги муайян мифологемаларни эмас, балки муайян бадиий асарда ўз ифодасини топган мифологик моделлар тизимининг бадиий талқинини ўзида мужассамлаштирган тушунча ҳисобланади. Бадиий адабиётда воқеликни акс эттиришнинг мифологик

инончларга асосланган ифода усули, турли-туман архетип, символ ва семантик белгилардан иборат мифик онг модели, мифологик сюжет, мотив ва образларнинг бадиий реинкарнацияси ва бошқа мифологизмлар комплекси яхлит ҳолда мифопоэтика объектини ташкил этади.

5. Ўзбек адабиётида қадимги аجدодларимизнинг борлиқ олам ҳақидаги ўй-хаёллари ва тасаввурларини ўзида мужассамлаштирган эътиқодий қарашлар тизими турли-туман мифологик кодлар ва архетиплар сифатида яшаб келмоқда. Муайян бадиий ниятни амалга оширишда мифологиядан ижодий фойдаланиш, яъни бадиий идрок этилган воқеликни мифологик тасаввурлар асосида талқин қилиш анъанасининг ўзига хос кўринишлари XX аср ўзбек адабиётида бўлгани каби ҳозирги ўзбек насрида ҳам яққол кўзга ташланади.

6. Мифнинг ҳозирги ўзбек насридаги бадиий ифодасида уч хил ҳолат кўзга ташланади: 1) анъанавий мифологик образлар, мотивлар ва сюжетлардан ижодий фойдаланиш асносида бадиий асарда мифга хос воқеликни идрок этиш шаклини қўллаш; 2) қадимий миф сюжетида ижодий ёндашув асосида уни ҳозирги замон поэтик тафаккурининг синкретик контекстида қайта ишлаш; 3) архаик мифологияга хос мифопоэтик тасаввурлар ҳамда моделлаштириш концепцияси асосида «муаллифлик мифлари»нинг яратилиши. Бунда миф структурасига хос асосий белгилар сақлаб қолингани ҳолда асар сюжетида асос бўлган ҳаётий воқелик ва замонавий муаммолар бадиий акс эттирилади. Бошқача қилиб айтганда, ижодкор бадиий тафаккурида воқеликнинг мифологизацияланиши жараёни юз беради.

7. Воқеликни бадиий идрок этишда мифопоэтик талқин усулидан фойдаланиш анъанасининг ўзбек адабиётидаги ўзига хос кўринишлари Назар Эшонқул («Сибизга воласи», «Қултой» ҳикоялари), Асад Дилмурод («Аланкува» ҳикояси), Исажон Султон («Боғи Эрам» ҳикояси), Нодир Норматов («Кўктошлар» ҳикояси), Улуғбек Ҳамдам («Бир пиёла сув») каби ёзувчилар ижодида ўзига хос тарзда талқин қилинган. Бу адиблар бадиий маҳорати туфайли мифологик макон билан реал воқелик тафсилотлари бирлашиб, инсоннинг кўз ўнгида кечаётган воқеа-ҳодисалар билан унинг онг ости ҳислари орқали етиб келган кўҳна асотирий талқинлар қатма-қат жойлашиши кузатилади. Бунда оламнинг самовий тузилишини космогоник миф асосида изоҳлаш ҳамда жоннинг бир шаклдан бошқа кўринишга ўтиши тўғрисидаги анимистик мифнинг поэтик талқини бадиий матннинг структурал-семантик асосини ташкил этган.

8. Ўзбек адабиётида мифологик тасаввурлар ёки миф сюжетлари, анъанавий асотирий мотивлар асосида асар яратиш тажрибаси мавжуд бўлса-да, бевосита жанрий мансубияти «миф-ҳикоя» тарзида белгиланган асарнинг пайдо бўлиши мифология ва бадиий тафаккур синкретизми ўзининг янгиланиш жараёнини бошдан кечираётганлигининг яққол далилидир. Назар Эшонқул «Сибизга воласи» миф-ҳикоясида эзгулик билан ёвузлик ўртасидаги муросасиз курашда яхшилик кучларининг

ғалабаси ҳақидаги қадимий мифнинг ўзига хос бадиий ифодасини баён этиш орқали ўзбек ҳикоячилигининг жанрий имкониятларини бир қадар янгилашга эришган.

9. Бугунги ўзбек насридаги ижодий изланишлар натижасида ўзига хос мифопоэтик ҳодиса сифатида вужудга келган миф-ҳикоя жанри мифологик ва бадиий тафаккурнинг муайян даражадаги синкретик ҳосиласи ҳисобланади. Бунда оламни идрок этишнинг архаик қатламига хос хусусиятлар, яъни борликдаги нарса-ҳодисаларни мифологик кодлар воситасида ифодалаш аъъанаси билан воқеликни бадиий талқин этиш усулининг ўзаро чатишиб, бирлашиб кетганлиги кузатилади.

10. Жаҳон адабиётидаги неомифологизм қуйидаги икки хусусияти билан алоҳида ажралиб туради: 1) бадиий асар матнида аъъанавий архетиплар (миф, афсона, эртак ва ҳ.к.) ва дунё халқлари мифопоэтик тафаккури учун муштарак ҳисобланган универсал мифологемаларни қўллаш; 2) адибларнинг архаик ва классик мифология арсеналидаги сюжетлар, образлар, тимсоли-метафорик атрибутлар, аъъанавий мотивлар асосида ўз «мифосхемаси»ни яратиши. Бинобарин, ҳозирги замон ўзбек насрининг бадиий ривожини ўзида мужассамлаштирган етакчи тамойиллардан бири неомифологизм бўлиб, адибларнинг ўз поэтик ниятини ифода этишда қадимги мифлар сюжетида фойдаланиб, замонавий мавзуларни янгича талқин қилишлари устувор йўналишлардан бирига айланиб бормоқда.

11. Ўзбек адабиётида мифология билан бевосита алоқадор бўлган «универсал мифопоэтик манбалар» (миф ва мифологик афсона сюжетлари, мифологик тасаввурлар, образлар, тимсоллар)дан фойдаланиш усуллари ҳозирги адабий жараёнда янгича тамойил касб эта бошлади. Ҳозирги ўзбек насрида миллий фольклор аъъаналаримиз орқали етиб келган архаик мифология, антик давр Шарқ (араб, форс-тожик, ҳинд, хитой ва ҳ.к.) асотирлари комплекси, Европа халқлари классик мифлари (юнон, рим мифологияси), зардуштийлик мифологияси, исломий асотирлар ва бошқа хил турли-туман мифопоэтик аъъаналарнинг мураккаб архетипик комплекслари ҳамда бадиий-контекстуал конструкциялари мавжуддир.

12. Адабий жараёнда оламни идрок этишнинг қадимги архаик қатламига хос хусусиятлар, яъни борликдаги нарса-ҳодисаларни мифологик кодлар воситасида ифодалаш аъъанаси билан воқеликни бадиий талқин этиш усулининг ўзаро чатишиб кетиши бадиий адабиётнинг жанрлар таркибида янги жанрий шакллар яратилишига асос бўлди. Мифопоэтик идрок билан бадиий тафаккур синтези натижасида ўзига хос ижодий тажрибалар роман-миф, миф-ҳикоя каби синкретик жанрларда ўз аксини топди. Бинобарин, мифологизмлардан фойдаланиш усулининг етакчи бадиий мезонга айланиши натижасида ўзбек насрида ҳам сюжет структурасининг тўлалигача миф асосига қурилиши ёки мифик сюжетларнинг семантик трансформациясига асосланган миф-ҳикоя жанри юзага келди.

13. Мифопоэтик талқиннинг ҳозирги ўзбек насридаги энг янги ва айна пайтда, ўзига хос талқинларидан бири «миф ижодкорлиги» ёки «муаллиф неомифологизми»дир. Неомифологизмнинг бу кўринишлари воқеликнинг олами асоирий англаш воситасида тасвирлаш анъанасининг архаик миф сюжетлари билан бевосита алоқаси бўлмаслиги, мифопоэтик талқиннинг нисбатан эркинлиги, адибнинг «ўз мифологемалари»ни яратишга интилиши тамойилининг устуворлик қилиши, бадиий ифоданинг миллий характер касб этиши, жаҳон адабиётидаги мифологик наср намуналари билан уйғунлик ҳамда янгича шаклий изланишлар билан характерланади.

14. Ўзбек романларининг бадиий контексти ва сюжет-композицион қурилишида муҳим семантик функция бажарадиган мифологизмларни қуйидаги типларга бўлиш таснифланди: 1) халқимизнинг қадимий турмуш тарзи билан боғлиқ бўлган турли-туман ритуал маросимлар, расм-русумлар, тотемистик, анимистик ва магик қарашлар билан боғлиқ мифологик архетиплар диффузияси; 2) мифологик образларнинг поэтик контекстдаги бадиий талқини; 3) мифологик сюжет ва мотивларнинг бадиий асар матнидаги стилизацияси; 4) асар сюжет-композицион қурилишида этномаданий контекстни шакллантириш мақсадида қўлланилган иноэтник, яъни жаҳон халқлари мифологияси элементларининг трансформацияси.

15. Ижодкорлар томонидан анъанавий мифларнинг янгича асосда қайта трансформация қилиниши, мифологик сюжет ва мифик образ (мифологема)ларга янгича нигоҳ ташлаш асосида уларни янгича бадиий идрок этиш асосида қўлланилган миф элементларининг асар контекстидаги талқинлари неомифологизмлар ҳисобланади. Ҳозирги ўзбек насрида борлиқ оламдаги моддий мавжудликнинг сабабини тушуниш ва изоҳлашнинг дастлабки шакли ҳисобланган мифологик реинкарнацияси, яъни қайта жонланишининг ўзига хос шаклларида яна бири олами англаш, идрок этиш ва тушунишнинг мифга хос модели асосида неомифологик контекст яратиш усули ҳисобланади. Неомифологизмнинг бу кўринишлари ҳозирги ўзбек насрида, айниқса, Хуршид Дўстмуҳаммаднинг «Жажман», Назар Эшонқулнинг «Ажр» ҳикоялари ҳамда Исажон Султоннинг «Онаизорим», «Муножот», «Ҳазрати Хизр изидан» каби қиссаларида учрайди.

**SCIENTIFIC COUNCIL AWARDING SCIENTIFIC DEGREES
DSc.03/25.08.2021.Fil.01.16 AT
THE NATIONAL UNIVERSITY OF UZBEKISTAN**

INSTITUTE OF UZBEK LANGUAGE, LITERATURE AND FOLKLORE

OTAJANOVA MANZURA OMANBAEVNA

MYTHOLOGISM IN MODERN UZBEK PROSE

10.00.02 – Uzbek literature

**DISSERTATION ABSTRACT
FOR DOCTOR OF PHILOLOGICAL SCIENCES (DSc)**

Tashkent – 2022

The theme of DSc dissertation is registered by Supreme Attestation Commission at the Cabinet Ministry of the Republic of Uzbekistan under the number B2017.2.DSc/Fil.73.

The dissertation has been prepared at the Institute of Uzbek language, literature and folklore.

The abstract of the DSc dissertation is posted in three (Uzbek, Russian, English (resume)) languages on the website of Scientific Council (nuu.uz) and «ZiyoNet» information and educational portal (www.ziynet.uz).

Scientific advisor: **Karimov Naim Fotihovich**
Doctor of Philological science, Academician

Official opponents: **Rahmanov Nasimkhan Askarovich**
Doctor of Philological science, Professor

Yakubov Islam Akhmedjanovich
Doctor of Philological science, Professor

Murodov Gayrat Nekovich
Doctor of Philological science, Professor

Leading organization: **State Museum of Literature
named after Alisher Navoi**

Defense of the Dissertation will take place on «15» 03 2022, at «10⁰⁰»
at ___ a.m. at a meeting Scientific Council DSc.03/25.08.2021.Fil.01.16 under Scientific Degree
at National University of Uzbekistan (address: 100174, Tashkent, str. University, 4. Tel.:
(99871) 246-54-17; Fax: (99871) 246-02-24.; E-mail: nauka@nuu.uz).

Dissertation could reviewed at the Information-Resource Centre of the National University
Uzbekistan (address: 100174, Tashkent, str. University, 4. Tel.: (99871) 246-54-17; Fax: (99871)
246-02-24.; E-mail: nauka@nuu.uz).

The abstract of the dissertation was distributed on «25» 02 2022.
(Registry report number 2 on «25» 02 2022)

H.U. Baltabaev
Chairman of the Scientific Council
awarding scientific degrees,
Doctor of Philological sciences, Professor

J.H. Mahmudov
Secretary of Scientific Council
awarding scientific degrees,
Candidate of Philological sciences

M.M. Kurbanova
Chairman of Scientific Seminar at the
Scientific Council awarding scientific degrees,
Doctor of Philological sciences, Professor

INTRODUCTION (annotation of the DSc thesis)

Relevance and necessity of the theme. In world literature, the scope of research on the functional-semantic features of mythologisms in the structure of the literary text and the theory of mythopoetics is expanding. As a result, new scientific and theoretical concepts have been formed to study the interpretations of mythological archetypes in the literary context and the impact of myth transformation on the development of poetic thinking. Therefore, modern research on the analysis of works of art based on mythological ideas and mythical thinking has clarified the essence of such phenomena as mythology, mythopoetics, mythology, secondary mythology, neomythologism, mythorestitution, demythologization, remythologization. In the literature, scientific concepts have been put forward to determine the genre affiliation of works of art, which are called novel-myth, story-myth. This serves as a theoretical basis for the scientific description of various manifestations and artistic types of mythologisms in modern Uzbek prose, the characteristics of the mythological plot, motives and poetic transformation of images in the literary text.

As a result of the latest scientific research on the diffusion and poetic transformation of mythology in world literature, the following guiding principles of the tradition of using myths and mythologies in world literature have been identified: 1) the writer's creation of a unique system of mythology; 2) the literary analysis of the hero's psyche is based on a complex mytho-syncretic way of thinking; 3) striving to restore the system of ancient mythical plots of the people on the basis of mythological notions preserved in the oral art of the people; 4) expanding the scope of realistic imagery by introducing certain mythological images and motifs into the plot-composition device of the work of art. These theoretical views are the main scientific concept of the main types of mythology in modern Uzbek prose, its poetic functions and its place in the development of literary thinking. Indeed, the study of mythology in Uzbek literature as a whole system, the identification of the leading principles that determine the literary development of writers and the gradual development of written prose, allows to reveal the laws of the development of the literary process.

Myth is a collection of ancient people's most ancient notions of the universe, and has played an important role in the origins of folk oral art, ceremonial values, and art. Mythology, one of the archaic forms of understanding the material reality of the universe, later played an important role in the emergence, development and literary evolution of written literature through folk art. In particular, in modern Uzbek literature there are many works created on the basis of many mythological images and poetic transformations of myth plots. The analysis of works in modern Uzbek prose shows that the author's desire to use universal archetypal models, images and motives based on mythological understanding of the world in the way of depicting artistically perceived reality, and the construction of the work of art on the basis of mythological subtext is becoming a major factor. The use of mythopoetic tradition, in turn, leads to the harmonization of symbolic-metaphorical, mythological-symbolic expressions with the realistic interpretation

of the reality depicted in the play, as well as the inculcation of mythical views and ideas of archaic thinking in the chronotope direction and the literary world. The study of such originality of modern Uzbek prose is important in the widespread promotion of the essence of fiction among young people. After all, "literature is the heart of the people, the mirror of the nation's spirituality. In today's complex world, it is necessary to find a way into the hearts of people, to use the influential power of literature to inspire them to noble goals".¹ In Uzbek literature, the literary structure of the work is based on ancient myths, the mythological plot serves as a criterion for describing the mental state of the hero, the interpretation of time and space is based on a mythopoetic model, the essence of the mythological image is incorporated into the hero's image and serves to enrich the Uzbek literature.

Decrees of the President of the Republic of Uzbekistan No. PF-4947 of February 7, 2017 "On the Strategy for further development of the Republic of Uzbekistan", PF-4797 of May 13, 2016 "On the establishment of the Tashkent State University of Uzbek Language and Literature named after Alisher Navoi", PQ-2789 of February 17, 2017 "On measures to further improve the activities, organization, management and funding of research activities of the Academy of Sciences", PQ-3271 of September 13, 2017 "On the development of the system of publishing and distribution of books, reading and reading culture About the program of complex measures of propaganda", PP-3652 of April 5, 2018 "On further improving the activities of the Writers' Union of Uzbekistan" and other resolutions of the President, as well as five important initiatives put forward by the President "Raising the morale of our youth and meaningful organization of their leisure time" (March 19, 2019) and this dissertation research to some extent contributes to the implementation of the tasks set out in other regulations related to the activity.

Relevant research priority areas of science and developing technology of the Republic. This research was carried out in accordance with the priorities of the development of science and technology in the Republic of Uzbekistan on: "The formation and implementation of the system of innovative ideas into the socio-economic, legal, economic, spiritual-educational development of information, a civil society and a democratic state".

Comments on foreign scientific researches on the theme of the dissertation.² Scientific research in world literature, folklore, in particular, the study of the mythology of the Turkic peoples is carried out by the world's leading Research Centers and Higher Education Institutions, including the University of Humboldt, Universität Bonn (Germany), Cambridge University (Great Britain), University of California, University of Indiana, University of Michigan, University of Texas (USA), Istanbul University, Ankara University, Bilkent University

¹ Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий боғида барпо этилган Адиблар хиёбонининг очилишида сўзлаган нутқи / Халқ сўзи. – Тошкент, 2020, 21 май, №106 (7608).

² Диссертация мавзуси бўйича хорижий илмий-тадқиқотлар шарҳи www.ut.ac.ir, www.st-andrews.ac.uk, www.cam.ac.uk, www.universiteitlyden.nl, www.ankara.edu.tr, www.avrasya.istanbul.edu.tr, www.mosgu.ru, www.anrt.tj, www.rtsu.tj ва бошқа манбалар асосида амалга оширилди.

(Turkey), Azerbaijan National Academy of Sciences Institute of Literature named after Nizami, Baku State University, Baku Slavic University (Azerbaijan), Kyrgyz National University (Ukraine), Moscow The State University (Russia), as well as the Institute of Uzbek Language, Literature and Folklore, the National University of Uzbekistan and the Tashkent State University of Uzbek Language and Literature named after Alisher Navoi (Uzbekistan) are conducting research.

As a result of research in world literature and folklore on the theme of mythology in modern Uzbek prose, the following scientific generalizations have been made, including: (Universität Humboldt, Universität Bonn, University of California), a comparative-historical study that traces the origins of mythology to the mythological views and archaic epic plots of the ancient Turkic people; therefore, the characteristics of the “mythological type of prose” that emerged as a result of the incorporation of myth plots, images and motifs into the plot-compositional texture of the work of art were identified (Bilkent University, Turkey); studied the nature of myths and mythologies, their specific place in the plot and composition of the work of art (Institute of Literature named after Nizami of the Azerbaijan National Academy of Sciences, Azerbaijan); formal and semantic renewal of mythologies, modernist research in prose works based on science (Baku State University, Azerbaijan); the continuation of folklore traditions is determined (Київський національний університет, Ukraine); scientific conclusions on the creative individuality of the artist and his contribution to the treasury of word art, scientifically based creative style, epic traditions, mythological literary influence, issues of tradition and originality, problems of literary and literary synthesis (Moscow State University, Russia); through the analysis of works based on mythology in world literature, the tradition of creative use of mythology has been scientifically studied as one of the important aesthetic tools for the renewal of artistic thinking (University of Indiana, University of Michigan, University of Texas); the role of mythology in the poetics of the literary text (National University of Uzbekistan); on the basis of the mythopoetic analysis of the mythical elements used in the works of the leading representatives of modern Uzbek prose, the originality of the creative artistic intention and creative concept is studied; (Tashkent State University of Uzbek Language and Literature named after Alisher Navoi). Also, the sources of mythology in modern Uzbek prose are related to the mythological views and archaic epic plots of the ancient Turkic people, as well as literary mythology and its peculiarities (on the example of the study of the works of H.Dustmuhammad, N.Eshankul, Sh.Butaev, I.Sultan, U.Hamdani, N.Normatov). Research has been conducted at the National University of Uzbekistan, Tashkent State University of Uzbek Language and Literature named after Alisher Navoi, Institute of Uzbek Language, Literature and Folklore of the Academy of Sciences of Uzbekistan (Uzbekistan) to study the essence of these issues.

In world literature, research is conducted on the relationship between myth and written literature in the following priority areas: to determine the role of myth and its role in the development of fiction, the typology of mythologies in written literature, the study of semantic nature and classification, the mythological plot, the poetic transform to study the phenomenon of demythologization and

remythologization in the literature, to determine the creative artistic skill in the use of mythologems.

The level of study of the study. In world literature, the influence of mythology on written prose, the transformation of mythology and neomythological imagery into literary concepts have been studied in depth by K.G.Jung,³ K.Hübner,⁴ R.Bart.⁵

The role of mythology in the literary system of literature of the XX century in Russian literature, the issues of myth and written prose were studied by Yu.Lotman, E.Meletinsky, V.E.Khalizev, A.S.Kozlov, A.I.Juravleva, E.N.Kornilova.⁶ In recent years, the works of such scientists as V.N.Toporov, G.Levinton, T.G.Velisova, S.Yu.Neklyudov on the analysis of the poetic functions of “mythology” and “neomythologism” in the written literature were published.⁷

Although mythologies in the literature of Turkic peoples have not been specifically studied, P.Mirzaakhmedova’s scientific work on the analysis of the creative heritage of the famous Kyrgyz writer Chingiz Aitmatov focuses on the interpretation of national epic traditions in the works of writers, including the creative use of ancient myths.⁸ D.N.Nizomiddinov's research on the mythopoetic comparative study of Russian, Uzbek and Georgian novels also has an important scientific value in the study of mythologisms⁹.

Literary scholar S.M.Altibaeva, who studied the development trends of Kazakh novels in the period of independence, studied the mythopoetics of Kazakh written fiction, neomythology in prose, mythopoetic features of novels and the poetic functions of the system of motifs and motives in the work of mythology.¹⁰

³ Юнг К.Г. Душа и миф. Шесть архетипов. Пер. с англ. – Киев: Порт-Рояль-Совершенство, 1997.

⁴ Хюбнер К. Истина мифа. Пер. с нем. – М.: Республика, 1996.

⁵ Барт Р. Мифология. – М.: Издательство им. Сабашниковых, 1996.

⁶ Лотман Ю., Минц З., Мелетинский Е. Литература и миф // Мифы народов мира. Энциклопедия в 2 т. – М.: Олимп, 1997. – Т.2. – С.62-67; Мелетинский Е.М. Поэтика мифа. – М.: Наука, 1976; Шу муаллиф. От мифа к литературе. – М.: РГГУ, 2000; Хализев В.Е. Мифология XIX-XX веков и литература // Вестник МГУ. – М., 2002. – №3. – С.7-14; Козлов А.С. Мифологическая критика / Краткий словарь литературоведческих терминов зарубежного литературоведения. – СПб., 1996. – С.238-240; Журавлева А.И. Новое мифотворчество и литературоцентристская эпоха русской культуры // Вестник МГУ. – М., 2003. – №6. – С.32-38; Корнилова Е.Н. Мифологическое сознание и мифопоэтика западноевропейского романтизма. – М.: Наследие, 2001. – С.447.

⁷ Топоров В.Н. Неомифологизм в русской литературе XX в. – Trento: Vevzlin, 1990; Яна ўша. Миф. Ритуал. Символ. Образ: исследования в области мифопоэтического. – М.: Прогресс-Культура, 1995; Вилисова Т.Г. Миф как метаязык литературы XX века (новая волна ремифологизации в немецкой литературе 70-80-х гг.) / Изменяющийся языковой мир. – Пермь: Изд-во Перм. гос. ун-та, 2001; Неклюдов С.Ю. Структура и функция мифа / Мифы и мифология в современной России. – М.: АИРО-XX, 2000. – С.17-38.

⁸ Мирза-Ахмедова П.М. Национальная эпическая традиция в творчестве Чингиза Айтматова. – Ташкент: Фан, 1980.

⁹ Низамиддинов Д.Н. Мифологическая культура. – М.: Гелиос, 1993; Шу муаллиф. Философско-мифологический роман XX века (на материале русской, узбекской и грузинской литературы): Автореф. дисс. ... д-ра филол. наук. – М., 1994.

¹⁰ Алтибаева С.М. Мифологизм как важный компонент современного художественного мышления / Фольклорные традиции и литературный процесс. – Алматы: Қазақ университеті, 2007. – С.97-104; Шу муаллиф. Особенности мифопоэтики современного казахского романа // Вестник Международного казахско-турецкого университета им. Х.А.Яссавий. – Туркистан, 2007. – №2(60). – С.31-38; Шу муаллиф. Основные тенденции развития казахской прозы периода независимости:

The dissertation of G.B.Shainova also analyzes the novels of the Kazakh writer R.Seysenbaev “The Last Snow”, “Satan’s Kingdom”, “Dead people die among the barkhans” and mythologies in the trilogy “If you want to live”.¹¹

In Uzbek literary criticism, mythology and its artistic interpretations in written literature have not yet been specifically studied as a holistic scientific problem. The reason for this, in our opinion, is that the mythological images and ancient mythical plots used in the text of written literature have been evaluated in literature as folklorism. However, since the concepts of “folklore” and “mythologism” are terms that refer to separate phenomena, it is expedient to study the mythology in the composition of the work of art separately.

It should be noted that the myth and its influence on the written literature, in particular, the issue of poetic expression of mythological images and ancient mythical plots in Uzbek classical literature studied by N.Mallaev, M.Saidov, G.Akramov, M.Juraev, T.Khojaev, T.Matyakubova, M.Narzikulova.¹²

Although the role of mythology in the development of Uzbek literature in the XX century has not been studied monographic plan, some comments have been made on the use of certain mythological plots and traditional mythical images in the literary text.¹³ Based on the theory of the school of psychoanalysis in folklore that myth and dream are the same thing J.Eshonkulov is one of the great figures of world literature, such as F.Kafka, U.Faulkner, T.Mann, Ch.Aitmatov and also Uzbek writers Shukur Kholmiraev, Nazar Eshankul, Khurshid Dustmuhammad and other revealed the symbolic nature of the interpretation of mythological imagery in the works of its writers.¹⁴

The above brief summary of the history of the study of the problem shows that although mythology has risen to the level of one of the priorities defining the specific poetic image of today's world literature, this artistic and aesthetic

Автореф. дисс. ... д-ра филол. наук. – Алматы, 2010.

¹¹ Шаинова Г.Б. Мифологизм Р.Сейсенбаева: Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. – Алматы, 2008.

¹² Маллаев Н. Алишер Навоий ва халқ ижодиёти. – Тошкент: Ўқитувчи, 1974. – Б.90-137; Саидов М. Туркий халқлар мифологиясининг ёзма адабиётга таъсири масаласига доир // Адабиёт кўзгуси. – Тошкент, 1996. – 2-сон. – Б.141-145; Акрамов Ғ. Миф ва ёзма адабиёт муносабатига доир // Ўзбек тили ва адабиёти. – Тошкент, 1996. – 2-сон. – Б.60-66; 4-сон. – Б.70-74; 5-сон. – Б.56-58; 6-сон. – Б.53-57; Жўраев М. Миф ва унинг Алишер Навоий ижодиётидаги ўрни / «Алишер Навоий ижоди ва маънавий тараққиёт масалалари» мавзuidaги Республика илмий-назарий конференцияси материаллари. – Навоий, 2001. – Б.52-54; Жўраев М., Нарзикулова М. Миф, фольклор ва адабиёт. – Тошкент: Ўзбекистон миллий кутубхонаси нашриёти, 2006; Нарзикулова М. «Сабъаи сайёр» достонида фольклоризмлар ва ўзбек фольклорида Баҳром сюжетининг талқини: Филол. фан. номз. ... дисс. автореф. – Тошкент, 2006; Хўжаев Т.Р. Мифик образ ва ёзма адабиёт // Адабий мерос. – Тошкент, 1991. – 2-сон. – Б.63-68; Шу муаллиф. XV аср биринчи ярми ўзбек адабиёти ва фольклор: Филол. фан. номз. ... дисс. автореф. – Тошкент, 1996; Матёкубова Т.Р. Огаҳий шеърятда анъанавий образлар талқини: Филол. фан. номз. ... дисс. автореф. – Тошкент, 2001.

¹³ Жўраев М. Мифларнинг ёзма адабиётга муносабати // Ўзбек тили ва адабиёти. – Тошкент, 1980. – 6-сон. – Б.41-45. Болтабоев Ҳ. Адабиётшунослик энциклопедияси. – Тошкент: Мумтоз сўз, 2015. – Б.542; Д.Қурононов, З.Мамажонов, М.Шералиева. Адабиётшунослик луғати. – Тошкент: Академнашр, 2010. – Б.38.

¹⁴ Эшонкул Ж. Миф ва роман // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. – Тошкент, 1997. – №17 (3402. – Б.3; Шу муаллиф. Фольклор: образ ва талқин. – Қарши: Насаф, 1999; Шу муаллиф. Кафка ва биз // Ёшлик. – Тошкент, 2004. – 2-сон. – Б.8-10; Шу муаллиф. Эпик тафаккур тадрижи. – Тошкент: Фан, 2006; Шу муаллиф. Миф ва бадиий тафаккур. – Тошкент: Фан, 2019.

phenomenon has not yet been specifically studied on the basis of Uzbek literature. The history of the tradition of using elements of myth in written literature, mythology in classical literature, the role of mythology in the literary scale of XX century Uzbek literature, the mythopoetics of written prose, the issues of mythology and neomythologisms in literature have not been studied.

Relevance of the dissertation research with the plans of the scientific-research works of the higher education. The dissertation was carried out in the framework of the fundamental research F1-FA-2012-1-8 Preparation for publication of the 100th volume of “Monuments of Uzbek folklore”, and also OT - F1-77 Preparation for publication of the 100th volume of “Masterpieces of Uzbek literature”, which is done at the Institute of Uzbek Language, Literature and Folklore of the Uzbekistan Academy of Sciences.

The aim of the research is to show the poetic nature of mythology and its place in the development of artistic thinking by covering the specific transformation and semantic functions of mythology in the artistic context of modern Uzbek prose.

Tasks of the research:

clarification of theoretical interpretations of the concepts of “mythopoetics”, “mythology”, “neomythologism” based on the latest theoretical concepts of world literature;

reveal the essence of the concept of “literary mythology” and prove its systemic relationship with such literary categories as “mythological image”, “archetype”, “mythopoetic model”;

sources of mythology in modern Uzbek prose, the role of myth in the interaction of folklore and written literature;

to study the poetic functions of myth in the text of a work of art and its importance in the realization of the writer's literary intent;

identification of leading semantic models in modern Uzbek storytelling, such as mythology, symbolic-mythological image, mythical plot and motive;

identify the main types of neomythologisms in Uzbek stories and demonstrate the writer's unique skills in literary perception of reality through mythological codes;

to study the mythological polyvariation in the literary context of the novel, the interpretation of mythical space and time, the manifestation of mythological understanding of the universe as a criterion of literary thinking, and the formation of a system of parallel motifs and symbolic images in the construction of the plot.

The object of research is the works of Utkir Hoshimov, Khurshid Dustmuhammad, Nazar Eshanqul, Isajon Sultan, Nadir Normatov, Asad Dilmurod, Ulugbek Hamdam and other writers, mainly interpreted mythologies.

In order to show the creative originality of Uzbek writers in the use of mythology, the works of Ch.Aitmatov, T.Pulatov are involved in the analysis as a comparative source.

The subject of research is the genesis of mythological imagery and images, the poetic transformation of mythological archetypes in modern written literature, the theory of demythologization and remythologization, the main types and

semantic functions of mythology, the specific nature of mythological prose, the role of mythology in modern Uzbek prose.

Research methods. The dissertation is based on the methods of comparative-historical, analytical, descriptive, comparative-typological, comparative-historical, artistic analysis, structural-semiotic, psychological analysis.

Scientific novelty of the research work is as follows:

based on the study of the poetic place of myths in the literary context of written prose and the structure of the literary text of mythologies, the features of the growth and change of mythological plot, motives and images in modern Uzbek literature;

modern Uzbek prose identifies the tradition of mythological perception of reality and the use of mythopoetic archetypes in its artistic embodiment and shows its evolution;

One of the newest and most active interpretations of literary mythology in modern prose is the "myth creation" – a symbolic-metaphorical depiction of artistically perceived reality based on the criteria of mythical thinking or "author's neomythologism", which was the basis for the formation of the genre of "myth-story" in Uzbek literature;

The use of universal mythologies, which are common in the use of neomythologisms as important aesthetic tools for the renewal of poetic thinking, and the method of drawing a "mythoscheme" on the basis of plot, image and metaphorical attributes of archaic mythology are the basis for the development of artistic and aesthetic thinking;

Mythologies that play an important semantic role in the literary context and plot-compositional structure of Uzbek novels include types such as diffusion of mythological archetypes related to archaic beliefs, stylization of mythological plots and motifs, transformation of elements of mythology of the peoples of the world.

Practical results of the research:

the study of the problem of the relationship between myth and written literature in Uzbek literature has been studied historically and chronologically, and the main principles of the scientific study of the mythopoetic nature of modern Uzbek prose have been identified;

works with mythological plots, images and elements of myth in modern Uzbek prose are analyzed in terms of the poetic skill of the writer and the main types of mythologisms are classified;

interpretations of mythologies in the text of a work of art in folk oral poetry were identified and scientific observations were made on the process of literary evolution of mythopoetic elements;

the unique literary skills of Uzbek writers in the use of mythologisms are illuminated.

The reliability of the research results is determined by the fact that the problem is clearly stated, the conclusions are based on methods such as description, comparison, psychological analysis, the study of mythology is based on sources from different periods of Uzbek literature and folklore.

Scientific and practical significance of research results.

Theoretical conclusions of this dissertation, devoted to the fundamental study of the poetic nature and interpretation of mythologisms in modern Uzbek prose, open the way for a comprehensive study of the creative relationship of mythology and written literature on the basis of Uzbek classical literature, XX century literature and all genres of modern Uzbek literature.

Extensive use of scientific conclusions, evidence, theoretical ideas in the conduct of special courses and lectures on modern Uzbek literature in higher education, teaching literature in academic lyceums and colleges, the creation of textbooks, textbooks and collections of modern Uzbek literature possible.

Implementation of research results. On the basis of scientific results obtained on the study of the poetic functions of mythologisms in modern Uzbek prose:

from the factual materials and theoretical conclusions of the dissertation on the nature and interpretation of mythologisms in modern Uzbek prose, the laws of the transformation of mythologies into literary needs, the analysis of mythical images and plots in stories, short stories and novels were used in the teaching students in these sciences TED323 "Uzbek literature", TED303 "Folk literature" in the period 2018-2020 (Reference of the Department of Turkish Language and Literature, Faculty of Literature, Karabuk University, Turkey, 05.10.2020). As a result, students were informed about the nature of neomythologisms in the works of writers such as Nazar Eshanqul, Isajan Sultan, Ulugbek Hamdam, Asad Dilmurad mythology in the text of the work of art, symbolic-mythological images, mythical plots and sources of motives in folklore;

it was used in lectures on Uzbek literature at the Department of Turkic Languages and Literature of the Faculty of Letters of Ankara Haci Bayram Veli University (Ankara Haci Bayram Veli University Faculty of Letters Protocol, 03.11.2020). As a result, the monograph "Mythology in modern Uzbek prose" (2020) provides students with a wide range of information about the nature of neomythologisms, mythologies in the text of works of art, symbolic-mythological images, mythical plots and sources of motives in folklore;

the role of mythologisms in the composition of works of art in modern Uzbek prose, the interpretation of mythology in the text of works of art in folklore and scientific conclusions on the process of literary evolution of mythopoetic elements were used in a fundamental project of the 15-volume FA-F8-032 "History of Uzbek folklore and literature", which is done in 2007-2011 (Reference No. 3/1255-1972 of the Uzbekistan Academy of Sciences, September 23, 2020). As a result, the role of myths in the artistic context of Uzbek literature, the unique skills of creators in the use of mythological plots and motifs, the strengthening of theoretical views on the functional-semantic features of mythologies in the plot-compositional construction of prose works;

the conclusion regarding to the sources of mythologisms in modern Uzbek prose are based on the mythological views and archaic epic plots of the ancient Turkic people, and the theoretical conclusions of the leading semantic models that determine the mythopoetic structure of the work of art through the study of

neomythologisms in Uzbek prose were used in fundamental project FA-F1-GO40 "Uzbek literature in the comparative aspect of comparative literature: influence and typology" (Reference No. 3/1255-1972 of the Uzbekistan Academy of Sciences, September 23, 2020). As a result, the project is enriched with scientific and theoretical materials on the originality of myth plots, images and motifs in prose works, which are formed as a result of the assimilation into the plot-compositional texture of the work of art;

materials and conclusions on the poetic transformation of myth in the prose of the peoples of the world, including the Turkic peoples of Central Asia, as well as scientific and theoretical interpretations of mythologies in world literature were used in the fundamental project on the subject "Study of theoretical issues of genres of Karakalpak folklore and literature" (2012-2016) performed at the Institute of Humanitarian Studies, Karakalpak branch of the Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan (Reference No. 17.01/99 of the Karakalpak branch of the Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan dated September 29, 2020). The implementation of scientific results in practice allowed to determine the myth and its place in the development of fiction, to identify new scientific views on the typology, semantic nature and classification of mythologies in written literature;

the conclusions depending on the sources of mythologisms in modern Uzbek prose of the dissertation and the conclusions of the place of mythologisms in the composition of the work of art were used in the fundamental project F1-XT-0-19919 "Uzbek mythology and its role in the development of literary thinking" implemented at the Navoi State Pedagogical Institute (Reference No. 89.03-4889 of the Ministry of Higher and Secondary Special Education of the Republic of Uzbekistan, November 23, 2020). As a result, the specific interpretations of myths and mythological plots in the work of art, which played an important role in the development of Uzbek literature, and the influence of mythology on the formation of written literature were clarified;

scientific conclusions on the analysis of creative artistic skills in the poetic transformation of mythological imagery in Uzbek literature and stylization of myth plots were used in literary conversations organized by the Writers' Union of Uzbekistan to improve the skills of young writers (Reference No.01-03-05/955 of the Writer's Union, 12 November, 2020). As a result, young writers were given new information on the interpretation of archetypes in the context of the work of art, based on ancient mythological notions.

Approbation of research results. The results of the study were tested at 13 scientific conferences, including 4 international and 9 republican conferences.

Publication of research results. Published 1 monograph, 42 scientific papers on the topic of the dissertation, of which 26 articles were published in scientific journals, 15 in republican and 11 in foreign journals.

The outline and of the thesis. The dissertation consists of an introduction, four chapters, conclusion, list of sources and literature. The volume of dissertation is 255 pages.

MAIN CONTENT OF THE DISSERTATION

The **Introductory part** describes the relevance and necessity of research, the dependence of the ban on the priorities of science and technology in the country, the review of foreign research on the dissertation, the goals and objectives of research, objects and subjects, the level of study of the problem. The topic of the dissertation is related to the research plans of the institution, the goals and objectives, object and subject of research, research methods, scientific novelty and practical results, the reliability of the results, the theoretical and practical significance of the work, the implementation of research results, publication, approbation, structure and volume of the dissertation.

The first chapter of the dissertation is entitled **“Myth and its role in the development of written literature”**, the first chapter of which analyzes **“Scientific and theoretical interpretations of myth and mythology”**.

In recent years, serious research has emerged in the world, including Russian and Turkic literature, on the issue of myth and its relationship to written literature, in particular, the poetic functions of mythologisms in prose.¹⁵ Based on the analysis of T.Mann’s “Magic Mountain” and J.Joyce’s “Ulysses”, which reflect the peculiar literary evolution of mythological thinking, E.M.Meletinsky describes the following types of mythology in XX century world novels: a) an apologetic approach to pre-Christian archaic myths; b) to express the savagery of human nature in the context of mythological notions about man and the universe; c) a synthesis of methods of literary perception of myth; g) poetic stylization of prose in ancient Greek mythology.¹⁶

The term “literary mythologism” is widely used in literary criticism to describe the peculiarities of mythologisms in written literature. Such mythological interpretations are not the archaic myths that embody the most ancient beliefs of the ancients, but are reincarnated in the imagination and imagination of modern writers – a means of reflecting the socio-spiritual image of today, all of them Generalized under the term “mythologism”.

The first interpretations of literary mythology in the English literature of the XX century were first expressed in the works of J.Joyce's “Ulysses” (1922), D.G.Lawrence's “Winged Snake” (1926), J.R.Tolkien's “The Lord of the Rings” (1954-1955). Later, the tradition of using mythology in the works of K.Wolf (“Medea”, 1996), M.Gavran (“Judith”, 2001) and other writers rose to a new level.

¹⁵ Неклюдов С.Ю. Структура и функция мифа / Мифы и мифология в современной России. – М.: АИРО-XX, 2000. – С.1-29; Шафранская Э.Ф. Мифопоэтика прозы Тимура Пулатова: национальные образы мира. – М.: Едиториал УРСС, 2005. – С.160; Шу муаллиф. Мифопоэтика иноэтнокультурного текста в русской прозе XX-XXI вв.: Автореф. дисс. ... д-ра филол. наук. – Волгоград, 2008. – С.24; яна шу. Архетипы, мифологемы, символы в художественной картине мира писателя. – Астрахань, 2010. – С.289.

¹⁶ Мелетинский Е.М. Мифологизм в романе XX века (от литературы к мифу). – М.: Российский гуманитарный университет, 2001. – С.130-131, 140-141.

The reason for the strengthening of the tradition of turning to mythology in art is due to the fact that the method of mythological understanding of the world creates great opportunities for the creator in the psycho-emotional analysis of the inner world of the protagonist. Just as archaic myths interpret the emergence of the universe from chaos (non-existence) to the creation of the cosmos (being, universe), the writer also appeals to the mythopoetic archetype¹⁷ in creating his protagonist's "own" world with new content, essence and inner harmony.

The second chapter of this chapter is entitled **"The Semantic Functions of Myth in the Context of a Literary Text"**. Today, most of the mythological imaginations, mythical plots, motifs and images have lost their traditional ancient archetypal status and continue to live in various forms of art, rituals within rituals, especially mythologies in fiction. Mythology, which emerged as a result of myth and its poetic transformation, is not only a plot-forming element in fiction or a means of creating an ethnocultural context of reality, but also a basis for creative thinking, its perception of the worldview and all layers of the human psyche.

The reason why myths are becoming more and more entrenched in the structure of the literary text is explained by the growing desire and need for writers to understand the laws of mythopoeics and its essence, which allows them to more deeply describe the experiences of the human subconscious world. Because the writer effectively uses traditional mythological plots and images preserved through the oral art of the people, tries to promote a new literary concept by describing the reality depicted in the work he creates on the basis of mythological imagery models.¹⁸

The use of such forms of artistic mythology in world literature as dimythologization, remythologization and mythologization in the works of K.Wolf's "Medea", J.Joyce's "Ulysses", D.G.Lawrence's "Winged Snake", J.R.Tolkien's "The Ring of the Rings", as well as in the works of the famous writer Chingiz Aitmatov.¹⁹

The legend of the mangled boy in Chingiz Aitmatov's novel "And the day lasts longer than a century", the story of "Raymali akin and Begimoy", the story of the mother deer in the story "White ship" or the mermaids in the story "Alapar running along the shore", the myths about the owner of the winds are examples of

¹⁷ Архетип – (юн. Arche-ибтидо ва typos – намуна (илкобраз)) атамаси Афлотун томонидан муомалага киритилган. Кейинчалик К.Г.Юнг ушбу атамани замонавий илмий талқин этади. Архетип деганда инсон тафаккури, ижодий тасаввурига хос бўлган турғун "схема"лар, конструкциялар, қолиплар тушунилиб, уларнинг излари энг қадимги даврлардан бошлаб то ҳозирги адабиётгача кўриш мумкин. Архетип конструкциялар ва схемалардан ўзига хос "сюжет ва сюжет ҳолатлари" жамғармаси ҳосил бўладики, улар асардан асарга, даврдан даврга кўчиб юради. (Қаранг: Боров Ю. Эстетика. Теория литературы: Энциклопедический словарь терминов. – М.: Издательство Астрель, 2003, – С.45-47; Теоретико-литературные итоги XX века. Том 2. Художественный текст и контекст культуры. – М.: Наука, 2003, – С.284-319; Д.Д.Куронов, З.Мамажонов, М.Шералиева. Адабиётшунослик луғати. – Тошкент: Академнашр, 2010. – Б.38; Болгабоев Ҳ. Адабиётшунослик энциклопедияси. – Тошкент: Мумтоз сўз, 2015. – Б.542.)

¹⁸ Мелетинский Е.М. Поэтика мифа. 3-е изд. – М.: Восточная литература, 2000. – С.10.

¹⁹ Қаранг: Мирза-Ахмедова П.М. Национальная эпическая традиция в творчестве Ч.Айтматова. – Ташкент: Фан, 1980. – С.92.

mythological plot stylization.²⁰ By creatively processing and developing folk legends, the writer skillfully incorporates them into the spirit and literary form of his works, in which we are confronted with the original work of the artist. In the “And the day lasts longer than a century” legends about “Naiman mother and zombie”, “Execution in Sariozak”, “Raymali aga and Begimoy” are skillfully incorporated into the composition of the work, the lives of the heroes, the essence of the images. The legend illuminates the essence of the novel idea from the inside.

We see that the writer T.Pulatov in his works often refers to symbolic metaphors, myths and legends, especially in the novel “Tarazi tortoise” it is impossible to distinguish between real and unreal events in the plot line. On the contrary, the combination of the two creates a strange reality of the author's imagination. On the basis of intuitive observation of the creature, the writer discovers new aspects and truths of the sacred creation. In his works, he combines fiction and reality, and illuminates the spiritual world of man on the basis of myths and legends. Man embodies the unity of nature and society in a series of symbols. Therefore, the flow of events in his works calms down, and the activity of the protagonists in thought and observation comes to the fore.

The novel “Tarazi tortoise” is based on myths, legends and symbolic images, embodies modern problems. In this work, which can be a shining example of mythological prose, we can see that the metamorphosis, that is, the interpretation of the motif of evolution from one form to another in connection with the symbolic image of the tortoise, has become an artistic structure of mythological space and time.

The essence of the traditional myth, which is widespread among the people, played the role of an artistic tool that formed the plot of the work of T.Pulatov “Tarazi tortoise”. Interpreting the traditional myth from different angles gives the writer the essence of human life, changes in the psyche of a person caught in the whirlpool of chaos and cosmic forces, feelings of duty and responsibility of a person entering his life with his actions, sin and reward, good and evil, good and evil. tried to solve philosophical problems.

Most of the Uzbek folk mythological legends are based on the motive of turning a person into a creature due to curses, prayers, supplications to God or other reasons. The transformation of a weigher into a tortoise, the conversion of a crooked baker into an elephant, the son of a rich man turned into a bird (owl) for violating his mother's prayers, the ignorant brothers turning into rats, the motifs that reflect the transformation of the lover into a propeller, as well as the transformation of man into a plant (tree) are the product of archaic image evolution.

Thus, XX century literature has shaped a new approach to mythology. The views of psychoanalysts on human and creative processes, which created a new theory in understanding and interpreting mythology, brought mythology closer to literature and art.

²⁰ Қаранг: Медриш Д, Фольклорная традиция в творчестве Айтматова / Литература и фольклор. – Волгоград, 1990. – С.158.

The first chapter of the second chapter of the study, entitled **“Literary mythologism and its peculiarities”**, studies **“The role of mythologisms in the structure of modern Uzbek stories”**.

It is known that based on the study of the extent to which the relationship of myth with written literature is reflected in the genre of the story, to determine the originality of the writer in the artistic perception of mythological images and archetypes, defining the laws of semantic evolution in the structure of the narrative genre of mythologisms is also one of the pressing issues of modern world literature.²¹

For mythology to become the poetics of a literary work, the writer must feel and understand the mythological nature of reality, and be able to see the world through a mythological eye. Then mythology moves to the essence of reality, moves it, gives it a mythical scale, and myth becomes the language of symbols. Only then does mythology become a tool of expression, a writer's literary, poetic weapon. Bringing myth to literature, to art in general, without understanding the mythological essence of reality, is like creating a fairy tale, in which case mythology does not have a symbolic expression. It cannot reflect reality.

Mythologism is the most characteristic phenomenon of the literature of the XX century, the main reason for its most influential literary reception is the ability to see the mythological essence of reality, that is, “in the mythological perception of the world”.²²

The reason why writers such as Thomas Mann, Joyce, Kafka turned mythology into a literary element, a means of image, an artistic symbol in their works is that they were able to find the macro world of reality, its mythological breadth, mythological language, form of expression.²³

Uzbek prose, including classical prose, has a long history of using mythological plots through creative processing, the first of which can be found in Nosiruddin Burhonuddin Rabguzi's “Kisasi Rabguzi”. In this monument we encounter such myths as cosmogonic, calendar, animal and plant, human activity and discovery, ethnographic.²⁴

Thus, the creative use of mythological plots, motifs and images in Uzbek classical prose has become a tradition. Analysis of the fact that this tradition is actively continued in the Uzbek literature of the XX century in Askad Mukhtor's novel “Oak” the mythologeme oak-tree, O.Yakubov's cosmogonic interpretation of the creation of the universe in the novel “Old World”, the literary expression of

²¹ Прошина Е.Г. Романтическая концепция мифа и ее отражение в малой прозе Фридриха де ла Мотт Фуке: Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. – Нижний Новгород, 2004. – С.22; Шинкарова Н.В. Мифопоэтика рассказов А.А. Кондратьева: сквозные архетипические мотивы и образы: сборники “Белый козел”, “Улыбка Ашеры”: Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. – Ульяновск, 2008. – С.24; Мехтиев В.Г. Миф в поэтической системе зарубежного рассказа (малая проза Камала Абдуллы) // Вестник Дальневосточного государственного университета. – Владивосток, 2013. – №5. – С.69-79; Мачавариани Н.В. Мифопоэтика ранних рассказов Т.Н.Толстой // Вопросы русской литературы. – М., 2016. – №1-3. – С.83-96.

²² Шу манба. – Б.295.

²³ Шу манба. – Б.298.

²⁴ Шукурова З. Рабгузий ва фольклор – Тошкент: Tamaddun, 2015. – Б.198.

folk views in the works of U.Hashimov and many others, possible. In the literature of the independence period, a creative transformation took place in the creative processing of traditional mythological plots and motifs: the writers created a unique example of interpreting reality or artistic analysis of the hero's psyche through the prism of mythological imaginations. In particular, in the stories created in recent years by such writers as H.Dustmuhamad, N.Eshanqul, N.Narmatov, A.Dilmurad, I.Sultan, Sh.Butaev, Ulugbek Hamdam. The method of depiction based on dualistic myths related to the struggle against evil, the incorporation of mythological archetypes and image qualities into the interpretation of the psyche of the characters, and other methods show that the mythological direction in Uzbek literature is also in the process of renewal. One of the brightest examples of literary expression of the psyche and problems of the period on the basis of creative reworking of the mythological plot is the story "Alanquva" by Asad Dilmurad.

The author's story is based on one of the most common genealogical myths among the Turkic and Mongol peoples – the ancient myth that after the death of Dibun Bayan, his wife Alanquva conceived a creature in the form of divine light and Bozanjarkhan, a descendant of Kayan and Elkhan.²⁵ The writer moves on to a description of the thoughts that have passed through his mind as he intensifies the drama in the depiction of the state of the protagonist in the throes of mental anguish. The writer, who took the curious reader into the turbulent world of the historical period in which he is portrayed, goes on to tell the story of Alanquva, the cause of the crisis in the kingdom. The genealogical myths about the origin of the Buzunjar dynasty are included in Rashididdin's "Jome at Tavorix", Mirzo Ulugbek's "History of the Four Nations", Sharafiddin Ali Yazdi's "Zafarnoma", Mirzo Haydar's "Tarihi Rashidiy", and Abulgazi's "Shajarai Turk".²⁶

The genealogical myth about the origin of the Buzunjar dynasty and the main plot element in its artistic interpretation of Asad Dilmurod's story "Alanquva" is the motif of the hero's unusual birth.²⁷ It is known that the birth of the epic hero is one of the traditional motifs of epics and fairy tales of the peoples of the world.

In the interpretation of the myth of Alanquva in the story of Asad Dilmurad, the chain type of evolution is expressed, and we see that the transformation of the celestial being took place in the sequence "light → rain well → young man → falcon". The mythological basis of the evolutionary motif is linked to the ancient notion that after death a person continues to live in the form of a different thing —

²⁵ Асад Дилмурод. Ок аждар сайёраси (киссалар ва ҳикоялар). – Тошкент: Ўзбекистон, 2012. – Б.217 (бундан кейин ушбу манбадан олинган мисоллар саҳифаси қавс ичида бериб борилади).

²⁶ Мирзо Улуғбек. Тўрт улус тарихи (форс тилидан Бўрибой Аҳмедов, Наим Норкулов ва Махмуд Ҳасанийлар таржимаси.). – Тошкент: Чўлпон, 1994. – Б.41-42; Абулғозий. Шажараи турк. – Тошкент: Чўлпон, 1990. – Б.44-45.

²⁷ Мингажетдинов М. Х. Мотив чудесного рождения героя в башкирских богатырских сказках / Эпические жанры устного народного творчества. – Уфа, 1969. – С.57–74; Филочкина А.В. Мотив чудесного рождения героини в древнеиндийском эпосе // Вестник СПбГУ. Сер.13. – СПб, 2010. – Вып.4. – С.92-98; Данилова А. Н. Чудесное рождение богатырки как архаический мотив в якутских олонхо о женщинах-богатырках // Филологические науки. Вопросы теории и практики. – Тамбов, 2016. – №11(65). – Ч.3. – С. 30-33.

event, plant, or animal – that is, reincarnation.²⁸ Using the ancient animistic motif of the human soul appearing in the form of a bird, the writer gave a special charm to the artistic interpretation by further depicting the miracle of the celestial being that came to Alanquva.

The effective use of mythological plots and images, artistic stylization of ancient myths, archaic rituals and beliefs, national-poetic interpretation of myths of the peoples of the world, syncretism of mythological and literary thinking are especially common in today's written prose. In the literature of the peoples of the world, there are cases of myth and written prose genres trying to create new forms of genres as a result of mutual contamination. For example, Thomas Mann's "Joseph and His Brothers" is considered by experts to be a "novel-myth",²⁹ while the author of the Kazakh writer A. Altay's "Altai Novella" is called a "novel-myth".³⁰

In modern world prose, mythoritual, mythoexistential, mythoarchetypic, mytholinguistic and mythopoetic methods of literary understanding of the universe and human nature are widely used. In particular, as a result of mytho-existential modeling of reality, it became possible to perceive the most delicate elements embodied in human nature. It is noteworthy that the myth is being reinterpreted as the basis and integral part of national literary thinking. Therefore, the phenomenon of the emergence of genre innovations in literature, such as "novel-myth", "myth-story" should be interpreted as a study of the writers on the national identification of artistic thinking through mythological modeling.

The genre of myth-story, which emerged as a unique mythopoetic phenomenon as a result of creative research in modern Uzbek prose, is also a syncretic product of a certain level of mythological and artistic thinking. At the same time, it is observed that the peculiarities of the most ancient-archaic layer of perception of the world, that is, the tradition of expressing things through mythological codes, are intertwined with the method of artistic interpretation of reality. Such syncretism applies not only to the plot construction of a work of art, but also to the interpretation of characters and the expression of the human concept. While the writer refers to the essence, fable, or certain plot elements of an ancient myth in expressing his artistic intention, the issues raised in it are interpreted in terms of universal problems. In particular, although the protagonist of Nazar Eshankul's myth-story "Sound of a pennywhistle" is an ordinary barber, the pain that does not fit into his heart and turns into a flute is one of the problems of not only the human mind, but the whole society.

Although Uzbek literature has experience in creating works based on mythological imagery or mythical plots, traditional mythological motifs, the

²⁸ Жўраев М. Ўзбек мифологиясида Хубби образи // Ўзбек тили ва адабиёти. – Тошкент, 2003. – 2-сон. – Б.14–21.

²⁹ Манн Т. Иосиф и его братья. В 2-х т. – М., 1991. Т.1. – С.3-26.

³⁰ Алтыбаева С.М. Актуальные вопросы мифопоэтического анализа // Вестник Казахского национального университета им. аль-Фараби. Серия филологическая. – Алматы, 2008. – №1 (109). – С.23-26.

emergence of the work, which is directly related to the genre as a “myth-story”, is a clear evidence of the renewal of mythology and syncretism of artistic thinking.

Nazar Eshankul’s mythical story “Sound of a pennywhistle”³¹ was created not only in Uzbek, but also in the folklore of many peoples of the East.

The protagonist of the mythical story “Sound of a pennywhistle” is distinguished by the fact that, by its nature, it does not fit into the scope of a literary hero, that is, by its very nature, combines the qualities of a mythical hero. Because the protagonist of ancient myths appeared as a *demiurg*, that is, a mythical character who ensured the transformation of the creative-heroic chaos into space, the emergence of existence from nothingness, the emergence of existence in the universe. Thus it is believed that the being created the existing state of the universe and established the order in ancient society. The protagonist of the mythical story “Sound of a pennywhistle” also expresses the characteristic of a demiurge by transferring his pain to a plant.

Thus, as a result of the use of mythologisms in the current literary process has become a priority artistic tradition, the genre of myth-story based on the semantic transformation of mythical plots or the construction of the plot structure in Uzbek prose on the basis of myth.

The second chapter of the second part is entitled **“Mythopoetic Interpretation of People's Views and Beliefs”**.

As in modern world literature, one of the important principles determining the specific development of modern Uzbek prose is the emergence of a new genre relationship between folklore and written literature. The arsenal of tools and epic plots also gives the work a unique national-ethnographic color. This is especially evident in the system of mythological imagery and the peculiar expression of myth plots in the artistic context, which is one of the oldest forms of perception of the world. It has been recognized by many researchers that the feeding of fiction from mythology, in other words, the reliance of writers on mythical concepts in the creative process, is one of the priorities of modern poetic thinking that reflects national identity.³²

Myth is not only a shining example of the representation of the universe and reality through mythical symbols, but also a cultural phenomenon that allows even the most modern problems to be expressed in conditional-symbolic forms, as it is a system of intangible cultural heritage that embodies a wide range of philosophical and moral potential. In this case, the author is able to artistically analyze the socio-spiritual problems at the heart of reality, as well as the complex layers of the hero's psyche, described through the symbolic-

³¹ Назар Эшонкул. Сибизга воласи // Ёшлик, 2012. 5-сон. – Б.30-42.

³² Мелетинский Е.М. Поэтика мифа. 3-е изд. – М.: Восточная литература, 2000. – С.407; Ибрагимов М.И. Миф в татарской литературе XX века: проблемы поэтики. – Казань: Gumanitaria, 2003. – С.34-45; Садыков Х.Н. Мифологические модели в структуре художественного текста / Академик З.Ахметов және руханият мәселелері. – Алматы, 2003. – С.191-198; Зайнуллина И.Н. Миф в русской прозе конца XX – начала XXI веков: Автореф. дисс... канд. филол. наук. – Казань, 2004. – С.12-14; Рытова Т.А., Щипкова Е.А. Проблема исследования мифологизма и сюжета мифа как элемента сюжетной структуры в русской прозе конца XX – начала XXI в. // Вестник Томского государственного университета. 2012. Филология. №4 (20). – Томск, 2012. – С.115-128.

conditional interpretation of mythological codes. We see the same situation in the story of the writer Isajon Sultan "Garden of Eram".

In Uzbek folklore, the writer effectively uses the detail of the "stream" in the creative use of mythological notions about the hero's journey to the "other world". The archetype used here in ancient mythology served as a mythical means of uniting the "own" and "other" worlds, in other words, as the boundary between the world inhabited by humans and the "other world" that is the abode of mythological forces. Therefore, as soon as the protagonist crosses the ditch, he passes to the "other world" and in front of his eyes appears a "garden with golden lids and crystal handles", i.e. the Garden of Eram. Through the depiction of this strange garden in the hero's imagination, the author uses the ancient mythological imagination as a conditional-symbolic background and uniquely expresses the spiritual experiences of today's man, whose heart is fed by the fact that the environment is being deprived of its primary beauty. It is observed that through the complex combination of space and time there is a synthesis of myth with real reality, imaginary fiction with the reality of life.

Isajon Sultan, who was well acquainted with the folklore and mythology of the peoples of the East, tried to preserve the association of the bird and the "tree of life" pair in archaic mythology, describing the strange corner of the hero's vision in the story "Garden of Eram".³³

Isajon Sultan was able to skillfully incorporate into his story the myths about the "tree of life", animistic beliefs, that is, the belief that the soul can exist outside the body. He promotes the idea that the essence of life is to live in pursuit of beauty, through the cosmogonic myth of the tree of life and the animated mythology that the human soul exists outside the body.

The third chapter of the study is named **"Neomythologisms in modern Uzbek prose"**, the first part of which is devoted to **"Neomythological interpretation of archaic plots and images"**.

The method of mythological thinking in modern world literature, the tradition of creating using mythical plots and images "mythologism",³⁴ "modern mythological prose",³⁵ "mythological anthropology",³⁶ "mythological modeling", "mythology of names", "neomythological prose",³⁷ "neomythological literature", "Mythocentric literature", "mythogenic literature"³⁸. This trend in written literature

³³ Шахнович М. И. Первобытная мифология и философия. – Л.: Наука, 1971. – С.154-155.

³⁴ Мелетинский, Е.М. Поэтика мифа / Е.М. Мелетинский. – М.: Издательская фирма Восточная литература РАН, 2000. – С.290-296.

³⁵ Бу ҳақда қаранг: Козолупенко Д.П. Миф на гранях культуры (системный и междисциплинарный анализ мифа в его различных аспектах: естественно-научная, психологическая, культурно-поэтическая, философская и социальная грани мифа как комплексного явления культуры). – М.: КАНОН+, 2005; Козолупенко Д.П. Мифопоэтическое мировосприятие. – М.: КАНОН+, 2009.

³⁶ Савельева В.В. Художественная антропология. – Алматы, 1999. – С.23-24.

³⁷ Маковский М.М. Сравнительный словарь мифологической символики в индоевропейских языках. – М., 1996. – С. 34.

³⁸ Хализев В.Е. Мифология XIX-XX веков и литература // Вестник МГУ. – Вып.9. – №3. – М., 2002. – С.7.

is associated with “neomythological consciousness”, which played an important role in the development of word art in the XX century.

The concept of a neomythological work (novel-myth, story-myth) is a specific concept for written literature; it is based on myths, mythological images, plots and motives created by ancient mankind. The device of the work of art, formed on the basis of subjective myth or mythological thinking, created by a particular creator, the mythological image, the participation of mythological phrases, plots and motives form a neomyth, that is, a new form of myth. From this point of view, the neomythological works created by the creators of the twentieth century, in essence, mean a new interpretation of ancient myths. Hence, the creative imposition of a new spirit and meaning on myths creates neomythologism. F.Kafka's "Process", "Fortress", T.Man's "Magic Mountain", J.Joyce's "Ulysses", M.Bulgakov's "Master and Margarita", A.Platonov's "Chevengur", "Kotlovan", G.G. Marquez's "Hundred Years of Solitude", A.Camus's "Plague", U.Faulkner's "Story", and Chingiz Aitmatov's "Kunda" are examples of neomythological prose.³⁹

In neomythological works, the plot of the myths, the mythological heroes sometimes point to a specific, definite folk myth, and sometimes in a hidden state. In the second form of the neomythological work, it is possible to understand that the writer used the mythology of the peoples of the world only through logical thinking. In the genre of neomythological novels arise a very wide range of possibilities for the use of myths.

An example of the creative heritage of Omon Mukhtor is "Ffu", "Rebellion and Obedience" by Ulugbek Hamdam, Isajon Sultan's novels "Eternal Wanderer", "Freedom". Also, in the works of such writers as Utkir Hoshimov, Nazar Eshanqul, Shoyim Butaev, Asad Dilmurod, mythology is interpreted in a unique literary way.

The poetic interpretation of ancient myths in the artistic context of Uzbek literature The legend of Ilhok and Ishak in Utkir Hashimov's "Works of the World" was in fact used as a structural component of the plot in the compositional structure of the zoonymic myth.⁴⁰ In the Uzbek folklore example of this myth, the reasons for the origin of the name of a bird called "sak-sak" or "son of a widow" are explained in detail in the work.⁴¹

Utkir Hashimov, who effectively used the traditions of Uzbek folklore, including mythology, in the realization of his artistic intentions, creatively approached the epic plot of the brothers who turned into birds. In the artistic interpretation of the myth in the work, the characters are renamed Ilhak and Is'hak. Another peculiarity of the writer's interpretation of the myth is that the eyes of the angry brother were blinded before he became a bird.

A classic example of a neomythological image in Uzbek literature can be seen in the story "Jajman" by H.Dustmuhammad. G.Sattorova, M.Kuchkarova

³⁹ Миронов А.В. Жанровый инвариант и типология неомифологического романа XX века // Вестник Пятигорского государственного университета. – Пятигорск, 2010. – №3. – С.230-232.

⁴⁰ Хошимов Ў. Дунёнинг ишлари. Қисса ва ҳикоялар. – Тошкент: Адабиёт ва санъат, 1982. – Б.111.

⁴¹ Базарова Д.Х. История формирования и развития зоологической терминологии узбекского языка. – Тошкент: Фан, 1979. – С.19.

expressed good opinions about the image of Jajman (the story “Jajman” and the novel “Bazar”).⁴² The image of the creature in the story represents the hidden evil in the human heart. This evil is often hidden and invisible, and in this respect is reminiscent of the “shadow” archetype.⁴³ Just as the “Shadow” archetype reveals man’s incomprehensible evil abilities, the image of the creature in the story is also an image used to expose the true face of human beings. At the end of the work, it is revealed that this creature actually embodies the image and character of human beings, but this complete conclusion is not clearly expressed in the conclusion of the story, the understanding of the idea is left to the reader. The creature is very greedy and agile, avoiding traders for long periods of time and devouring their food without licking it. Meanwhile, the process of struggle between Ahriman and Ahuramazda is described. At the end of the story, the Jajman is captured and killed, but the Jajman's death leads to unhappiness - immediately another Jajman, who is even bigger than him, is born. While the story depicts the struggle between good and evil that is the basis of Zoroastrianism, it points out that anyone involved in this struggle is directly serving evil. The crowd that was killing for Jajman’s greed was also actually committing this crime because of his greed, his excessive love of food. But this evil served as the impetus for another, greater evil. The concluding event at the end of the work can be compared to the process of “attack” of the “shadow” (ego) under the pressure of “persona”. The fact that people are hiding their satanic behavior under the guise of goodness is revealed through the rebirth of the creature. In our work, the writer Khurshid Dustmuhammad relied on the mythological images that exist in the mythology of the peoples of the world in creating the mythological image of Jajman.

The neomythologisms in Nazar Eshankul's “Ajr”, Isajon Sultan's “Manzil”, “Ozor” and “Khazinabon” stories are also analyzed in this chapter.

The second part of the third chapter is entitled **“Semantics of neomythologisms in modern Uzbek stories”**.

The reason why mythology has had a consistent impact on fiction, and why creators have repeatedly turned to myth, is that myth is the first model for understanding, comprehending, and understanding the universe. That is why the artist makes extensive use of myth in order to constantly renew his artistic world, to give life to new interpretations that are dormant in various layers of artistic and aesthetic thinking, and to expand the scope of artistic analysis.

In Uzbek literature, especially in prose, the creative use of the arsenal of the creative genius of our ancient ancestors, the creative use of various genres of art, folklore and mythology, which have been preserved in our subconscious for centuries, has become a tradition. At the same time, the main features of the structure of the myth are preserved, and the realities of life and modern problems,

⁴² Сатторовва Г. Миллий характер ва бадий талқин. – Тошкент: Фан, 2007; Қўчқорова М. Истиқлол даври ҳикоя ва қиссаларида бадий-эстетик янгиланиш / Бадий сўз ва руҳият манзаралари. – Тошкент: Мухаррир, 2011.

⁴³ Юнг К. Г. Душа и миф. Шесть архетипов. Пер. с англ. – Киев: Порт-Рояль-Совершенство, 1997. – С.384.

which are the basis of the plot of the work, are literary reflected. In other words, there is a process of mythologizing reality in creative artistic thinking.

There are also mythological images in Isajon Sultan's story "My mother": Through the giant, who is a mythological figure, the writer reveals the mental state of a young, omniscient, self-conscious girl.⁴⁴ Through the giant, who is a mythological figure, the writer reveals the mental state of a young, omniscient, imaginative girl.

In this story of Isajon Sultan, Hizr is also depicted wearing a long green coat. It is said among the people that a person who is very rich has encountered Hizr, while it is said that a person who is very rich has been cursed by Hizr. In the author's work, the people revive the image of Hizr in the oral tradition.⁴⁵

In the story, Hizr helps the son of Jayran, and the spring that came from there is called Jayranbulak, and later the place was called Jarabulak. In the story, the motif of the sudden appearance of an old man in the desert and his release from the trap of a fox is one of the mythological motifs of our people related to Hizr, and this motif is related to the cult of ancestors. The author used this mythological motif to provide the development of events and the expression of artistic ideas.

In the story "Follow to Hazrat Hizr", the writer walked among the people, listened to the stories and narrations about Hizr from them and made them artistic. All the elements of folklore used in the story served as an important factor for the composition and plot of the work.

In the story, the writer combines past-present-future events in a circle based on a retrospective plot. Over the centuries, man has faced various trials and tribulations, and has achieved happiness or destruction. The play covers the spells that occur from the micro world to the macro world. The birds in the sky, the fish in the sea, the fox in the forest, the bears all point to the mystery of the planet in the order of their lives. All this shows that neomythologism is one of the peculiar forms of poetic expression of XX century artistic thinking, associated with ancient mythological archetypes, mythical plots and images.

The fourth chapter of the dissertation is entitled "**Mythopoetic features of modern Uzbek novels**". Its first part, "**Mythological Thinking and Literary Skills of Writer**", in this part the mythologisms in the text of Uzbek novels are analyzed.

In modern Uzbek novels, the reflection of folklore traditions, including the arsenal of mythology, is unique. In particular, the detail of the "well" in the novel "Platon" by Omon Mukhtor ensured the literary fullness of the work. It is known that the motive of the epic hero to fall into the well is described in folk tales, as well as in the story of Joseph, which is widespread in the Muslim East. Therefore, this motive helps the reader in finding a solution to the mysterious events in the life of the protagonist. The writer used one of the traditional mythological motifs of the underworld – the motif of falling into a well - to take his protagonist to another world through a window at the bottom of a well. According to folklorist

⁴⁴ Султон Исажон. Асарлар. Романлар ва қиссалар. 2 жилд. – Тошкент: Фафур Фулом НМИУ, 2017. – Б.300.

⁴⁵ Султон Исажон. Асарлар. Ҳикоялар. 1 жилд. – Тошкент: Фафур Фулом НМИУ, 2017. – Б.154.

U.Sattorov, “in mythology, the well is interpreted as a means of transition to the underground world, so there is a view that there is a symbolic connection between well water and groundwater”.⁴⁶

Elsewhere in the novel, Omon Mukhtor deepens the psychologism by referring to the traditional dream motif: “In my dream, an extremely beautiful, glorious woman dressed in white came to me. He said to me, Socrates, your funeral will be read on the third day”.⁴⁷ The author describes the dreams of Socrates based on the traditional beliefs of our people related to dreams, including the notion of prophetic dreams. Similar artistic interpretations of the dream can be found in Asad Dilmurad's historical novel Mahmud Tarabi.⁴⁸

The fact that the ghosts of passers-by dreamed and warned the protagonist about the consequences of such evil deeds in the vortex of various tricks was one of the main links in the plot of Shaim Butaev's novel “The Fortified Moon”. Mythological views on creatures are expressed in the play, and eagles and white antelopes emerge as one of the unique means of illuminating the character of the heroes moving in the novel's plot line.

In Isajon Sultan's novel “Eternal Wanderer”, the elements of myth are reflected in the work, in their content. Although the author writes this work on the basis of a postmodernist form, it reflects the oriental look, the oriental spiritual spirit, the oriental aesthetic expression. In the play, the mistakes and declines of the way of life of mankind are hidden at the heart of wandering. The novel depicts humanity's renunciation of their faith, thereby renouncing their Gods and going against it and its creatures. The narration and the subsequent events in the play are closely related. In the Turkic peoples, many features of birds were assimilated or considered as a symbolic means.⁴⁹

Each narration used by the author in the play served to complement some aspect of the novel's composition. The author's interpretation of the mausoleum “Grandpa Tortoise” served a similar purpose for the composition of the work.

What is the symbol of the tortoise used in the novel to harm no one? The tortoise is initially compared to a man who is increasing his fortune. Man cannot escape his destiny. No matter where he lives, his destiny will follow him. The tortoise also resembles such people at first glance. On the other hand, he is a symbol of a sinful man, but he will continue to increase his sins on the Day of Judgment. The tortoise is said to be a wise creature. Accordingly, we compare him to a sage who has accumulated knowledge behind him. But he is a slow-moving creature who does not benefit from his knowledge and lives a very long life. The image of the tortoise in this legend is a symbol of Professor Light, who has great knowledge potential. Professor Light is a very strong scientist, an educated person, but no one can benefit from his knowledge. The tortoise can also be a symbol of

⁴⁶ Сатторов У. Ўзбек халқ топонимик ривоятлари: Филол. фан.номз. ... дисс. – Тошкент, 1999. – Б.82.

⁴⁷ Мухтор Омон. Афлотун. – Тошкент: Маънавият, 1998. – Б.5.

⁴⁸ Асад Дилмурод. Махмуд Торобий. – Тошкент: Шарқ НМАК, 1998. – Б.135.

⁴⁹ Қаюмов О. Ўзбек фольклорида пари образи: Филол. фан. номз. ... дисс. автореф. – Тошкент, 1999. – Б.13.

the new man created by Professor Light, because the man created by the professor, who does not know who he is, is a purposeless person. The tortoise is like that, that is, it is a creature whose address is not clear, whether it benefits or harms anyone.⁵⁰

The literary context of the novel includes a number of traditional symbols, proverbs based on verses from the Koran, legends about saints, epic vultures in heroic epics such as Girkok and Baychibar, mythological notions about the invincible lion and the faithful dog, parables about tortoises and scorpions. In the novel, grassy flowers, all creatures are spoken of as mythical heroes, appearing as a divine creation. The apostate will be subjected to eternal physical and mental torment and will be thrown into the depths of the earth seven times. The events of the novel take place in unreal life. But they reveal important aspects of human destiny and the true nature of the spiritual world.

The emergence of new directions and trends, methods and techniques in our Uzbek novels today is a synthesized expression of the traditions of Eastern and Western literature of today's Uzbek novels, and mythologies play an important role in its artistic context.

The second part of the fourth chapter is entitled **“Mythological Plot and Novel Compositional Construction”**.

The analysis of works in modern Uzbek prose shows that the author's desire to use universal archetypal models, images and motifs based on mythological understanding of the world in the way of depicting artistically perceived reality, and the construction of the work of art on the basis of mythological subtext is becoming a major factor. The use of mythopoetic tradition, in turn, leads to the harmonization of symbolic-metaphorical, mythological-symbolic expressions with the realistic interpretation of the reality depicted in the play, as well as the chronotope direction and the basis of the depicted artistic world.

One of the most important discoveries of modern Uzbek novels was the creation of the human spiritual world. The novelists used the experience of national literary-historical and world literature to reflect the purpose, psyche, character, and spiritual world of the heroes in general. The writers sought to create a perfect image based on the poetic methods used in the image of the protagonist, the study of the secrets of experiments. The role of following the literary traditions in the success of the heroes of such works as Khurshid Dustmuhammad's “Bazar”, Nazar Eshankul's “Son of the Grave or the Water of Life”, Asad Dilmurad's “Bird in the Steppe of Fano”, Ulugbek Hamdam's “Balance”, “Sabo and Samandar”, “Rebellion and Obedience”, “Namatak”, Isajon Sultan's “Eternal darbadar” and “Freedom”. The closeness of the image to the Western literary heroes in the novels of the independence period is also connected with the aesthetic ideal of the writer. The social changes and development of the era of globalization have brought changes and renewals to the aesthetic ideals of many Uzbek writers.

Making the plot of the work on the basis of mythological thinking is one of the most widespread and improving methods in Uzbek novels. A state of

⁵⁰ Султон Исажон. Озод. Роман ва ҳикоялар. – Тошкент: Sharq HMAK, 2012. – Б.169.

organic synthesis arose on the basis of interpretations of the elements of mythology in folklore and the identification of social realism based on national, cultural, domestic, historical, political events. It is not difficult to see that in this approach, which is manifested in the national novelism, Western modernism follows the ways of expression. Indeed, “this unique cultural-historical situation provides an interdependence and interpretation of elements of organic synthesis, history and mythology, social realism and true folklore, changing with the modernist explorations of recurring archetypes and the romantic nature of national identity”.⁵¹

Characteristics of the national mentality, mythological views on the beliefs of the people in the works created in a realistic style served to prove the character of the heroes, their psyche, to ensure the course of events, to strengthen the ideological basis. In particular, Uzbek novels combine the mythological views of the Turkic peoples on the wolf totem. The legend of the wolf is included in P.Kadyrov’s novels “Mother Falcon’s Sound” and M.Ali’s “Ulug Sultanat” as an episode. In “Bird in the Fano steppe” the Ena Kokbori plays an important role in the plot of the work, and in the eyes of the reader is embodied in the imagination of the protagonist. In the mythology of the Turkic peoples, the wolf totem is instrumental in preserving the continuity of generations; kind, generous, generous; proponent of goodness; is described as a force and sponsor of great deeds. In these novels, too, these aspects of folk mythology predominate.

The role of literary influence in the development of artistic thought in modern Uzbek novels is incomparable. As a result of creative study of the achievements of world literature, art and aesthetics, new researches in various styles and forms have emerged in Uzbek literature. Well-known representatives of Uzbek literature, such as A.Mukhtor, H.Dustmuhammad, A.Dilmurad, N.Eshankul, U.Hamdani, have enjoyed the creative achievements of many world-famous writers such as F.Kafka, A.Camus, J.Joyce.

The peculiar and vital aspects of such influence are observed in the works of N.Eshankul. In his novel “Son of the Grave or the Water of Life” there is a closeness to the creative discoveries of Franz Kafka in the form of plot construction, chronotope, composition, the world of images, as well as the author's ideological and literary expression. There are certain views in the literature on some aspects of this closeness.⁵² Franz Kafka and Nazar Eshankul are bounded by differences in space, time and worldview, of course. However, the common approach to the human tragedy caused by social threats allows a comparative-typological review of the works of writers. It brings the heroes closer together in despair, inability to decide justice, and their past in the process.

⁵¹ Мелетинский Е.М. Поэтика мифа. – М.: Наука, 1976. – С. 365.

⁵² Солижонов Й. Ёил хирмони, ҳосил сифати // Шарқ юлдузи. – Тошкент, 2013. – № 3. – Б.124; Якубов И. Мустақиллик даври ўзбек романлари поэтикаси: Филол. фан. д-ри (ДСс) ... дисс. автореф. – Тошкент, 2018. – Б.71.

Character traits in the prose of the independence period, such as popular belief in the events that form the basis of the novel's plot, observation of characters typical of oral works, use of folklore elements and motifs in the artistic text of the work, transfer of characteristics of heroes to written literature, poetic language and epic expression are important aspects that are manifested.

The play is a monument of folklore, popular among the peoples of the Middle East, and the epic "Gorogly" is not mentioned.

The protagonist of the novel "Gorogly" N. the integrity of the faith, the pursuit of truth and justice, nourished by the poetic genius of the people in their relentless struggle. N. he lives in a society like a *lahad* that cannot prove its existence, its existence, its 'I'. A society that does not allow human spiritual maturity is criticized. N. helpless in the face of inhuman reality. In other words, the ethnos does not magnify its savior as in traditional epics. Severe and ominous conditions drag him into his whirlpool.

In the novel, the mythological basis of the creation of the living world from the dead world, that is, the creation of the cosmos (being) from chaos (non-existence) according to archaic mythology, radically changes its essence as it is transferred to the reality of social events. That is, the semantic function of interpreting the emergence of the primary cosmos, observed in the essence of ancient myths through demythology, is replaced by the aim of warning humanity of a situation that may occur as a result of loss of harmony inherent in the laws of nature and society.

The image of the ancient Greek mythological hero Sisyphus is based on the epics of the ancient Greek writers Homer's "Iliad" and Ovid's "Heroine Women". Ancient Greek mythology answers the question of why Sisyphus was punished. The legends of Sisyphus are many variants. But the artistic truth of these legends is unique. So Sisyphus is the image of a convict who is punished for rolling a stone and taking it to the top.

Greek myths about Sisyphus show dozens of negative qualities, such as cunning, deceit, cunning, deceit, stubbornness, rebellion. But Khurshid Dustmuhammad prefers to portray Sisyphus as a sage, not as a hero whose life is in vain. Because of his determination and determination to build the city of Corinth, to enrich the country's treasury, to save people from the plague, to give them joy, to eliminate waste, to solve any problem wisely with the help of reason and the advice of close relatives, not to be afraid of hard work. All of these qualities make Sisyphus wise. The name of the novel is also explained by the high poetic perception of the image. In "The Wise Sisyphus", the fate of Sisyphus is exactly the same as that described in the myth, but the view of this situation is twofold. In the play, Sisyphus finds content and meaning in his work, which is considered unmeaning, meaningless. Sisyphus believes that what he is doing makes sense, and that it will ultimately help him overcome the thoughts of being absorbed in nothingness. As a result, meaning overcomes nonsense. Therefore, this archetypal symbol not only overcomes the inefficiency of life, but also serves to express the meaning in it, its dignity. This symbol

makes one think for a while and makes one think about his whole life and the necessary and unnecessary aspects in it, the valuable and invaluable behaviors.

The play also features the image of the mythological hero Asop, who appears several times in the eyes of Sisyphus in an old black boat, in a black coffin. The coffin was a symbol of death, Sisyphus was a sinful slave, and Rock was a symbol of punishment and destiny. Khurshid Dustmuhammad's Sisyphus finds his way to his heart by talking to the rock. As the years passed, Sisyphus grew old and his limbs hardened like stones. The stone will fall. Through such a symbolic expression, the author emphasizes the vital philosophy that only man can endure the hardships of life.

CONCLUSION

1. Mythology is a series of religious beliefs that embody the archaic ideas of our ancestors through words (narration), actions (demonstrations in ceremonies and magical rituals) and descriptions (monuments of material culture, rock carvings, terracotta and ancient applied arts) is a product of specific historical and cultural processes that have made a significant contribution to the development of the poetic thinking of peoples, including fiction.

2. The principle of creating works based on the poetic transformation of myth plots, motifs and images in world literature has reached a new stage in the last quarter of the XX century as a result of the artistic evolution of modern literature. At the same time, the writer creates a system of mythology, which belongs to the folklore, the mythological layer, uses the method of poetic synthesis of religious and mythological views in the artistic analysis of the hero's psyche, creates a complex of mythological concepts using archetypes preserved in folklore. or based on content, such as the use of ethnic mythologies belonging to the literary culture of other peoples.

3. Mythopoetics is an integral part of the poetics of a work of art and includes such concepts as literary mythologism, neomythologism, mythology, archetype, stylization of mythological plots, demythologization, remythologization. In world literature, the artist's artistic assimilation of mythical plots, motifs and images as a mythology, the creation of a plot-compositional structure based on a mythopoetic model, and the expression of the transformation of traditional archetypes from different angles.

4. It is a concept that incorporates the literary interpretation of a system of mythological models embodied in a particular work of art, rather than specific mythologies in the use of elements belonging to the ancient system of mythological imagination by the creators. In fiction, the method of expression based on mythological beliefs, the model of mythical consciousness, consisting of various archetypes, symbols and semantic signs, the mythological plot, the artistic reincarnation of motifs and images, and a complex of other mythologisms form the object of mythopoetics.

5. In Uzbek literature, the system of religious views, which embodies the thoughts and ideas of our ancient ancestors about the universe, lives as various mythological codes and archetypes. The creative use of mythology in the realization of a particular literary purpose, that is, the tradition of interpreting the perceived artistic reality on the basis of mythological ideas, is evident in modern Uzbek prose, as well as in twentieth-century Uzbek literature.

6. In the literary expression of myth in modern Uzbek prose, there are three different situations: 1) the use of traditional mythological images, motifs and plots in the creative use of the form of perception of mythical reality in the work of art; 2) processing it in the syncretic context of modern poetic thinking on the basis of a creative approach to the plot of ancient myth; 3) creation of "author's myths" on the basis of mythopoetic ideas and the concept of modeling, characteristic of archaic mythology. At the same time, the main features of the structure of the myth are preserved, and the realities of life and modern problems, which are the basis of the plot of the work, are artistically reflected. In other words, there is a process of mythologizing reality in creative artistic thinking.

7. The peculiarities of the tradition of using the method of mythopoetic interpretation in the artistic perception of reality in Uzbek literature such as: Nazar Eshankul ("Sibizga volasi", "Kultoy" stories), Asad Dilmurad ("Alanquva story"), Isajan Sultan ("Garden of Eram" story), Nadir Narmatov ("Koktashlar" story), Ulugbek Hamdam ("A bowl of water") has been interpreted in a peculiar way in the works of such writers. Thanks to the literary skill of these writers, the details of real life are combined with the mythological space, and the events that take place in the eyes of man are intertwined with the old mythical interpretations that come through his subconscious senses. At the same time, the interpretation of the celestial structure of the universe on the basis of cosmogonic myths and the poetic interpretation of the animistic myth about the transition of the soul from one form to another formed the structural-semantic basis of the literary text.

8. Although Uzbek literature has experience in creating works based on mythological imagery or mythical plots, traditional mythological motifs, the emergence of the work, which is directly related to the genre as a "myth-story", is a clear evidence of the renewal of mythology and syncretism of artistic thinking. Nazar Eshankul has managed to renew the genre of Uzbek storytelling by telling a unique artistic expression of the ancient myth about the victory of the forces of good in the uncompromising struggle between good and evil in the myth story "Sound of a pennywhistle".

9. The genre of myth-story, which emerged as a unique mythopoetic phenomenon as a result of creative research in modern Uzbek prose, is a syncretic product of a certain level of mythological and artistic thinking. At the same time, it is observed that the peculiarities of the archaic layer of perception of the world, that is, the tradition of expressing objects and phenomena through mythological codes, are intertwined with the method of artistic interpretation of reality.

10. Neomythology in world literature is distinguished by the following two features: 1) the use of traditional archetypes (myths, legends, fairy tales, etc.) in the text of a work of art and universal mythology, which is common to the mythopoetic thinking of the peoples of the world; 2) writers create their own “mythoshema” on the basis of plots, images, symbolic-metaphorical attributes, traditional motives in the arsenal of archaic and classical mythology. Consequently, one of the leading principles that embodies the artistic development of modern Uzbek prose is neomythologism, in which writers use the plot of ancient myths to express their poetic intentions, and new interpretations of modern themes become one of the priorities.

11. In Uzbek literature, the use of “universal mythopoetic sources” (plots of myths and legends, mythological imagery, images, symbols), which are directly related to mythology, began to acquire a new principle in the modern literary process. Archaic mythology in modern Uzbek prose, a complex of myths of the ancient East (Arabic, Persian-Tajik, Indian, Chinese, etc.), classical myths of European peoples (Greek, Roman mythology), Zoroastrian mythology, Islamic myths and other complex archetypal complexes of various mythopoetic traditions, as well as literary-contextual constructions.

12. In the literary process, the intertwining of the features of the ancient archaic layer of perception of the world, that is, the tradition of expressing things through mythological codes, and the method of artistic interpretation of reality led to the creation of new genre forms in fiction. As a result of the synthesis of artistic thinking with mythopoetic perception, specific creative experiences were reflected in syncretic genres such as novel-myth, myth-story. Consequently, as a result of the use of mythologisms as a leading literary criterion, a genre of myth-story based on the semantic transformation of mythical plots has emerged in Uzbek prose as well.

13. One of the newest and at the same time unique interpretations of mythopoetic interpretation in modern Uzbek prose is “myth creation” or “author’s neomythologism”. These manifestations of neomythologism are not directly related to the tradition of depicting the world through mythical perception of reality, the relative freedom of mythopoetic interpretation, the predominance of the principle of the writer's desire to create “their own mythology”, the national character of literary expression and mythology in world literature. characterized by new formal studies.

14. Mythologies that play an important semantic function in the literary context and plot-compositional structure of Uzbek novels are classified into the following types: 1) diffusion of mythological archetypes associated with various rituals, rituals, totemistic, animistic and magical views associated with the ancient way of life of our people; 2) literary interpretation of mythological images in a poetic context; 3) stylization of mythological plots and motifs in the text of the work of art; 4) the transformation of inoethnic, i.e. elements of the mythology of the peoples of the world, used in the plot-compositional structure of the work in order to form the ethnocultural context.

15. Neomythologisms are the contextual interpretations of the elements of myth used by the creators on the basis of a new transformation of traditional myths on a new basis, a new look at the mythological plot and mythical image (mythologema). In modern Uzbek prose, mythological reincarnation, which is the first form of understanding and interpretation of the cause of material existence in the universe, is another method of creating a neomythological context based on a mythical model of understanding, perception and understanding of the universe. These manifestations of neomythology are found in modern Uzbek prose, especially in the stories of Khurshid Dustmuhammad's "Jajman", Nazar Eshankul's "Ajr" and Isajon Sultan's "My mother", "Munojot", "Follow to Hazrati Hizr".

**НАУЧНЫЙ СОВЕТ DSc.03/25.08.2021.Fil.01.16
ПО ПРИСУЖДЕНИЮ УЧЕНЫХ СТЕПЕНЕЙ
ПРИ НАЦИОНАЛЬНОМ УНИВЕРСИТЕТЕ УЗБЕКИСТАНА**

ИНСТИТУТ УЗБЕКСКОГО ЯЗЫКА, ЛИТЕРАТУРЫ И ФОЛЬКЛОРА

ОТАЖАНОВА МАНЗУРА ОМАНБОВНА

МИФОЛОГИЗМ В СОВРЕМЕННОЙ УЗБЕКСКОЙ ПРОЗЕ

10.00.02 – Узбекская литература

**АВТОРЕФЕРАТ
ДИССЕРТАЦИИ ДОКТОРА ФИЛОЛОГИЧЕСКИХ НАУК (DSc)**

Ташкент – 2022

Тема докторской (DSc) диссертации зарегистрирована в Высшей аттестационной комиссии при Кабинете Министров Республики Узбекистан за № В2017.2.DSc/Fil.73.

Диссертация выполнена в Институте узбекского языка, литературы и фольклора Академии наук Республики Узбекистан.

Автореферат диссертации размещен на трех языках (узбекском, английском, русском (резюме)) на веб-странице Научного совета (nuu.uz) и на информационно-образовательном портале «ZiyoNet» (www.ziyo.net.uz).

Научный консультант: Каримов Наим Фотихович
доктор филологических наук, профессор, академик

Официальные оппоненты: Рахмонов Насимхон Аскарлович
доктор филологических наук, профессор

Якубов Ислом Ахмеджанович
доктор филологических наук, профессор

Муродов Гайрат Некович
доктор филологических наук, профессор

Ведущая организация: Государственный музей литературы
имени Алишера Навои АН РУз

Защита диссертации состоится «15» март 2022 г. в 10⁰⁰ час. на заседании Научного Совета DSc.03/25.08.2021.Fil.01.16 по присуждению ученых степеней при Национальном университете Узбекистана имени Мирзо Улутбека (Адрес: 100174, Ташкент, Алмазарский район, улица Университетская, 4. Тел.: (99871) 246-54-17; fax: (99871) 246-02-24.; e-mail: pauka@nuu.uz.)

С диссертацией можно ознакомиться в Информационно-ресурсном центре Национального университета Узбекистана имени Мирзо Улутбека (зарегистрирована за номером 19). Адрес: 100174, Ташкент, Алмазарский район, улица Университетская, 4. Тел.: (99871) 246-54-17; fax: (99871) 246-02-24.

Автореферат диссертации разослан 25 2022 года.

(Протокол рассылки № 2 от 25 2022 года.)

Х.У. Болтабоев
Председатель научного совета по
присуждению ученых степеней,
д. фил. н., профессор

Ж.Х. Махмудов
Ученый секретарь научного совета
по присуждению ученых степеней,
к. фил. н.

М.М. Курбонова
Председатель научного семинара при научном
совете по присуждению ученых степеней,
д. фил. н., профессор

ВВЕДЕНИЕ (автореферата докторской (DSc) диссертации)

Целью исследования является раскрытие поэтической природы мифологизмов и их роли в развитии художественного мышления с помощью освещения специфических трансформационных и семантических функций мифологии в художественном контексте современной узбекской прозы.

Объектом исследования выбраны произведения Уткира Хошимова, Хуршида Дустмухаммада, Назара Эшанкула, Исаджона Султана, Нодира Норматова, Асада Дилмурода, Улугбека Хамдама и других писателей, интерпретирующих преимущественно мифологизмы. С целью обоснования творческой самобытности узбекских писателей в использовании мифологизмов для сравнительного анализа привлечены произведения Ч.Айтматова, Т.Пулатова.

Научная новизна исследования заключается в следующем:

выявлены процессы трансформации мифологического сюжета, мотивов и образов в современной узбекской литературе на основе изучения поэтической роли мифов в художественном контексте письменной прозы и смысловых функций мифологизмов в структуре художественного текста;

выявлена традиция и эволюция мифологического осмысления в современной узбекской прозе и использования мифопоэтических архетипов в художественной интерпретации мифов;

доказано, что одной из новейших и наиболее активных интерпретаций художественной мифологии в современной прозе является «мифотворчество», т.е. символично-метафорическое изображение художественно воспринимаемой действительности на основе мифологического мышления или «авторского неомифологизма», которое оказалось основой для формирования жанра «миф-рассказ» в узбекской литературе;

доказано, что неомифологизмы основаны на том, что в тексте произведения творческая личность использует универсальные мифологемы, общие для традиционных архетипов и мифопоэтического мышления народов мира, и создает собственную «мифосхему», основанную на сюжете, образе и символически-метафорических атрибутах архаической мифологии;

доказано, что мифологизмы, играющие важную семантическую роль в художественном контексте и сюжетно-композиционной структуре узбекских романов, характеризуются диффузией мифологических архетипов, связанных с архаическими верованиями, стилизацией мифологических сюжетов и мотивов, трансформацией элементов мифологии народов мира.

Внедрение результатов исследования. На основе научных результатов, полученных при изучении поэтических функций мифологизмов в современной узбекской прозе:

выводы диссертации о роли мифологизмов в композиции художественных произведений в современной узбекской прозе, интерпретации мифологизма в тексте художественного произведения в народном устном поэтическом творчестве, научные выводы о процессе

художественной эволюции мифопоэтических элементов были использованы в фундаментальном проекте ФА-Ф8-032 в 2007-2011 гг. «История узбекского фольклора и литературы» в 15 томах. В результате, подкреплены теоретические взгляды о роли мифов в художественном контексте узбекской литературы, уникальном мастерстве творческих личностей в использовании мифологических сюжетов и мотивов, функционально-семантических особенностях мифологизмов в сюжетно-композиционном построении прозаических произведений;

теоретические выводы об истоках мифологизмов в современной узбекской прозе, их связи с мифологическими убеждениями и архаическими эпическими сюжетами древних тюрков, об изучении неомифологизмов в узбекской прозе, благодаря которому выявляются ведущие семантические модели, определяющие мифопоэтическую структуру художественного произведения, использованы в фундаментальном проекте ФА-Ф1-ГО40, реализованном в 2012-2016 гг., «Узбекское литературоведение в аспекте сравнительного литературоведения: влияние и типология» (справка №3/1255-1972 Академии наук РУз от 23 сентября 2020 г.). В результате проект обогащен научно-теоретическими материалами о своеобразии мифологических сюжетов, образов и мотивов в прозе, формирующихся в результате ассимиляции в сюжетно-композиционное строение художественного произведения;

материалы и выводы диссертации о поэтическом перевоплощении мифа в прозе народов мира, в том числе тюркских народов Средней Азии, а также о научно-теоретических интерпретациях мифологизмов в мировой литературе использованы в фундаментальном проекте «Исследование теоретических вопросов жанров каракалпакского фольклора и литературы» (2012-2016) Каракалпакского института гуманитарных исследований Каракалпакского отделения АН РУз (справка №17.01/99 Каракалпакского отделения Академии наук Республики Узбекистан от 29 сентября 2020 года). Применение научных результатов на практике позволило определить миф и его роль в развитии художественной литературы, выявить новые научные взгляды на типологию, семантическую природу и классификацию мифологизмов в письменной литературе;

изложенные диссертантом в научных статьях фактические материалы и теоретические выводы о природе и интерпретации мифологизмов в современной узбекской прозе, закономерностях превращения мифологем в литературные потребности, анализе мифологических образов и сюжетов в рассказах, новеллах и романах были использованы в 2018-2020 гг. для чтения лекций студентам кафедры «Турецкий язык и литература» факультета Литературы Карабукского университета в Турции по предметам TED323 «Özbek edebiyati», TED303 «Halk edebiyati» (справка кафедры Турецкого языка и литературы факультета Литературы Карабукского университета, Турция, 05.10.2020 г.). В результате студенты были проинформированы о характере неомифологизмов, мифологемах в тексте художественных произведений, символично-мифологических образах, о мифических сюжетах и

источниках мотивов в фольклоре в произведениях Назара Эшанкула, Исаджона Султана, Улугбека Хамдама, Асада Дилмурода;

выводы диссертации использованы на лекциях по узбекской литературе на кафедре Братских Тюркских языков и литературы факультета Литературы университета Ankara Hacı Bayram Veli (протокол факультета Литературы университета Ankara Hacı Bayram Veli, 03.11.2020 г.). В результате монография «Мифология в современной узбекской прозе» (2020 г.) предоставила студентам широкий спектр сведений о природе неомифологизмов, мифологемах в тексте художественного произведения, символично-мифологических образах, мифических сюжетах и источниках мотивов в фольклоре;

научные обобщения диссертации по анализу творческого художественного мастерства в поэтической трансформации мифологических представлений в узбекской литературе и стилизации мифологических сюжетов использованы в литературоведческих дискуссиях, организованных Союзом писателей Узбекистана (Справка №01-03-05/955 Союза писателей Республики Узбекистан от 12 ноября 2020 года). В результате представители творческой молодежи получили новые сведения об интерпретации архетипов в контексте художественного произведения, основанную на древних мифологических представлениях;

выводы исследователя об источниках мифологизмов в современной узбекской прозе, об истоках мифологических взглядов древних тюрков и архаических эпических сюжетов, а также о роли мифологизмов в композиции художественного произведения использованы в фундаментальном научном проекте Ф1-ХТ-0-19919 «Узбекская мифология и ее роль в развитии художественного мышления» в Навоийском государственном педагогическом институте (Справка №89.03-4889 Министерства высшего и среднего специального образования Республики Узбекистан от 23 ноября 2020 г.). В результате выявлены специфические интерпретации мифов и мифологических сюжетов в художественном произведении, сыгравшие важную роль в развитии узбекской литературы, и влияние мифологии на формирование письменной литературы.

Апробация результатов исследования. Результаты исследования апробированы на 13 научно-практических конференциях, в том числе на 4 международных и 9 республиканских конференциях.

Публикация результатов исследований. По теме диссертации опубликованы 1 монография, 42 научные статьи, из них 26 статей опубликовано в научных журналах, рекомендованных ВАК Республики Узбекистан для публикаций основных результатов докторских диссертаций, из них 15 статей – в республиканских и 11 – в зарубежных журналах.

Структура и объем диссертации. Диссертация состоит из введения, 4 глав, заключения и списка литературы. Общий объем работы составляет 255 страниц.

ЭЪЛОН ҚИЛИНГАН ИШЛАР РЎЙХАТИ
СПИСОК ОПУБЛИКОВАННЫХ РАБОТ
LIST OF PUBLISHED WORKS
I бўлим (I часть; I part)

1. Отажанова М.О. Ҳозирги ўзбек насрида мифологизм / Монография. – Тошкент: Nodirabegim, 2020. – Б.166.
2. Отажонова М.О. Мифопоэтик талқин имкониятлари // Ўзбек тили ва адабиёти. – Тошкент, 2015. – № 6. – Б.41–46. (10.00.00.№14)
3. Отажонова М.О. Мифнинг замонавий романлар поэтикасидаги ўрни // Илм сарчашмалари. – Урганч, 2015. – №8. – Б.69-74. (10.00.00.№3)
4. Отажонова М.О. Ҳозирги ўзбек насрида мифологик архетиплар // Илм сарчашмалари. – Урганч, 2016. – №10. – Б.59-65. (10.00.00.№3)
5. Отажонова М.О. Ижодкор бадиий тафаккурида воқеликнинг мифологизацияланиши // Қорақалпоқ давлат университети ахборотномаси. – Нукус, 2016. – №3. – Б.67-72. (10.00.00.№12)
6. Otajanova M.O. New approach to the traditions // Theoretical & Applied Science. International Scientific Journal. – Scranton, USA, 2016. – Issue:11. – Volume: 43. – P. 8-12.
7. Otajonova M., Jo‘rayev M. Hozirgi o‘zbek nasrida animatik mifologiya // Til va adabiyot ta‘limi. – Тошкент, 2017. – №5. – Б.46-48. (10.00.00.№9)
8. Atadjanova M.A. Animatic mythology and functional nature in the current Uzbek prose // Young Scientist / Молодой вчений. – №12.1 (40). – 2016. – P.290-294.
9. Otajanova M.O. Meth and Modern Uzbek Narration (few discussions on Nazar Eshonq’s (Sound of a pennywhistle) mythictale) // Anglisticum Journal (IJLLIS). Volume: 5. – Issue: 2. February. – 2016. – P. 9-13.
10. Отажанова М.О. Художественная эволюция мифологических сюжетов в узбекских произведениях // Научное обозрение Саяно-Алтая. – Кызыл (Хакасия), 2017. – №2 (18). – С.85-89.
11. Отажанова М.О. Ҳозирги ўзбек насрида мифологизмлар // Миф ва унинг бадиий тафаккур тараккиётидаги ўрни. – Навоий: Алишер Навоий номидаги нашриёт, 2017. – Б.289-319.
12. Отажанова М.О. Мифологик сюжет ва бадиий талқин // Ўзбек тили ва адабиёти, 2018. – № 3. – Б.80-86. (10.00.00.№14)
13. Otajanova M.O. MYTHS AND MODERN UZBEK STORIES some commentary on the story of Nazar Eshankul's «The tune of a flute» myth-story / Anglisticum Journal (IJLLIS), Volume: 8 | Issue: 12 | December 2019.
14. Otajonova M. THE SEMANTIC FUNCTIONS OF MYTH IN AN ARTISTIC CONTEXT Asian Journal of Multidimensional Research ISSN: 2278-4853 Vol 9, Issue 11, November, 2020. Impact Factor: SJIF 2020 = 6.882
15. Otajanova M.O. In the artistic context of the mythsemantic functions // Asian Journal of Multidimensional Research. 2020. December. (SJIF. Impact-factor: 6.882)

16. Otajanova M.O, Iskandarova O. The Role Of Myth In The Poetics Of Modern Works // Journal of Critical Reviews. – Volume 7, Issue 18. – Malaysia, 2020. – P. 3875-3879. (Impact-factor: Scopus = 0,6)

17. Отажанова М.О. Бадиий мифологизм ва унинг ўзига хос хусусиятлари // Илм сарчашмалари – Урганч, 2020. – №12. – Б.120-124. (10.00.00.№3)

18. Otajanova M. THE SEMANTIC FUNCTIONS OF MYTH IN AN ARTISTIC CONTEXT Asian Journal of Multidimensional Research. – P.225-229. ISSN: 2278-4853 Vol 9, Issue 11, November, 2020. Impact Factor: SJIF. 2020 = 6.882. DOI: 10.5958/2278-4853.2020.00308.0

19. Отажанова М.О. Бадиий мифологизмнинг семантик кўлами // Ўзбек тили ва адабиёти, 2020. – №6. – Б.51-56. (10.00.00.№14)

20. Отажанова М.О. Мифнинг бадиий асар контекстидаги семантик вазифалари // Хоразм Маъмун академияси ахборотномаси, 2020. – №6. – Б.235-238.(10.00.00.№23)

21. Atajanova M.A. Animation mythology and its functional nature in the current uzbek prose // Asian Journal of Multidimensional Research Vol 10, Issue 2, February, 2021 (Impact Factor: SJIF 2021 = 7.699). DOI:10.5958/2278-4853.2021.00054.9

22. Отажанова М.О. Нодир Норматов ҳикояларида мифологизмлар // Хоразм Маъмун академияси ахборотномаси, 2021. – №6. – Б.259-263. (10.00.00.№23)

23. Otajanova M. A unique artistic interpretation of the ethnocultural values of the turkic peoples // Current research journal of pedagogics 2(6): 108-115, June 2021. ISSN 2767-3278.

24. Отажанова М. Туркий халқлар этномаданий қадриятларининг ўзига хос бадиий талқини // Бобур ва дунё. 2021. – №3(20). – Б.65-72.

25. Атажанова М.А. Мифологические архетипы в современной узбекской прозе и их функциональная природа // Academic Research in Educational Sciences, 2(12), 143-148. <https://doi.org/10.24412/2181-1385-2021-12-143-148>.

26. Otajanova M.O. Turkiy xalqlar etnomadaniy qadriyatlarining badiiy talqini // «Sharq xalqlari folklori – milliy qadriyatlar in'ikosi» mavzusida Xalqaro ilmiy-amaliy anjumani. Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti, 2021. – B.439-449.

II бўлим (II часть; II part)

1. Отажанова М.О. Анъанага янгича муносабат / Международной научно-теоретической конференция. Қозоғистон. Алматы, 2015. – Б.148-151.

2. Отажанова М.О. Мифологик мотивларнинг насрий асардаги бадиий талқини / Глобал олий таълим тизимида илмий тадқиқотларнинг замонавий услублари. – Навоий, 2015. – Б.436-438.

3. Otajanova M.O. Mif va hozirgi o'zbek nasri / O'zbek filologiyasining dolzarb muammolari / ilmiy-nazariy anjumani. – Buxoro, 2015. – B.168-170.

4. Отажонова М.О. Мифологик сюжетларнинг ҳозирги ўзбек насрий асарларидаги бадий эволюцияси / ЎзР ФА Ёш олимларининг илмий конференцияси. – Тошкент, 2015. – Б.187-191.
5. Отажонова М.О. Неомифологизм ҳақида / «Изланиш самаралари» мавзуидаги Республика ёш тилшунослар ва адабиётшуносларнинг илмий-назарий анжумани. – Тошкент, 2016. – Б.138-141.
6. Отажанова М.О. Мифологик архетиплар / Ёш тилшунос ва адабиётшуносларнинг анъанавий республика илмий-амалий анжумани. – Тошкент, 2016. – Б.249-254.
7. Отажанова М.О. Неомифологизм ва унинг ҳозирги ўзбек насрида тутган ўрни / Ўзбек филологиясида матншунослик ва манбашунослик муаммолари Республика илмий-назарий анжумани. Наманган, 2016. – Б.94-97.
8. Отажанова М.О. Неомифологизм ҳақида / «Изланиш самаралари» мавзуидаги Республика ёш тилшунослар ва адабиётшуносларнинг илмий-назарий анжумани. – Тошкент, 2016. – Б.74-76.
9. Отажанова М.О. Мифологик архетиплар / «Ёш тилшунос ва адабиётшуносларнинг анъанавий республика илмий-амалий анжумани» материаллари. Алишер Навоий номидаги ўзбек тили ва адабиёти университети. 2016. – Б.249-254.
10. Атаджанова М.А. Мифологические архетипы в современной узбекской прозе и их функциональная природа / Современные проблемы тюркологии: язык – литература – культура. Международная научно-практическая конференция. – М., 2016. – С.103-106.
11. Отажанова М.О. «Боғи Эрам» ҳикоясида аниматик мифология ва унинг хусусияти / Исажон Султон насри бадиияти (Илмий мақолалар тўплами). Тошкент: Turon zamin ziyo, 2017. – Б.195-204.
12. Отажанова М.О. Ижодкор бадий тафаккурида воқеликнинг мифологик талқини / «Изланиш самаралари» мавзуидаги республика илмий-назарий анжумани. – Тошкент, 2019. – Б.332-334.
13. Отажанова М. Усмон Азимнинг насрий ижодида “Алпомиш” достонининг мотивлари / Хуршид Даврон шеърятининг маърифий аҳамияти. Республика илмий-амалий конференцияси материаллари. ЎзР ФА Ўзбек тили, адабиёти ва фольклори институти. Lesson Press МЧЖ. 2022. – Б.127-133.

Автореферат «Ўзбек тили ва адабиёти» журнали таҳририятида
таҳрирдан ўтказилди.

Бичими 60×84 1/16, “Times New Roman” гарнитурасида терилган.
Шартли босма табағи 5.6. Адади 50 нусхада.

Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси
Кичик босмахонасида чоп этилди.
100047, Тошкент, академик Я. Ғуломов кўчаси, 70.